Putni dabā

95 (2025/1)

2025. gada putns – mājas strazds

LOB goda biedrs Jānis Priednieks

Putnu vērošana Kaņierī

LATVIJAS ORNITOLOĢIJAS BIEDRĪBA
ISSN 0132-2834
9 770132 283008 95 >

Putni dabā

95 (2025/1) LOB žurnāls

Galvenā redaktore / Editor-in-chief
Elīna Gulbe
E-pasts:
elina.gulbe@lob.lv

Redakcija / Editorial board
Kitija Balcare
Agnis Bušs
Inga Freiberga
Oskars Keišs
Mareks Kilups
Viesturs Ķerus
Jānis Ķuze
Ruslans Matrozis
Ieva Mārdega

Literārā redaktore / Literary editor
Elmīra Cacure

Datorsalikums / Design
Ilze Bojāre

Vāka foto / Cover picture
Aivars Petriņš

Izdevējs / Publisher
Latvijas Ornitoloģijas biedrība
Skolas ielā 3,
Rīgā, LV-1010
Tālrunis: 67221580
E-pasts: putni@lob.lv
www.lob.lv

Žurnāla "Putni dabā"
reģistrācijas apliecības numurs: 1716
Tirāža: 1200 eks.

ISSN 0132-2834

© 2025 Latvijas Ornitoloģijas biedrība

Zīmējumu un fotogrāfiju
autortiesības saglabā to autori

Žurnālu elektroniski meklē:
putnidaba.lob.lv

Biedrības misija ir saglabāt daudzveidīgu un dzīvotspējīgu Latvijas savvaļas putnu faunu.

Latvijas Ornitoloģijas biedrība
dibināta 1985. gadā un ir lielākā sabiedriskā dabas aizsardzības organizācija Latvijā, kas apvieno ap 900 biedru. LOB kopš 1994. gada Latvijā pārstāv starptautisko putnu aizsardzības organizāciju savienību *BirdLife International*.
Par LOB biedru var kļūt jebkurš interesents, aizpildot anketu un samaksājot biedru naudu.

The LOB mission is to conserve diverse and viable wild bird fauna in Latvia.

The Latvian Ornithological Society (LOB)
was founded in 1985 and anyone interested in birds and nature conservation can join.

Prezidente / President:
Antra Stīpniece
Pārstāvju padome / Council:
Ainārs Auniņš, Pēteris Daknis, Valts Jaunzemis, Mareks Kilups, Sintija Martinsone, Ieva Mārdega, Ilze Priedniece, Jānis Priednieks

Goda biedri / Honorary members:
Pēteris Blūms, Agris Celmiņš, Māra Janaus, Zigrīda Jansone, Jefims Kacs, Aivars Mednis, Aivars Petriņš, Jānis Priednieks, Ieva Vilka
Valde / Board:
Viesturs Ķerus, Dace Andžāne

Rekvizīti / Details:
Latvijas Ornitoloģijas biedrība,
reģ. nr. 40008002230,
AS Swedbank, HABALV22
IBAN konta nr.
LV34HABA000140J035491

SIA "Motacilla"
Tas ir LOB un E. Lediņa veidots uzņēmums, kurš specializējas dabas ekskursiju organizēšanā un pārdod putniem noderīgas lietas – putnu būrīšus, barotavas, noteicējus u. c. www.motacilla.lv

***Motacilla*, Ltd.**
LOB and E. Ledins joint venture created to organise nature tours and sell bird related items – birdhouses, bird feeders, bird guides, etc. Visit www.motacilla.lv.

"Motacilla" piedāvā:
Putnu vērošana. Mēs jaunradām un izstrādājam putnu vērošanas ekskursiju maršrutus gan Latvijā, gan ārpus tās.

***Motacilla* offers:**
Bird watching. We create and develop routes for bird watching tours both in Latvia and abroad.

Ar putniem un dabu saistītu preču tirdzniecība. Mūsu piedāvājumā ir preces, kas palīdzēs atklāt un tuvinās jums putnu pasauli, kā arī palīdzēs iepazīt dabu un būt tajā.

Shop for bird related items.
We offer merchandise, which will help you to discover the world of birds and draw you nearer to them. Also it will help you to get to know and enjoy nature better.

Putnu iepazīšanas semināru un konferenču veidošana. Mūsu lektori iepazīstinās jūs ar Latvijas savvaļas putnu daudzveidību, mācot tos pazīt pēc izskata un balss.

Bird seminars and conferences.
Our lecturers will introduce you to the wild birds of Latvia, and you will learn, how to identify them by sight and sound.

Foto: Aivars Petriņš

Uz pirmā vāka:
Mājas strazds *Sturnus vulgaris.*

ARCTIC PAPER
Žurnāla vāki drukāti uz *Amber Graphic* 170 g un žurnāla iekšlapas uz *G-print* 115 g papīra.

Žurnāls tapis ar SIA "Jāņa sēta", *Arctic Paper* un privāto ziedotāju atbalstu.

Saturs

Saturs

2 Mēs esam paaugušies
/Viesturs Ķerus/

4 Mājas strazds – gada putns 2025 /Oskars Keišs/

Foto: Aivars Petriņš

8 Ar mugursomu pa mežiem un purviem. Saruna ar Jāni Priednieku /Elīna Gulbe, Ruslans Matrozis/

Foto: Jānis Viksne

19 Mežu elementi: ieteikumi dabai tuvākai meža apsaimniekošanai
/Viesturs Ķerus/

Foto: Ilze Priedniece

22 Reto putnu sugu novērojumi Latvijā 2024. gadā
/Māris Jaunzemis/

Foto: Edgars Smislovs

26 Latvijas ligzdojošo putnu uzskaites: parasto putnu skaita pārmaiņas 2005–2024
/Ainārs Auniņš/

Foto: Ainārs Auniņš

34 Plēsīgo putnu fona monitoringa rezultāti pēc 2024. gada uzskaišu sezonas
/Andris Avotiņš, Jānis Reihmanis/

Foto: Elīna Gulbe

40 Putnu vērošana Kaņierī
/Zane Dāvidsone/

Foto: Zane Dāvidsone

45 Latvijas Ornitoloģijas centrālei – 100
/Ruslans Matrozis/

Foto no: Vidrižnieks 1931

Kļūt par LOB biedru ir pavisam vienkārši – aizpildi šo anketu (vai to meklē www.lob.lv) un samaksā biedru naudu.

LOB biedri saņem žurnālu "Putni dabā" bez maksas, dažādas publikācijas par putniem, kā arī atlaides, iegādājoties LOB un SIA "Motacilla" preces, t. sk. grāmatas, T-kreklus u. c., kā arī piedaloties dažādos pasākumos un putnu vērošanas ekskursijās.
Samaksāt biedru naudu var ar pārskaitījumu.
Rekvizīti pārskaitījumiem:
Latvijas Ornitoloģijas biedrībai,
reģ. nr. 40008002230,
AS Swedbank, HABALV22
konta nr. LV34HABA000140J035491
Mērķis: LOB biedru nauda par … gadu.

Biedru nauda par 2025. gadu
Pieaugušajiem: 15,00 EUR gadā.
Jauniešiem līdz 21 gada vecumam un pensionāriem: 5,00 EUR gadā.
Biedriem ar pasta adresi ārzemēs: 30,00 EUR gadā.

Ģimenes biedri – šai biedru grupai ir kopēja pasta adrese visiem sūtījumiem vienā eksemplārā, bet katram ir pilntiesīga LOB biedra statuss. Šie biedri maksā vienu pilnu biedru naudu (15,00 EUR) un 1,00 EUR par katru nākamo ģimenes biedru.

Mūža biedri – par tādu var kļūt, samaksājot biedru naudu par turpmākajiem 25 gadiem.

LOB biedra pieteikuma anketa
Jā, es vēlos iestāties LOB!

Par sevi sniedzu šādas ziņas:	
Vārds, uzvārds	
Personas kods	
Nodarbošanās	
Darba (mācību) vieta	
e-pasts	
Tālrunis	
Pasta adrese	LV–

Mēs esam paaugušies

VIESTURS ĶERUS,
viesturs@lob.lv

Kad mēs ar Latvijas Ornitoloģijas biedrību tikāmies pirmoreiz, man bija desmit gadu, bet LOB vēl tikai deviņi. Es biju ticis pie sava pirmā binokļa, LOB bija tikko kļuvusi par *BirdLife International* partnera kandidātu. Pirmais žurnāla "Putni dabā" numurs, kas nonāca manās rokās, bija ceturtais – ar ūdensstrazdu uz vāka un Māra Strazda, Jāņa Priednieka un Gundara Vāveriņa rakstu "Latvijas putnu skaits" – pirmo publikāciju, kurā novērtēti visu Latvijā regulāri ligzdojošo un ziemojošo putnu populāciju lielumi. Kopš tā laika mēs esam paaugušies.

Foto: Laura Jukāme-Ķerus

Tolaik – 1994. gadā – LOB bija 192 biedri, tagad, sagaidot LOB 40. jubileju, biedru skaits sasniedzis 923, padarot mūs par lielāko dabas aizsardzības organizāciju Latvijā. Šajā laikā esam kļuvuši par pilntiesīgu *BirdLife International* partnerorganizāciju. Veselas trīs reizes esam kartējuši Latvijas putnu izplatību, esam atjaunojuši regulāras ligzdojošo putnu uzskaites, un tas ļāvis mums iegūt labāku priekšstatu par Latvijas putnu populāciju lielumiem un to pārmaiņām. Pirms 15 gadiem LOB nobalansēja uz finansiālas kraujas malas, bet tagad esam kļuvuši gudrāki un varam nākotnē raudzīties ar pārliecību, ka varēsim arī turpmāk sekmīgi darboties Latvijas putnu un to dzīvotņu izpētē, aizsardzībā un sabiedrības izglītošanā.

Taču, skatoties nākotnē, tomēr gribas atskatīties arī atpakaļ uz būtiskiem atskaites un atspēriena punktiem un cilvēkiem, kas palīdzējuši mums šeit nonākt. Nāk prātā LOB pirmais un ilggadējais prezidents Jānis Vīksne, kurš mēdza uzsvērt, ka esam "Latvijas **Ornitoloģijas** biedrība", tā atgādinot, ka ornitoloģija ir zinātne un zinātnei jābūt LOB darba pamatā. To neesam aizmirsuši, un īpaši šajā ziņā jāatzīmē Aināra Auniņa ieguldījums, LOB biedru ievākto informāciju novadot līdz pasaules līmeņa zinātniskām publikācijām. Arī Aināra mācekļa, nu jau bioloģijas doktora, Andra Avotiņa darbos un runās vienmēr jūtams tas pats uzsvars uz **ornitoloģiju**, ko savulaik mums aiz auss lika Jānis Vīksne.

Neatsverams ir arī LOB pirmā direktora Māra Strazda ieguldījums, padarot LOB atvērtāku, aktīvi piesaistot jaunus biedrus un finansējumu un arī sagatavojot grāmatas "Latvijas meža putni", "Latvijas lauku putni" un "Latvijas ūdeņu putni", kuras, lai gan izdotas sen, joprojām ir būtisks stūrakmens mūsu zināšanās par Latvijas putniem.

Neapšaubāmi LOB atpazīstamībā un līdz ar to arī biedru piesaistē īpaša nozīme ir bijusi Ilzes Ķuzes darbam. Ilze nodrošināja to, ka LOB ir aktīva savā ārējā komunikācijā – gatavoja un izplatīja preses relīzes un stiprināja sadarbību ar plašsaziņas līdzek-

Izgriez un atsūti!

Par LOB biedru var kļūt ikviens, aizpildot biedra anketu un samaksājot biedru naudu.

Atzīmējiet savu biedra kategoriju

☐ pieaugušais **15,00 €**

☐ pensionārs **5,00 €**

☐ jaunietis līdz 21 gada vecumam **5,00 €**

Saskaņā ar LOB statūtiem personām līdz 16 gadu vecumam, lai iestātos biedrībā, nepieciešama vecāku vai aizbildņa atļauja. Šo aili lūdzam aizpildīt jauniešu vecākiem vai aizbildņiem.

Paraksts / atšifrējums

Ģimenes biedri

☐ ģimenes galva **15,00 €**

☐ katrs nākamais ģimenes loceklis **1,00 €**

Paraksts

Datums

Lūdzu, aizpildiet šo anketu www.lob.lv un nosūtiet Latvijas Ornitoloģijas biedrībai, Skolas ielā 3, Rīgā, LV-1010

ļiem. Šodien Ilzes sākto darbu spoži turpina Kitija Balcare, kam tagad mūsu vēstījums ne tikai jānodod žurnālistiem, bet arī jādabū cauri soctīklu informācijas pārbagātībai.

Būtiska loma LOB izvilkšanā no finanšu krīzes pirms minētajiem 15 gadiem bija Dacei Andžānei, kas atgriezās LOB kā grāmatvede, bet tagad pilda arī valdes locekles pienākumus. Dace uzrauga, lai LOB ienākumi un izdevumi būtu likumam atbilstoši iegrāmatoti un uzraudzīti, savukārt Agnis Bušs ir sniedzis lielāko ieguldījumu, lai iegrāmatojami ienākumi mums tiešām būtu.

Visus kolēģus jau uzskatīt nevar, lai gan katrs no viņiem pielikuši roku, lai LOB augtu un attīstītos. Tāpat mana pateicība pienākas arī jums – LOB biedriem – gan tiem, kas ir mūsu rindās jau kopš 1985. gada, gan tiem, kuri iestājušies biedrībā tikai nupat, jo mēs esam ne tikai **ornitoloģijas**, bet arī **biedrība**. Biedri ir mūsu pamats un identitāte.

Bet "Putni dabā" 4. numuru es joprojām turu pa rokai, jo raksts "Latvijas putnu skaits" ir atskaites punkts tam, kas šajā laikā noticis ar Latvijas putniem. Tolaik Latvijā ligzdoja 2500–3000 pāru brūnkakļu, 500–1000 pāru pļavas tilbīšu, un pat koku čipstu skaits kopš tā laika samazinājies apmēram par trešdaļu. Zaļo vārnu mums ir izdevies "noķert kritienā", un, lai gan nākotnes izredzes nešķiet cerīgas, Latvijā tā vēl ir sastopama. Taču arī citiem putniem nepieciešama mūsu uzmanība – gan sekojot līdzi populāciju pārmaiņām, gan plānojot un īstenojot aizsardzības pasākumus, gan iestājoties par dabai labvēlīgiem likumiem, noteikumiem un plāniem. Labi, ka mēs esam paaugušies un kļuvuši gudrāki, – mums priekšā vēl ļoti daudz darba.

KUR ZIŅOT PAR PUTNIEM AR KRĀSAINIEM GREDZENIEM?

Portāls **submit.cr-birding.org** ir lielākais putniem ar krāsainajiem gredzeniem veltītais portāls pasaulē: pašlaik tas apvieno 165 pētījumu projektus ar 60 putnu sugām, tajā ir dati par 215 000 iezīmētu putnu un 4 000 000 novērojumu.

Ja esi novērojis putnu ar krāsainu kakla vai kājas gredzenu un nolasījis gredzena informāciju, reģistrējies šajā portālā un ziņo savu novērojumu! Ievadot novērojumu, uzreiz uzzināsi arī visu putna gredzenošanas un iepriekšējo novērojumu vēsturi.

Starp putnu sugām, kuras pēta, izmantojot krāsainus kakla vai kājas gredzenus, ir, piemēram, meža, sējas, baltpieres un baltvaigu zoss, paugurknābja, ziemeļu un mazais gulbis, smilšu un upes tārtiņš, lielais ķīris, upes un jūras zīriņš u. c.

Portāla lietotāji novērojumu ziņošanai var izmantot lietotni BirdRing.

Par nolasītiem krāsainajiem gredzeniem joprojām var ziņot arī Latvijas Gredzenošanas centram, rakstot uz e-pastu ring@latnet.lv.

Foto: Ilona Gaile

Dzeltenus plastmasas gredzenus ar četru zīmju kodu, kas sākas ar K, izmanto lielo ķīru *Larus ridibundus* pētījumos Latvijā.

Foto: Aivars Petriņš

1. ATTĒLS. Mājas strazds *Sturnus vulgaris*.

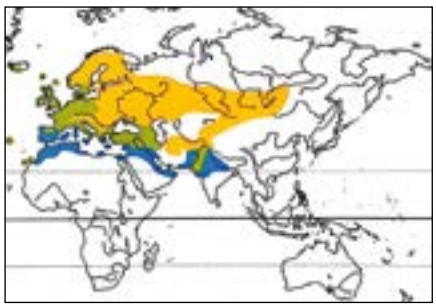
Mājas strazds – gada putns 2025

OSKARS KEIŠS,
oskars.keiss@lu.lv

Mājas strazds *Sturnus vulgaris* ir viens no zināmākajiem putniem Latvijā (1. attēls). Tā ir parasta putnu suga Eiropā, ligzdo līdz pat Baikāla ezeram Sibīrijā, izplatības dienvidu robeža iet caur Mongoliju, Indijas ziemeļrietumiem, Afganistānu, Pakistānu, Irānu, Irāku un Turciju (2. attēls). Mājas strazds ir introducēts Ziemeļamerikā, Austrālijā, Jaunzēlandē un Dienvidāfrikā un tur vismaz vietām uzskatāms par invazīvu sugu, kas konkurē ar vietējām dobumperētāju putnu sugām un negatīvi ietekmē tās (piemēram, Ziemeļamerikā; Blackwell *et al*. 2024). Tomēr dzimtenē tas dažviet kļuvis rets un ir iekļauts aizsargājamo sugu sarakstā Lielbritānijā, kā arī vairākās Vācijas federālajās zemēs (Grüneberg *et al*. 2015). Mājas strazda populācijas lejupslīdi skaidro ar pesticīdu lietošanu lauksaimniecībā jau 20. gs. 60. un 70. gados; tā ietekmējusi ziemošanas apstākļus un tādējādi arī populācijas, piemēram, Somijā (Koskimies 1989).

Mājas strazds ir viens no Latvijas gājputniem, kura sinantropais dzīvesveids padara to par vienu no mūsu pavasara vēstnešiem. Dabiskā ainavā mājas strazdi ligzdo koku dobumos (piemēram, Wesołowski 2021; 3. attēls), un cilvēki to ligzdošanai izliek būrus (4. attēls), sākotnēji gan tīri merkantilu nolūku vadīti – lai ēstu būros mītošo strazdu olas un mazuļus (Skandināvijā un Itālijā, bet varbūt arī citur Eiropā – MacPherson 1897, cit. pēc Schrubb 2013). Pēc gavilēm par pavasara iestāšanos ar strazdu svilpošanu cilvēki parāda savu duālo

2. ATTĒLS. Mājas strazda *Sturnus vulgaris* izplatības areāls (no Del Hoyo *et al*. 2009). Ar dzeltenu parādīts ligzdošanas, ar zilu – ziemošanas areāls.

dabu, uzskatīdami mājas strazdus par kaitēkļiem, kas nolasa ķiršus… Nemaz nerunājot par Dienvideiropas valstīm, kur mājas strazdus medī un no tiem taisa pastēti.

Pētījumi

Fenoloģija

Atpazīstamības dēļ par šīs sugas pavasara atgriešanās fenoloģiju ir pieejami pat tik seni dati kā no 1830. gada pavasara no Kurzemes (von Middendorff 1855, 5. attēls). Šādu vēsturisku datu esamība ļāvusi mums novērtēt, kā ir mainījusies mājas strazda atgriešanās Eiropā teju gadsimta laikā – no 1922. gada līdz 2017. gadam (Dinsbergs *et al*. 2023). Popularitātes dēļ mājas strazds ir bijis arī viena no piecām putnu sugām, par kuru atlidošanu Latvijas Ornitoloģijas biedrība 1987. gadā presē aicināja ziņot (Celmiņš, Strazds 1987; Strazds, Baumanis 1987; 7. attēls) – tā bija viena no pirmajām, ja ne pati pirmā publiskā LOB kampaņa plašai publikai. Tika saņemtas 978 anketas, par mājas strazdu tika ziņots visvairāk – 952 anketās (Celmiņš 1989).

Gredzenošana

Mājas strazds ir bijis arī pirmais putns, ar kuru sākās putnu gredzenošana – dāņu skolotājs Hanss Kristians Korneliuss Mortensens 1899. gada 5. jūnijā mājas strazdam uzlika pirmo gredzenu ar gravējumu "VIBORG 1". Gredzenošanas mērķis bija noskaidrot, uz kurieni mājas strazdi aizlido ziemā (Preuss 2001). Pirmajā gadā Mortensens apgredzenoja 165 mājas strazdus, lielākoties pieaugušos putnus, ko noķēra būros (Preuss 2001). Mūsdienās putnu gredzenošana vēl arvien ir izplatīta pētījumu metode, lai ar vienkāršu paņēmienu unikāli iezīmētu putnus un varētu izsekot šos indivīdus.

Būru parauglaukumi

Kā jau minēts – pētnieku, tādu kā Mortensena – būri nesākās tukšā vietā. Taču, pateicoties vieglai ligzdu pārbaudei būros, mājas strazdu pētījumi ir izplatīti daudzās valstīs (piemēram, Stresemann 1948; Solonen *et al*. 1991; Svensson 2004; Blackwell *et al*. 2024). Arī Latvijā strazdu būru izlikšana ir bijusi populāra. Māris Čauns (1987) uzsāka to standartizēt monitoringa nolūkiem, kā arī apkopoja un publicēja pirmos rezultātus par 14 parauglaukumiem, no kuriem visi, izņemot vienu, bija Rīgā vai uz rietumiem no Rīgas. Vienīgais parauglaukums uz austrumiem no Rīgas bija mans parauglaukums Zeltalejā pie Gulbenes (Čauns 1990). Mājas strazdu ligzdu pārbaudes būros dod neatsveramu informāciju par strazdu ligzdošanas fenoloģiju un sekmēm, īpaši, ja šos datus ievāc gadu no gada vienā un tajā pašā vietā. Tāpat pieeja mājas strazdu ligzdām un perējošajiem putniem ļauj veikt pētījumus, kas saistīti ar mājas strazdu fizioloģiju un parazitoloģiju (piemēram, Rimša *et al*. 2024).

Migrācijas un orientācija

Putnu migrāciju izpētē mājas strazdi ir ne tikai bijuši pirmie apgredzenotie putni, bet arī nozīmīga eksperimenta dalībnieki par putnu orientāciju, kurā strazdus no Nīderlandes rudens ceļošanas laikā pārveda uz Šveici un novēroja, kā atšķiras jauno un veco strazdu migrācija no Šveices (Perdeck 1958). Īsos vārdos – jaunie putni aizlidoja migrācijas virzienā uz Spāniju, turpretī vecie koriģēja migrācijas virzienu pēc pārvešanas un lidoja uz parastajām ziemošanas vietām.

Tāpat mājas strazds ir labi zināms kā suga, kas pēc ligzdošanas veic starpmigrāciju – piemēram, strazdi no Latvijas uzreiz pēc mazuļu izvešanas aizlido apmēram pusceļu uz ziemošanas vietām, lai tur barotos un turpinātu migrāciju tikai rudenī. Tomēr, kā izrādījās mūsu pētījumā (Vīgants *et al*. 2023), tā patlaban rīkojas tikai Austrumlatvijas mājas strazdi no Zeltalejas parauglaukuma pie Gulbenes. Daudzi Kurzemes strazdi starpmigrāciju neveica.

Sabiedrības izglītošana

Putnu dienas skolās

Mājas strazds ir bijis arī pateicīga mērķa suga sabiedrības izglītošanā – jau Latvijas brīvvalsts laikā rīkotajās meža un putnu dienās notika putnu būrīšu izlikšana, un laba daļa šo būru bija tieši strazdu būri. Taču, kā presē 20. gs. 60. gados ir rakstījis Jānis Baumanis – ar putnu "dienām" ir par maz – ir vajadzīgs putnu "gads", jo būri ir jātīra, jāremontē, kā arī – ja

Foto: Ieva Vavilova

3. ATTĒLS. Mājas strazds ir dobumperētājs.

Foto: Jānis Ločmelis

4. ATTĒLS. Strazdu būru izlikšana vēl arvien ir izplatīta.

Foto: Ance Priedniece

6. ATTĒLS. Mājas strazds aprīkots ar ģeolokatoru.

Gada putns 2025

Strazdu būru parauglaukumi

2025. gadā Latvijas Ornitoloģijas biedrība par gada putnu ir izvēlējusies mājas strazdu. Sabiedrības izglītošanā mēs esam iecerējuši aktīvi iesaistīt skolas – ar pareizi konstruētu būru izgatavošanu un datu ievākšanu par to, kas šajos būros ligzdo. Vislabākos rezultātus sniegtu tāda skola, kas spētu nodrošināt 20 būru izgatavošanu un būru pārbaudes pēc Māra Čauna metodēm (Čauns 1987). LOB piedāvās izglītojošu lekciju un padomus būru izgatavošanā un izlikšanā. Taču skolā pašā jābūt pētniekam, kas būs atbildīgs par būru pārbaudēm (kontrolēm) un datu reģistrāciju katrā būrī.

gribam iegūt noderīgus datus zinātnei – regulāri jānovēro būru iemītnieki, turklāt ziņas arī **jāpieraksta**.

Laikā, kad skolēnu zinātniskie darbi (ZPD) vēl nebija obligāti, es ar Māra Čauna (1987) metodēm veicu pētījumu, kurš tika atzinīgi novērtēts Baltijas skolēnu zinātnisko darbu konferencē Rīgā 1992. gadā (Keišs 1992). Šādu nelielu pētījumu aktualitāte mūsdienās nav mazinājusies, jo mūsu zināšanas par dzīvnieku, to skaitā mājas strazdu, populācijām ir pilnīgas tikai tad, ja aptver pēc iespējas plašāku ģeogrāfisko areālu ar pēc iespējas vairākiem novērojumu punktiem. Šī ir lieliska iespēja veikt jēdzīgus ZPD.

Sturnus vulgaris.

87	Kama	60½	**1851**, V. 5. VIII. 3.
87	Bel-Osero	60½	**1851**, IV. 12.
87	Bel-Osero	59¾	**1851**, IV. 15.
87	Kama	59½	**1851**, III. 22.
87	G. Kostroma	58½	**1851**, IV. 8.
87	Livland (Pernau)	58½	**1851**, IV. 4.
87	Kama	58	**1851**, III. 26.
87	Osthang des Ural	57¾	**1851**, IV. 1.
87	Fl. Tobol	57½	**1851**, IV. 2.
80;3.	Kurland	57½	**1830**, III. 4. **31**, III. 3. **32**, III. 9. **33**, III. 18. **37**, III. 1. **39**, III. 18. **40**, III. 23. sp. **41**, III. 7 **42**, III. 1. **43**, III. 8. **44**, III. 23. sp. **45**, III. 22. **46**, II. 17. fr. **47**, III. 14. **48**, III. 3. **49**, II. 24. fr. **50**, II. 18. fr. **51**, III. 4. **52**, III. 9. Durchschnittlich X. A.
M.	Ural (Jekaterinburg)	57	**1848**, III. 31.
87	Kostroma	57	**1851**, III. 9.

5. ATTĒLS. Mājas strazda *Sturnus vulgaris* atlidošanas laiks pavasarī Kurzemē 1830.–1852. gadā (no Von Middendorff 1855, 39. lpp.).

Novērojumi

Mēs gribam pievērst uzmanību arī putnu, it īpaši mājas strazdu, gredzenošanai. Patlaban Latvijas Universitātes MDZF Bioloģijas institūtā notiek mājas strazdu padziļināta izpēte (Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo pētījumu projekts "Gājputni kļūst par nometniekiem – migrējošo putnu uzvedības maiņa, pielāgojoties globālajām pārmaiņām", Nr. LZP-2023/1-0233). Šīs izpētes laikā vienā no pētījumu posmiem mājas strazdi tiek aprīkoti ar ģeolokatoriem (6. attēls) un gredzenoti ar krāsainiem gredzeniem. Tā kā mājas strazdu ligzdošanas dispersija ir ievērojama, mēs esam ieinteresēti uzzināt par ikviena gredzenota mājas strazda un arī jebkura cita putna atradumu. Par mājas strazdiem ar krāsainiem gredzeniem aicinu ziņot man personīgi e-pastā: oskars.keiss@lu.lv, it īpaši tādēļ, ka, lai atgūtu ģeolokatoru, mēs esam gatavi braukt pie atrastā strazda, to noķert un ģeolokatoru noņemt. Tikai tā ir iespējams iegūt ģeolokatorā uzkrātos datus, jo šī ierīce tos nespēj pārraidīt.

Katrs mājas strazda novērojums ir svarīgs – lūdzu, ziņojiet par tiem dabas novērojumu portālā Dabasdati.lv! Paldies!

Mājas strazda gada putna akciju atbalsta Valdis Zariņš un SIA "Simbaro".

7. ATTĒLS. Latvijas Ornitoloģijas biedrības anketa par gājputniem, 1987. gadā publicēta presē.

Literatūra

Blackwell B. F., Pfeiffer M. B., Hoblet J. L., Buckingham B. N. 2024. Use of nest boxes by European Starlings (*Sturnus vulgaris*): Effects of perceived nest predation risk. *The Wilson Journal of Ornithology* 136 (1): 17–35.

Celmiņš A. 1989. Piecu putnu sugu atlidošana Latvijā 1987. gada pavasarī. *Putni dabā* 2: 72–88.

Celmiņš A., Strazds M. 1987. Gājputni 1987. *Pionieris* (20.03.1987.): 23–24.

Čauns M. 1987. Ornitoloģiskā monitoringa putnu būrīšu parauglaukumu apsekošana un novērojumu reģistrācija. *Putni dabā* 1: 70–77.

Čauns M. 1990. Mājas strazda *Sturnus vulgaris* monitorings Latvijā. *Putni dabā* 3: 156–158.

Dinsbergs I., Keišs O., Briedis M. 2023. Spring phenology is advancing at a faster rate than arrival times of Common Starling. *Journal of Ornithology* 164 (2): 367–375.

Grüneberg C., Bauer H. G., Haupt H., Hüppop O., Ryslavy T., Südbeck P. 2015. Rote Liste der Brutvögel Deutschlands. *5. Fassung* 30: 19–67.

del Hoyo J., Elliott A., Christie D. (eds.) 2009. Handbook of the Birds of the World. Volume 14: Bush-shrikes to Old World Sparrows. Barcelona: Lynx Edicions.

Keišs O. 1992. Changes in the quantity of population and breeding success in Common Starling (*Sturnus vulgaris* L.) in census plot (1987–1991). Proceedings of the 8th Baltic States Conference The Schoolchildren Research Societies April 24–26, 1992. Riga, Latvia (published by the Ministry of Education and University of Latvia): 7–8.

Koskimies P. 1989. Distribution and numbers of Finnish breeding birds. Appendix to Suomen Lintuatlas. Helsinki: Lintutieto, 76 pp.

von Middendorf A. T. 1855. Die Isopiptesen Russlands. Grundlagen zur Erforschung der Zugzeiten und Zugrichtungen der Vögel Russlands. *Mémories de l'Académie des Sciences de St Pétersbourg – VI Série Sciences Naturelles* 8: 1–143. https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/fddc718b-e173-40a4-9da9-12512b950358/content.

Perdeck A. C. 1958. Two types of orientation in migrating starlings, *Sturnus vulgaris* L., and chaffinches, *Fringilla coelebs* L., as revealed by displacement experiments. *Ardea* 46: 1–37.

Preuss N. O. 2001. Hans Christian Cornelius Mortensen: Aspects of his life and of the history of bird ringing. *Ardea* 89 (1): 1–6.

Rimša A., Schmid R., Ilgaža A., Briedis M., Keišs O., Hahn S. 2024. Haemosporidian parasites (Apicomplexa, Haemosporida) of breeding common starling *Sturnus vulgaris* in Latvia. *Wildlife Biology* 2024 e01293: 1–9.

Shrubb M. 2013. Feasting, fowling and feathers: A history of the exploitation of wild birds. London: A & C Black.

Solonen T., Tiainen J., Korpimäki E., Saurola P. 1991. Dynamics of Finnish Starling *Sturnus vulgaris* populations in recent decades. *Ornis Fennica* 68 (4): 158–169.

Strazds M., Baumanis J. 1987. Pa pusei jokojot, tomēr nopietni: zinātnieki lūdz palīdzēt. *Padomju jaunatne* 57 (21.03.1987.).

Stresemann E. 1948. Geschichte des Starenkastens. *Ornithologischer Beobachter* 45 (5): 169–179.

Svensson S. 2004. The recent decline of the starling *Sturnus vulgaris* population in Sweden: a 22-year nest-box study. *Ornis Svecica* 14 (1–2): 28–46.

Vīgants V., Keišs O., Dinsbergs I., Jaunzemis V., Zacmane E. M., Priedniece A., Briedis M. 2023. Migration strategies, performance and annual activity budget in a short-distance migrant, the common starling *Sturnus vulgaris*. *Journal of Avian Biology* 2023 (5–6): p. e 03080.

Wesołowski T. 2021. Natural nest sites of the European Starling *Sturnus vulgaris* in a primeval temperate forest. *Bird Study* 68 (2):145–156.

Summary

Common Starling named Bird of the Year 2025 in Latvia /Oskars Keišs/

The Latvian Ornithological Society has chosen the Common Starling *Sturnus vulgaris* as Bird of the Year 2025. It is a common, well known European species, yet it is in decline in some countries (it has protected status in Great Britain and several federal states of Germany). Putting up nest boxes for this insectivorous species is popular, but the species' relationship with man is rather complex: migrating flocks are often considered pests, and Common Starlings are also hunted and consumed in Southern Europe. The Common Starling was the first subject of bird ringing for scientific purposes that was started in 1899 by the Danish schoolteacher Hans Christian Cornelius Mortensen. The first Common Starling study plots with nest boxes in Latvia were created in the 1980s. In 2020, an extensive research project was started by the Laboratory of Ornithology of the Institute of Biology of the University of Latvia. In 2025, there is a plan to launch an educational programme in schools and promote a creation of additional study plots.

Ar mugursomu pa mežiem un purviem
SARUNA AR JĀNI PRIEDNIEKU

ELĪNA GULBE, elina.gulbe@lob.lv
RUSLANS MATROZIS, matruslv@inbox.lv

Jānis Priednieks
Kolkā 15.08.2013.

Foto: Ilze Priedniece

Jānis Priednieks (dz. 12.02.1956.) ar putniem nodarbojas 56 gadus (kopš 1969. gada). 1979. gadā absolvējis LVU Bioloģijas fakultāti ar diplomdarbu par putnu nakts migrācijām. 1987. gadā Maskavā aizstāvējis disertāciju par putnu teritoriālās izplatības un skaita noteikšanu, sastādot savvaļas dzīvnieku kadastru un veicot vides monitoringu. 1979.–1992. gadā (ar pārtraukumu mācību laikā aspirantūrā) strādājis LVU Zooloģijas muzejā. No 1993. gada strādājis Bioloģijas fakultātē (1994. gadā ievēlēts par docentu, 1998. gadā – par asociēto profesoru, 2000.–2017. gadā bijis Zooloģijas un dzīvnieku ekoloģijas katedras vadītājs). Vadījis daudzus studentu diplomdarbus, bakalaura un maģistra darbus (no 1983. gada), kā arī sešus promocijas darbus. Publicējis 55 zinātniskus rakstus un konferenču tēzes (no 1985. gada), piedalījies daudzās ornitologu konferencēs Latvijā un ārzemēs. Viens no pirmā Latvijas ligzdojošo putnu atlanta (1980–1984) iniciatoriem un koordinatoriem. 1992.–2012. gadā bijis Latvijas oficiālais delegāts Eiropas putnu uzskaišu padomē. LOB prezidents 2012.–2020. gadā, ilgus gadus darbojas LOB padomē. 2023. gadā ievēlēts par LOB goda biedru.

Kā bērnībā sākās Jūsu interese par putniem?

Manam tēvam skolotājam bija iepaticies Kārlis Grigulis, kas Putnu dienās skolās uzstājās ar stāstiem par putniem un atdarināja putnu balsis. Tolaik Griguļa "Putnu grāmata"[1] bija faktiski vienīgā man pieejamā literatūra par putniem, un pēc tās jau diezgan labi iemācījos putnus. No 60. gadu sākuma dzīvojām Mežaparkā, un no 3. klases gāju jauno naturālistu pulciņā un darbojos kā brīvprātīgais palīgs zoodārzā – sākumā dzīvnieku mazuļu laukumā, tad putnu nodaļā. Tēvs bija uzzinājis, ka Bioloģijas fakultātē ir tāds

[1] Grigulis K. 1964. Putnu grāmata. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 224 lpp.

Zooloģijas muzejs, kur ir ornitologi, un 1969. gada pavasarī, kad biju 5. klasē, mani aizveda uz Zooloģijas muzeju. Pārbaudot manas zināšanas, ornitologi bija diezgan pārsteigti, ka pazīstu daudz putnu, atceros, kādas 70 sugas nosaucu pēc bildēm, un mani uzaicināja pārgājienā pa Cenas tīreli jau pēc pāris nedēļām. Jānis Baumanis tur mani paņēma līdzi atsevišķā maršrutā un, būdams apmierināts ar manu putnu pazīšanu un spējām brist pa purvu, piedāvāja pievienoties kā palīgam Engures ezerā.

Kad sākās skolas brīvlaiks, mamma mani aizveda uz Engures ezeru. Pirmajā vasarā tur biju vienīgais puika, nākamajā gadā pievienojās Vilnis Skuja un Rūdolfs Benze no Jelgavas, kurš vēlāk kļuva par meža taksatoru, un vēlākajos gados parādījās arī Elmārs Pēterhofs. Tā no 13 gadu vecuma Engures ezerā nostrādāju piecas vasaras, līdz bija jābeidz skola un jāstājas Bioloģijas fakultātē. Divas vasaras pat dabūju atbrīvojumu ātrāk no skolas, jo ornitologiem palīgspēkus ligzdu meklēšanā vajadzēja jau maija vidū. 8. klasē matemātikas eksāmenu liku individuāli pirms pārējiem, lai ātrāk tiktu uz ezeru. Atceros, pirmajā gadā vasaras otrajā pusē bija atbraucis Baumanis un jautāja, vai nevēlos nākt palīgā uz zivju dīķiem pie viņa Nagļos, bet man bija tā iepaticies Engures ezers, ka atbildēju, ka labāk gribētu palikt Engurē.

Kādus darbus Engures ezerā iznāca darīt?

Pirmajās dienās bija jāiemācās braukt ar laivu un rīkoties ar stumjamo, tas man diezgan labi gāja. Pirmajā gadā palīdzēju ornitologiem uzskaitēs, otrajā gadā jau man pašam uzticēja kontrolēt divas mazās salas – ķert un gredzenot pīles. Vēlākajos gados darbojos pa ceriem Grebja malā. Iznāca arī kolonijās gredzenot lielo ķīru mazuļus, bet galvenie darbi saistījās ar pīlēm Harija Mihelsona programmā; viņš bija ideju ģenerētājs un programmas sastādītājs, un tā vēlāk vainagojās izcili ilgā pētījumā ar rezultātu pulbikācijām ASV.

Jānis Baltvilks (1944–2003) un Jānis Engures ezerā, pārbaudot pīļu būrus. 1969. gads. Kadrs no kinohronikas.

Bet nebija jau pīles vien. Engures ezeru diezgan regulāri apmeklēja Juris Lipsbergs, viņa pētījumu suga bija paugurknābja gulbis, un mēs viņam gājām palīgā ķert gulbēnus. Bet Lipsbergu jau tolaik interesēja retās sugas, un arī mani aizrāva visādu reto sugu meklēšana. Meklējām ūpju ligzdas mežos Podragā, arī Lielajā salā, esmu piedalījies ūpju gredzenošanā un arī gredzenojis pats. Tikko nebija jāstrādā pie pīlēm, gāju mežā meklēt ligzdas vai braucu uz Grebja pussalu meklēt somzīlišu ligzdas; somzīlītes tolaik Latvijā vēl bija retums. Uz mani reizēm drusku šķībi skatījās, ka es pārāk daudz aizraujos ar citām sugām. Ar pīlēm tas man bija darbs, bet viss pārējais bija kaut kas līdzīgs izklaidei, kas deva lielu gandarījumu.

Seivi ķauķis Latvijā pirmoreiz bija konstatēts 1970. gadā, un man izdevās atrast vienu no pirmajām, ja ne pašu pirmo apdzīvoto Seivi ķauķa ligzdu[2]. Lipsbergs bija iemācījis man Seivi ķauķa balsi un parādīja ligzdošanas biotopu, viņš acīmredzot bija redzējis izvestu ligzdu. Es tad iebraucu niedrājā, kur Seivi ķauķis dziedāja, tur ilgstoši sēdēju laivā un skatījos, kur viņš pārvietojas, un tad arī izdevās atrast ligzdu, tā bija būvēta no niedru lapām.

[2] Липсберг Ю. К., Приедниекс Я. 1975. Соловьиный сверчок *Locustella luscinioides* (Savi) – новый гнездящийся вид птиц в фауне Латвии. *Zooloģijas muzeja raksti* 12: 48–62.

Jūlijā, kad darbi ar pīlēm beidzās, Kazrovseklumā liku tīklus raļļu ķeršanai, tos izgatavojām no pievāktiem malu zvejnieku murdiem. Tolaik ceros dzīvoja daudz dumbrcāļu un ormanīšu, tos tad izdevās daudz sagredzenot. Vienīgais – ūdenszurkas grauza kopā tīklus, tie bija ik pa laikam jālāpa.

Rudenī ornitologu aktīvā lauka sezona turpinājās Papē.

No Zooloģijas muzeja ornitologiem uzzināju arī par Papi. Masveidīga migrējošo putnu ķeršana un gredzenošana Papes ornitoloģiskajā stacijā bija sākusies nesen, 1967. gadā. Aizbraucis ar Papi iepazīties, turpmāk rudeņos vienmēr centos turp tikt, arī atbrīvoties no skolas uz papildu dienām, jo sevišķi oktobra sākumā, kad putnu migrācija ir visintensīvākā. Kad biju sācis studēt, vairākus gadus Papē pavadīju praktiski visu rudens sezonu. 1979. gadā paralēli studijām mani pieņēma darbā Zooloģijas muzejā, cita starpā palīdzēju no brētliņu tīkliem taisīt putnu ķeramos tīklus; tas notika Jura Rūtes vadībā. Galvenā putnu ķeršana Papē bija ar lielo murdu. Pašu pirmo murdu Papes ornitoloģijas stacijai dāvināja Ribačijas bioloģiskā stacija, kad paši bija uzbūvējuši lielāku murdu. Vēlāk otro Papes murdu būvēja paši Donāta Spaļa un Jura Rūtes vadībā; tas bija

grandiozs, gandrīz 100 metrus garš. Kad bija intensīva migrācija un diezgan stiprs pretvējš, lielajā murdā nāca iekšā žubītes veseliem bariem, gadījās, ka tādā dienā apgredzenoja vairāk nekā 5000 putnu. Papē bija liela cīņa ar kāpu priedītēm, kas visu laiku auga priekšā murdam, katru gadu bija pa tām jākāpelē un jāapzāģē.

Man laimējās būt Papē laikā, kad bija pūču skaita rekords un apgredzenoja vairāk nekā 900 pūču, no kurām lielākā daļa bija ausainās pūces. Toreiz bija no tīkliem uztaisīti lieli būri, kur pūces salaist, lai tad pamazām visas apgredzenotu.

Foto: Juris Lipsbergs

Ornitologu komanda, ar slēpēm apsekojot Kaņiera ezera piekrasti, meklējot somzīlīšu ligzdas, 07.03.1971. No kreisās: Jānis, Pēteris Blūms (1938), Maija Blūma un Māra Grīnvalde (1946).

Putnus ķērāt un gredzenojāt arī pats?

Mežaparkā pie mūsu mājas bija diezgan liels dārzs, tajā izveidoju tīklu sistēmu – pa vidu barotava, apkārt puslokā izlikti diezgan augsti tīkli. Biju no citiem noskatījis un uztaisīju arī automātisku slazdiņu. Tolaik Čiekurkalna tirgū tirgoja dažādus putnus, un varēju iepirkt saucējus – ķivuļus, zaļžubītes, zīdastes, ko mitināju dzīvoklī izveidotā lielā voljerā un izmantoju, lai pievilinātu putnus tīkliem. Interesantākais bija ziemeļu svilpji – 1976. gada rudenī un nākamajā ziemā bija diezgan liela šīs sugas invāzija, un tad es arī Mežaparkā vairākus noķēru. Toruden no Papes atvedu vienu ziemeļu svilpi par saucēju, starp tīkliem krūmu zaros sasēju pīlādžu ķekarus, un nāca ziemeļu svilpji – liels bars nosēdās lielajās priedēs un nāca lejā baroties ar pīlādžogām. Arī zīdastes līdzīgi varēja noķert. Interesants ķēriens bija apodziņš, kas iekrita tīklā, gribēdams uzklupt ziemeļu svilpim mazajā saucēja kastītē, gandrīz lielākam par pašu.

Mežaparks putnu ziņā bija interesanta vieta. 1972. gadā meža masīvā atradu trīs purva piekūnu ligzdas.[3] Tolaik Mežaparkā ligzdoja vairāki purva piekūnu pāri, lauku piekūns, un 80. gados sāka ligzdot arī vistu vanags. Saules dārzā atradu ģirliča ligzdu tūjā, bija zemu – acu augstumā.

Diplomdarbu izstrādājāt par putnu nakts migrācijām.

Par nakts migrāciju pētīšanu mani ieinteresēja Baumanis, kas ar to bija aizrāvies. Baumani ar pētījumu metodiku bija iepazīstinājis Kazimirs Boļšakovs[4], kas strādāja Ribačijas bioloģiskajā stacijā Kuršu kāpās. Tolaik galvenā nakts migrantu pētīšanas metode bija novērojumi pret mēness disku. Laikā, kad mēness ir kāda puse un lielāks, ja bija skaidrs laiks, varēja skaitīt pat astoņas naktis pēc kārtas. Cits variants bija izmantot prožektorus, bet tolaik tie bija daudz švakāki nekā tagad Papē un derēja tikai zemāk lidojošo migrantu uzskaitēm. Tā es diplomdarbam[5] datus ieguvu, skaitot migrējošos putnus uz mēness diska fona, vērojot tos skolas teleskopā ar 60× palielinājumu. Aprēķinos putna izmēru salīdzināju ar mēness Platona krāteri, kura diametrs ir 90 kilometri. Tā varēja uzskaitīt augstu lidojošos migrantus. Aprēķini rādīja, ka sīkos putniņus var redzēt līdz 3 km attālumam, un reizēm tie pat minūti lidoja uz diska fona; tas gan bija atkarīgs no lidošanas virziena: ja mēness bija ceļošanas virzienā, tad tos vēl ļoti ilgi varēja redzēt.

Sākotnējā problēma bija – kur ņemt atlanta dalībniekus, kas vāks datus visā Latvijas teritorijā?

Kad strādāju par naktssargu Saules-dārzā, arī tur varēja atrast vietas, kur novietot teleskopu, un tur bija ļoti interesanti, jo sevišķi pavasara migrācijā. Nakts migrācija sākas apmēram 40–45 minūtes pēc saules rieta, kad sāk krēslot. Tur varēja redzēt, kā "startē" vakarlēpji, kā mežastrazdi dodas pāri Ķīšezeram. Tāpat varēja novērot sīkos zvirbuļveidīgos putnus, pīļu barus, tārtiņveidīgos. Reģistrēja arī migrantu balsis, piemēram, varēja dzirdēt arī dumpjus un gārņus.

Putnu balsu ierakstu tajos laikos vēl tikpat kā nebija, kā tolaik varēja apgūt balsis?

Sugu migrācijas saucienus mācījos no Baumaņa un Boļšakova. Baumanis bija ļoti labs balsu pazinējs. Kādas divas reizes kopā ar Baumani bijām aizbraukuši uz Ribačiju pie Boļšakova, tur tad īpaši varēja trenēties uz balsīm. Daudzu sugu migrācijas saucieni bija zināmi jau no Papes, murdā aktivitāte sākās rīta agrumā,

[3] Priednieks J. 1985. Purva piekūna – *Falco columbarius* L. – ligzdošana Rīgas pilsētas teritorijā. Retie augi un dzīvnieki. Rīga, LatZTIZPI: 56–63.

[4] Krievu ornitologs Kazimirs Boļšakovs (Казимир Владимирович Большаков, 1943–2024).

[5] Priednieks J. 1979. Putnu nakts migrācijas Latvijas PSR teritorijā. Diplomdarbs. Rīga: LVU. (Darba vadītājs – J. Baumanis.)

vēl tumsā, kad nakts migranti – mežastrazdi, sarkanrīklītes – nāca zemē, un to saucienus ātri iemācījos jau pirmajā rudenī.

Jau Engures laikos pievērsāties ērgļiem.

1971. gadā Lipsbergs pie Engures ezera bija novērojis izvestus jaunos jūras ērgļus. Pārējie ornitologi Lipsbergam neticēja: Latvijā jūras ērgļu nav, ir izzuduši![6] Izteica minējumus, ka būs atmigrējuši no Lietuvas vai Igaunijas, Blūms vēl jautāja – vai viņi lapsenes neķēra? Es noticēju uzreiz – skaidrs, ka tiem jābūt tepat Latvijā izvestiem jūras ērgļu mazuļiem! Nākamajā gadā no Lipsberga noskaidroju, kurā vietā viņš redzējis tos jūras ērgļus – ezera rietumu pusē pie Dzedrupes, aizbraucu uz turieni, uzkāpu lielā eglē un jau pēc brīža ieraudzīju kāda kilometra attālumā jūras ērgli sēžam egles galotnē. Un, kā gāju, tā atradu ligzdu. Tajā gadā tā gan bija nesekmīga. Ligzda bija augstu, pamatīgā apsē, kāpiens bailīgs. Jānis Vīksne teica – ja tu nekāpsi, tad kāpšu es! Saņēmos un uzkāpu pie ligzdas to pārbaudīt. Apses stumbrs ļoti resns, un tolaik kāpa bez drošības jostām, daudz, ja apmeta ap stumbru striķi. Katrā ziņā tajos laikos kāpšanas aprīkojums nebija tāds kā tagad.

Tolaik nācās izmantot paštaisītus kāpšļus?

Jā, toreiz lietoja metinātus kāpšļus no dzelzs, tie bija ļoti smagi. Tad brāļi Strazdi pirmie bija atraduši iespēju kaut kur sarunāt titāna plāksnes gabalus, un no tām pēc rasējuma tika izgatavoti ļoti viegli kāpšļi – cieti un ar izurbtiem caurumiem, lai vieglāki, ar vienu dzelksni. Tie bija ideāli viegli! Tādus tad izgatavoja vairākus.

Ļoti interesanti bija ornitologu pārgājieni, kurus savulaik organizēja Jānis Vīksne ar Pēteri Blūmu. Kamēr Blūms vēl bija Latvijā, pavasaros Bioloģijas institūta ornitologiem bija tradīcija doties pārgājienos uz Cenas un Ķemeru tīreli – nereti toreizējās maija brīvdienās un dažreiz arī vēlāk, jūnijā. Tajos pārgājienos tika atrastas dzelteno tārtiņu ligzdas, vienreiz atrada arī lietuvaiņa ligzdu. Esmu pats Ķemeru tīrelī braucis ar gumijas laiviņu pa purva ezeriņiem un redzējis melnkakla gārgales ligzdu. Purvi tolaik bija populāri. Arī vēlāk kopā Aivaru Petriņu vairākkārt gājām pa Ķemeru tīreli, vairākkārt arī braucām uz Teiču purvu pie Jura Stalidzāna.

Šķiet, laikā, kad jau studēju, Lipsbergs bija novērojis izvestu klinšu ērgli Stompaku purvā. Bet viņš nebija atradis ligzdu, un nākamajā gadā aizbraucu to meklēt. Sākumā vairākas dienas nosēdēju Stompaku purvā eglēs un redzēju klinšu ērgļu pāri lidināmies un riestojam, bet nevarēja izsekot, ka tie dotos uz ligzdu. Tad pārcēlos uz blakus esošo Mūrnieku purvu, tur arī ilgi nosēdēju kokos, klinšu ērgļi kādu reizi parādījās arī tur, bet mazāk nekā Stompaku purvā. Redzēju čūskērgli, kas aiznesa čūsku. Mežā izmeklējos, bet klinšu ērgļu ligzdu neparko nevarēja atrast. Un tad sarūgtināts, nodzīvojis purvā četras vai piecas dienas un neko neatradis, jau gāju ārā no Mūrnieku purva un izcirtumā purva malā skatos – milzu ligzda apsē! Arī tas bija ar izbailēm kāpjams koks. Uzkāpu pie ligzdas, tajā bija kraukļu atliekas, pīļu kauli – visticamāk, klinšu ērgļa ligzda, bet neapdzīvota tajā gadā. Nākamajā gadā Māris Strazds bija tur aizbraucis, un perējošais klinšu ērglis bija skatījies pāri ligzdas malai.

Kā tolaik bez labas kartes un GPS varēja piefiksēt ligzdas atrašanās vietu, lai cits to pēc tam varētu atrast?

Foto: Jānis Vīksne

Jānis ar apgredzenotu baltača *Aythya nyroca* mātīti rokās, kura noķerta ligzdā Engures ezerā, 1972. gads.

[6] 20. gs. 60.–70. gados plēsīgo putnu populācijas bija smagi cietušas no DDT, t. sk. jūras ērglis kā ligzdotājs Latvijā vairs nebija sastopams.

Foto: Viesturs Klimpiņš

Vērojot migrējošos putnus (astronomijas) teleskopā Papē 1979. gada rudenī.

Meklēja kvartāla plāksnītes, piefiksēja nogabalus. Bet nebija tā, ka nekādu karšu nebija nemaz. Jānis Vīksne bija labās attiecībās ar Latvijas PSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministriju, ministru ieskaitot. Viņi bija iepazinušies medībās, un tad jau mēs tikām pie mežaudžu plāniem, Māris Strazds tos bija arī pārfotografējis. Protams, tas bija diezgan riskanti, jo Meža dienestā jau bija savs čekists. Vienreiz, atceros, čekists tieši bija nācis kaut ko prasīt, bet sekretāre aizstājās priekšā durvīm, nelaida iekšā, sāka jautāt, ko viņam tur vajag? Tikmēr Māris steidzīgi novāca fotografēšanas aparatūru.

Es pats daudz izmantoju arī pirmās Latvijas valsts laiku armijas kartes (tās bija krāsainas, mērogā 1:75 000). Mana tēva kolēģe ģeogrāfijas skolotāja bija uztaisījusi kolekciju ar šīm kartēm, salīmējusi tās uz cietāka pamata, salokāmas un ērti lietojamas. Šīs kartes viņa nodeva man, un es tās izmantoju gan pirmajā Latvijas ligzdojošo putnu atlantā, gan arī dažādos pārgājienos pa purviem. Piemēram, kopā ar Aivaru Petriņu devāmies lielā pārgājienā pa austrumu purviem, kas ir Krievijas pierobežā Ludzas novadā, tur vismaz trim purviem izgājām cauri, tikai ar laiku mums toreiz nepaveicās.

Starp Jūsu visvērtīgākajiem retumu atradumiem ir smilšvistiņu[7] novērojums 1976. gadā.

Smilšvistiņas novēroju pie Gaujas grīvas Carnikavas pusē. Gaujas grīvu Juris Rūte bija ieteicis kā ļoti interesantu putnu vietu, un regulāri braucu uz turieni. Pa pelēko kāpu ejot, no tās pacēlās un aizlidoja četras smilšvistiņas; par novērojumu biju pilnīgi pārliecināts, jo citas līdzīgas sugas nav. Man sākumā lāgā negribēja ticēt, bet tad Baumanis bija izlasījis, ka 1976. gadā tiešām bijusi liela sugas invāzija, bija bijuši novērojumi arī Igaunijā un citur.

80. gadu sākumā notika literatūras datu "inventarizācija" par visiem Latvijas putniem.

Tā sauktā "pelēkā čeklista"[8] veidošanu organizēja Vīksne, tas bija liels notikums – pirmais izdevums vēl krievu valodā, kurā apkopoti vēsturiskie dati par visām Latvijā konstatētajām putnu sugām. Vīksne noorganizēja darbu ar senajiem vācbaltu izdevumiem, – tie, kas mācēja vācu valodu, informāciju par sugām no tiem tulkoja un izrakstīja kartītēs. Tad visiem iedalīja sugu grupas, un regulāri notika interesantas sanāksmes, kurās apsprieda tekstus un retās sugas. Jādomā, tā "pelēkā čeklista" kartotēka ir saglabājusies. Pašlaik Viesturam Ķerum ir doma par lielas putnu rokasgrāmatas izveidošanu, kur varētu latviski publicēt vēsturisko informāciju par sugām, kas līdz šim tikusi grāmatā publicēta tikai krieviski – "pelēkajā čeklistā".

Pirmais Latvijas ligzdojošo putnu atlants 1980.–1984. gadā bija pirmais šāda veida projekts Latvijā – padomju laikos, kad bija aizliegtas kartes, nemaz nerunājot par to, ka tolaik nebija ne ziņošanas Dabasdatos, ne mobilo lietotņu ar interaktīvajām kartēm kā pašlaik. Jūs bijāt šī projekta vadītājs.

1979. gadā beidzu universitāti un biju sācis strādāt Zooloģijas muzejā. Viss sākās ar to, ka Baumanim bija bijusi saziņa ar igauņiem, kas jau 1977. gadā bija sākuši sava pirmā ligzdojošo putnu atlanta veidošanu un rosināja, lai atlantus veidotu visās trijās Baltijas valstīs. Baumani šī ideja bija ļoti aizrāvusi, un Bioloģijas institūtā bija vienojušies projekta vadīšanu piedāvāt man. Es arī nepretojos, man tas šķita ļoti interesanti! Nekāda īpaša finansējuma atlanta veidošanai nebija, bet, Zooloģijas muzejā strādājot, bija diezgan daudz brīvības pētījumu virzienu izvēlē. Par atlantu ļoti ieinteresējās arī Māris Strazds, viņš nāca pie mums uz Zooloģijas muzeju un nelika man mieru, interesēdamies, kas jau notiek, vai kaut kas ir jādara, kā mēs to visu organizēsim. Tā arī Māris piesaistījās atlanta veidošanai. Viņš ieguldīja milzīgu darbu gan izpētes organizēšanā, gan karšu sagatavošanā, un viņi abi ar brāli arī apsekoja ļoti daudz kvadrātu.

Igaunijas atlanta iniciators bija Olavs Renno, kurš ornitologu konferencēs bija iepazinies ar pirmo atlantu veidotājiem Rietumeiropā, otrpus "dzelzs priekškara". Ar kartēm bija interesanti. Toreiz viss sākās ar to, ka Renno bija dabūjis un slepeni ievedis

[7] Stepes smilšvistiņa *Syrrhaptes paradoxus* ir reta ieceļotāja no Centrālāzijas, Latvijā biežāk novērota 19. gadsimtā. 20.–21. gs. Latvijā bijuši trīs sugas novērojumi – 08.05.1908., 22.05.1976. un 27.10.2002. (Informācija pēc www.putni.lv.)

[8] Виксне Я. (ред.) 1983. Птицы Латвии. Территориальное размещение и численность. Рига: Зинатне, 224 стр. (Par "pelēko čeklistu" grāmata tika iesaukta pelēkā vāka dēļ, "čeklists" – jo tajā bija iekļautas visas tolaik Latvijā konstatētās putnu sugas.)

NATO kartes – Baltijas reģiona kartes mazā mērogā un ar UTM kvadrātu tīklu[9]. Apbrīnojami, ka viņam tās bija izdevies nelegāli ievest no ārzemēm, paslēptas bagāžā, robežsargiem acīmredzot tolaik vēl nebija skeneru.

Darbam mēs sadabūjām pirmā Latvijas laika ceļu karti mērogā 1:200 000. Šīs kartes pārfotografēja, kopijās sazīmēja kvadrātu tīklu un deva tās atlanta dalībniekiem, lai tie varētu orientēties. NATO karte bija diezgan precīza, un tā ceļu karte pat vēl tajos laikos arvien bija pietiekami precīza. Pārzīmējot kvadrātu tīklu, to visdrošāk varēja uzkonstruēt, vadoties pēc ūdeņiem – ezeru kontūru un upju līkumiņiem. Šī 1:200 000 ceļu karte gan nebija tik detalizēta kā topogrāfiskās kartes, un reizēm gadījās tā, ka, jau labu gabalu nogājis, saproti, ka esi citā kvadrātā. Man pašam, Sēlijā apsekojot nomaļos kvadrātus, gadījās ieiet Baltkrievijā, un to konstatēju tikai, kad mani sāka sveicināt! Toreiz tad Piedrujā pa pārceltuvi pāri Daugavai atgriezos atpakaļ Latvijā.

Sākotnējā problēma bija – kur ņemt atlanta dalībniekus, kas vāks datus visā Latvijas teritorijā? Jo profesionālo ornitologu bija ļoti maz. Toties bija putnu gredzenotāji. Sākām ar to, ka informējām visus aktīvos gredzenotājus, tad apzinājām un uzaicinājām piedalīties visus agrākos gredzenotājus un zināmos putnu pazinējus. Tā, piemēram, uzrunājām Māri Čaunu, kurš tolaik strādāja par meža taksatoru, un iznāca, ka viņš tā aizrāvās ar putnu lietām, ka ne vien aktīvi vāca datus atlantam, bet arī aizrāvās ar urālpūču provocēšanu, noorganizēja dobumperētāju putnu monitoringu un izgudroja pret caunām drošu putnu būrīti. Sākumā mums šķita, ka spēs piedalīties varbūt tikai kādi pārdesmit cilvēki, bet beigās pirmajam Latvijas ligzdojošo putnu atlantam bija ap 80 aktīvu dalībnieku, un kopumā datus saņēmām no 187 dalībniekiem.

Vēlāk iznāca tā, ka pirmā atlanta dalībnieki kļuva par kodolu Latvijas Ornitoloģijas biedrībai, kad to dibināja 1985. gadā. Vēl pirms LOB kopsapulcēm bija atlanta dalībnieku sanāksmes 1980.–1984. gadā – pavasaros pirms sezonas sākuma.

Atlanta sanāksmēs stāstījām, kā pareizi aizpildīt atlanta kvadrātu kartītes, kā rakstīt papildziņas, kam arī bija paredzētas kartītes, un bija arī ligzdu kartītes. Viena no potenciālajām problēmām bija kļūdu rašanās, tāpēc ļoti svarīgi bija sniegt papildziņas par retākajām sugām. Māris Strazds atlanta sanāksmēs reizēm diezgan kritiski uzstājās un strostēja, ka visi pietiekami nopietni neraksta papildziņas.

Atlanta kartītēs sugas, par kurām vajadzēja papildziņas, bija atzīmētas ar zvaigznīti.

Tās pamatā izvēlējāmies mēs ar Māri Strazdu – galvenokārt retās sugas, bet arī grūti nosakāmās sugas, lai pēc papildziņām varētu saprast, vai suga noteikta pareizi.

Kā izdevās apsekot Kurzemes piekrasti, kur padomju laikā bija pierobežas zona?

Gredzenojot paugurknābja gulbju mazuļus Engures ezerā, 1976. gads. Foto autors nav zināms (no R. Matroža krājuma).

Vilnis Skuja un Elmārs Pēterhofs dzīvoja Rojā, kā vietējie iedzīvotāji viņi drīkstēja atrasties šajā zonā. Citiem nācās formēt caurlaides. Tā darīja brāļi Strazdi, kas apsekoja Kurzemes rietumu piekrasti. Bija kuriozs – viņi tika pamanīti, un dienas beigās viņus saņēma ciet, bet, protams, izrādījās, ka viņiem ir caurlaides. Robežsargu komandieris bija pārskaities – viņi izbojājuši viņiem visus svētkus! Izrādījās, tā bija padomju robežsargu diena, kuru robežsargi bija izniekojuši, visu dienu izsekojot ornitologus un vērojot, ko tie dara, jo bija iedomājušies, ka tā ir kāda speciāli iesūtīta pārbaude.

Bija jādodas ekspedīcijās uz atlanta "baltajiem laukumiem".

Mēs paši braucām uz tiem kvadrātiem, kuru apsekošanai neviens nebija pieteicies, tādas ekspedīcijas bija ļoti vērtīgas. Brāļi Strazdi nogāja visu Baltijas jūras piekrasti un ar laivām izbrauca lielās upes – Gauju un vēl citas. Tā tika iegūti tādi dati, kādu līdz tam nebija. Es pats tā izstaigāju lielas teritorijas, piemēram, Sēlijā.

Daudz varēja mācīties no Jura Lipsberga, kurš bija liels ekspedīciju speciālists, viņš jau Engures ezerā reizēm nakti pārlaida laivā un savos pārgājienos bieži nakšņoja mežā. No viņa iemācījos, ka nav jāguļ teltī, bet var nakšņot pēc Sibīrijas metodes: iekur ugunskuru un pie tā izveido guļamvietu zem slīpa jumtiņa, vērstu pret ugunskuru. Pamatam salauž skujotus zarus, ko pārsedz ar biezo plēvi, tad guļammaiss, virs tā – slīpais jumtiņš no biezās plēves. Sibīrieši, jādomā, lietoja brezentu. Šo paņēmienu izmantoju vēl daudzus gadus, arī vēlāk putnu uzskaitēs. Bet tolaik parasti braucu ekspedīcijā uz četrām piecām dienām, varbūt bija arī kāds brauciens uz septiņām dienām – cik var pārtiku panest. Arī to laiku guļammaisi bija diezgan smagi, es gan izmantoju plānāku, vieglāku, jo visvairāk šādos pārgājienos gāja siltajā laikā – jūnijā.

Kādu pārtiku tolaik ņēma līdzi – konservus?

[9] Pirmajos atlantos – pirmajā Latvijas ligzdojošo putnu atlantā (1980–1984) un pirmajā Eiropas ligzdojošo putnu atlantā (1985–1989) – izmantoja 10×10 km kvadrātu tīklu UTM koordinātu sistēmā. Vēlākajos atlantos – otrajā Latvijas ligzdojošo putnu atlantā (2000–2004), otrajā Eiropas ligzdojošo putnu atlantā (2013–2017) un trešajā Latvijas ligzdojošo putnu atlantā (2020–2024) – izmantoja 5×5 km kvadrātu tīklu LKS-92 koordinātu sistēmā.

Jā, konservus, makaronus, mannu, – ēdienu gatavoja uz ugunskura. Padomju armija pa laikam mainīja savu noliktavu krājumus, tad kādreiz izdevās vairumā dabūt tādas ar eļļu noziestas lielās gaļas konservu bundžas. Svars jau, protams, bija pamatīgs, es par to nemaz nebiju sajūsmā, it sevišķi, ja ar to svaru uz muguras jāiet un jāskaita putni vai pat jābrien pa purvu. Labi, ka tolaik varēja dabūt tādas "Jermak" mugursomas ar alumīnija rāmi, krievi tolaik bija sākuši tādas ražot. Tām bija labāks svara sadalījums, tuvāk pie muguras, un varēja vēl apakšā piesiet guļammaisu.

80. gados par aktualitāti kļuva arī monitoringi.

Svarīga loma bija 1982. gada pasaules ornitologu kongresam Maskavā, uz kuru tika ļoti daudzi no Baltijas ornitologiem, iepazināmies ar ārzemju kolēģiem un uzzinājām daudz jauna. Elmārs Pēterhofs no somiem uzzināja par somu līniju transektu metodi. Viņš tolaik bija sācis strādāt Slīteres rezervātā un gan aizrāvās ar šīm uzskaitēm pats, gan aizrāva arī citus. Arī es 1983. gadā sāku uzskaites pēc somu līniju transektu metodes, un vēl vairākus labus putnu pazinējus iesaistījām, kopā bijām kādi septiņi. Abi brāļi Strazdi piedalījās, Aivars Petriņš, Aivars Mednis skaitīja divus maršrutus, arī pašam Elmāram bija vairāki uzskaišu maršruti.

Es sāku ar trim maršrutiem, bet maksimums man vienubrīd bija septiņi maršruti dažādās Latvijas vietās. Tas bija laikā, kad man draudēja dienests Afganistānā. Pēc universitātes beigšanas biju izvairījies no iesaukšanas, jo nemainīju dzīvesvietu. Tolaik vīrieši nevarēja pierakstīties jaunā dzīvesvietā, nereģistrējoties vietējā armijas komisariātā. Bet tajā sistēmā bija caurums – ja nemainīju dzīvesvietu, viņi nezināja, ka vairs nemācos universitātē. Kad pēc pāris gadiem mani tomēr atrada, tad izlamāja un teica – nu, tad gatavojieties, rudenī būs jādodas visdrīzāk uz Afganistānu! Un es arī "gatavojos", es iestājos aspirantūrā! Un tad bija problēma – kādu pētījumu disertācijai varēs paspēt pabeigt šajos trīs aspirantūras gados? Biju iecerējis lēnā garā turpināt pētīt nakts migrācijas. Bet Baumanis mani pārliecināja – ja esmu tik daudz laika un darba ieguldījis atlantā, jāraksta disertācija par atlantu!

Tomēr, lai nebūtu izplatības dati vien, izdomāju, ka vajadzīgs arī putnu skaits! Tolaik jau skaitījām putnus pēc somu līniju transektu metodes, pēc kuras varēja rēķināt putnu blīvumu. Salaspilī devos pie Bioloģijas institūta Botānikas laboratorijas vadītājas Laimas Tabakas konsultēties, kā izvēlēties reprezentatīvus uzskaišu maršrutus, kur ir reprezentatīvas veģetācijas zonas. Pēc viņas ieteikumiem arī nospraudu maršrutus, ietverot gan mežu, gan krūmājus un lauksaimniecības zemes. 1983. gadā sāktās uzskaites pēc somu līniju transektu metodes turpinājām 12 gadus. Pēc 12 gadu datiem jau varēja rēķināt putnu skaita pārmaiņas, un Ainārs Auniņš vēlāk "sajūdza" tās līknes kopā ar mūsdienu uzskaitēm (parasto jeb ligzdojošo putnu monitoringu, kas notiek pašlaik).

Somu līniju transekti bija kā priekšvēstnesis parasto putnu monitoringam?

Tie nebija paši pirmie līniju transekti, līdzīgas uzskaites bija bijušas arī pat vēl agrāk. Šķiet, 60. gadu sākumā Aivars Mednis skaitīja putnus pēc krievu līniju transektu metodes, un zinu, ka tādas uzskaites veica arī Igors Stolbovs. Tā metode bija atšķirīga, tajā nebija attāluma zonu, un, cik zinu, novērotājs arī pārvietojās diezgan ātri. Kad 1980. gadā Ģirts Kasparsons mani uzaicināja vadīt studentiem lauka praksi toreizējā Daugavpils pedagoģiskajā institūtā, tur tikāmies ar Stolbovu, viņš aicināja līdzi, un kopīgi izstaigājām viņa maršrutu.

Laiks, kad man bija septiņi maršruti, bija diezgan traks laiks. Mašīnas man tolaik nebija, braucu tikai ar sabiedrisko transportu, ar mugursomu devos uz maršruta sākuma punktu, pēc tam otrā rītā līdz ar saullēktu ar visu mugursomu plecos sāku skaitīt putnus. Atbraucis uz gada pirmo uzskaiti, maršrutu sākumā iekārtoju bāzes vietas, gada tālākajās uzskaitēs tur bieži ierados tikai jau vakara krēslā, vienreiz pat naktī. Tolaik biju totālā miega badā, jo, beidzis vienu maršrutu, ar autobusu vai vilcienu devos uz nākamo. Piemēram, viens uzskaišu maršruts man bija pie Silenes, uzskaiti pabeidzis, no Silenes ar autobusu devos uz Daugavpili, kur pārsēdos uz Pitalovas (Abrenes) vilcienu un braucu uz Žīguriem, kur bija sākuma punkts nākamajam maršrutam, kas beidzās tuvāk Kupravai, un no Kupravas ar autobusu atkal devos tālāk. Pārbraucienu laikā autobusos gulēju. Tas bija diezgan skarbs laiks, jā!

Foto: Pēteris Blūms

Ornitologu grupa Ķemeru tīrelī 10.05.1974. No kreisās: Aivars Petriņš (1951), Aivars Mednis (1938), Maija Blūma, nezināms, Juris Kazubiernis (1940–2016) laivā, Māris Strazds (1960) ar spalvu cepurē, Māra Grīnvalde (1946) un Jānis Priednieks (1956).

Foto: Viesturs Klimpiņš

Ar magnetofonu atskaņojot pūču balsis (provocējot uz atbildi) Engures ezera apkārtnē 80. gadu pirmajā pusē.

Latvijas 1980.–1984. gada ligzdojošo putnu atlants tika publicēts jau 1989. gadā.[10]

Jā, par to jāpateicas Vīksnem, viņš pārliecināja nekavēties ar publikāciju. Tikko beidzās pirmais Latvijas ligzdojošo putnu atlants, sākās Eiropas ligzdojošo putnu atlants (1985–1989), un sākumā nebija domas steigties ar pirmā atlanta publikāciju, jo nebija jau arī daudz laika, ko veltīt datu apstrādei. Bet Vīksne uzstāja – jādara uzreiz, vēlāk tie dati būs novecojuši! Vīksnem bija kontakti Zinātņu akadēmijā, viņš sarunāja atlanta grāmatas iespiešanu Zinātņu akadēmijas izdevniecībā. Bet piedzīvojām spiedienu no Bioloģijas institūta čekista un arī izdevniecības, ka grāmatas virsrakstam jābūt "Latvijas PSR ligzdojošo putnu atlants". Vīksnem tomēr izdevās viņus pārliecināt, ka Latvija nav domāta kā administratīva, bet gan kā ģeogrāfiska teritorija.

Atlants tika publicēts ar tekstiem trīs valodās – latviski, krieviski un angliski. Tikko iespiestās atlanta grāmatas ņēmām līdzi uz ornitologu kongresu Čehoslovākijā. Kopā ar Elmāru Pēterhofu vedām tās ar lidmašīnu; čehu krāvēji, ņemot bagāžu ārā no lidmašīnas, vienai pārpildītajai somai pat norāva rokturi. Toties kongresā sagādājam pārsteigumu, ka atlantu esam publicējuši tik ātri. Jo, tiešām, vairākām valstīm, kurās atlanti bija pabeigti pirms mums, tie nebija vēl izdoti – piemēram, zviedriem, igauņiem[11].

80. gadu beigas un 90. gadi Latvijā bija liels pārmaiņu laiks.

Atmodas laiks bija saviļņojošs. Par to, ka Latvija bijusi brīva valsts, zināju jau no bērnības, jo mans tēvs klausījās "Amerikas balss" raidījumus. Mums bija liels radioaparāts "Rigonda", un tēvs arī mani iemācīja, kā īsviļņos meklēt raidstaciju, kam pastāvīgi nāca virsū "zāģis" (traucējumi, lai nebūtu iespējams klausīties). Pēc tam vesela dzīves augstskola bija Engurē kopā ar lieliem Latvijas patriotiem – Georgu Lejiņu, Pēteri Blūmu, Jāni Vīksni un Jāni Baltvilku. Daudz no piedzīvotā stāstīja Georgs Lejiņš, kurš bija ticis iesaukts vācu armijā un nonācis padomju soda nometnē, un arī vēlāk cieta savas padomju režīmam nevēlamās pagātnes dēļ. Pēckara gados, kad bija ticis vaļā no soda nometnes, viņš kādu brīdi darbojies pa mežiem Mežoles apkārtnē, kur tolaik vēl bijuši mežabrāļi, par ko mežsargs viņu netika brīdinājis, un, kā viņš pats atcerējās – viņu tur nošaut varēja! Viņš stāstīja arī, cik tie meži bijuši mežonīgi un kā tur dziedājuši apdziņi. Atlanta laikā apsekoju mežus šajā rajonā un arī tālāk uz austrumiem.

1991. gadā barikāžu laikā bijām visam notiekošajam klāt, ik nakti apstaigājām barikādes, palīdzot veidot aizstāvju "masu", gājām gar Saeimu, cauri Vecrīgai līdz televīzijas centram, uz sakaru centrāli Dzirnavu ielā un atpakaļ, sasildījāmies un atpūtāmies fakultātē, tad gājām atkal. Regulāri satikām Jāni Baltvilku, kurš arī tā gāja.

Disertāciju bijāt jau aizstāvējis Maskavā.

Kad pabeidzu aspirantūru, Vīksne bija man sarunājis disertācijas aizstāvēšanu Maskavas universitātē, tur bija priekšaizstāvēšana un aizstāvēšana 1987. gadā, nācās vairākkārt braukt uz Maskavu. Mūsu ornitologi, viesojoties Maskavā, tur parasti pa nakti palika pie ornitologiem, es mitinājos pie Valērija Gavrilova[12].

Kad 1987. gadā biju aizstāvējis disertāciju, mani uzreiz iecēla par Zooloģijas muzeja vadītāju, bet 1993. gadā uzaicināja darbā uz toreizējo Zooloģijas un ģenētikas katedru. Tur sākumā biju lektors, tad docents, asociētais profesors, un tad mani ievēlēja par katedras vadītāju. Ģenētika katedras nosaukumā bija kopš laikiem, kad tajā strādāja izcilais ģenētikas profesors Jānis Lūsis un notika nozīmīgi pētījumi šajā jomā. 20. gs. beigās uzsvars uz ģenētiku bija samazinājies, toties ļoti aktuāla bija kļuvusi ekoloģija un dabas aizsardzība. Man izdevās pārliecināt Bioloģijas fakultātes dekānu Vilni Egli, ka ekologi un ekoloģisku pētījumu veicēji ir arī zoologi, ne vien botāniķi (kā to varētu saprast pēc Botānikas un ekoloģijas katedras nosaukuma), līdz ar to mūsu katedra tika pārdēvēta par Zooloģijas un dzīvnieku ekoloģijas katedru. Parasti katedru vadītāji nestrādā vairāk par diviem termiņiem, tad jāievēl cits, bet katedras nosaukuma maiņas dēļ man iznāca strādāt arī trešo termiņu.

Vairāk nekā puse Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamo mežu biotopu Latvijā šobrīd nav reāli aizsargāti.

Protams, universitātes personāla algas nebija nekādas lielās. Pirmā ligzdojošo putnu atlanta un pēc tam Eiropas ligzdojošā putnu atlanta (1985–1989) darbiem papildu finansējuma nebija. Lielākā problēma bija tā, ka universitātei bija ļoti maz naudas

[10] Priednieks J., Strazds M., Strazds A., Petriņš A. 1989. Latvijas ligzdojošo putnu atlants 1980–1984. Rīga: Zinātne, 352 lpp.

[11] Pirmais Igaunijas ligzdojošo putnu atlants (1977–1982) tika publicēts 1993. gadā: Renno O. (ed.) 1993. Eesti Linnuatlas (Estonia Bird Atlas). Tallinn: Valgus, 256 pp.

[12] Krievu ornitologs Valērijs Gavrilovs (Валерий Гаврилов, 1944).

Foto: Aivars Ēmanis

Jānis sarunā ar zviedru ornitologu Dr. Sērenu Svensonu (*Sören Svensson*) starptautiskās ornitologu konferences "*Baltic Birds* 5" starplaikā. Jūrmala, 1987. gada oktobris.

komandējumiem, pa visu vasaru komandējumos varēja iztērēt tikai kādus 120 rubļus, tā ka pastāvīgi bija jācīnās ar naudas trūkumu. Mēs tomēr ļoti ieguldījāmies, lai atlantam būtu dati arī no tiem rajoniem, kur nebija novērotāju, visbiežāk tālākos Latvijas nostūros. Lai panāktu normālus izplatības datus par pūcēm, tāpat devāmies arī pūču konstatēšanas braucienos kopā ar Agri Strazdu, Andi Liepu, un gadījās, ka nācās vecākiem lūgt naudu degvielai. Lai savilktu galus kopā, padomju laikā daudzi meklēja iespējas piepelnīties. Jau no studiju laika strādāju par sargu dažādās vietās, vēlāk arī par kurinātāju mūsu fakultātē. Bioloģijas fakultātes ēka Kronvalda bulvārī bija liela, apkurināja to švaki, un vienojās, ka varētu paši kurināt, un vairāki kolēģi to arī uzņēmāmies. Fakultātes ēkai bija četras milzīgas krāsnis pagrabā, un ir bijis tā, ka starp lekcijām eju piemest ogles.

1990. gadā nodibinājās Latvijas Dabas fonds, un no 90. gadu vidus parādījās putnu izpētes un aizsardzības projekti ar finansējumu no ārzemēm. Vēlāk izrādījās, ar darbu projektos man bija ļoti paveicies, jo pusi savas pensijas tiku nopelnījis ārpus universitātes divos šādos projektos. 1995. gadā sākās projekts ar Dānijas firmu "*Ornis Consult*", dāņi rosināja pētīt lauku putnus, uzskaites tika veiktas nejauši izvēlētos punktos četrās Latvijas vietās; šim projektam piesaistījās arī Ainārs Auniņš, kas bija apguvis satelītbilžu analīzes. Toreiz mans uzskaišu rajons bija pie Blīdenes, to projektu vēl pagarināja līdz 90. gadu beigām. Vēlāk bija vēl cits, Aināra vadīts projekts sadarbībā ar frančiem.

Parasto jeb ligzdojošo putnu monitorings pašlaik ir galvenais līdzeklis daudzu sugu skaita pārmaiņu konstatēšanai.

Faktiski putnus esmu skaitījis no 1983. gada bez pārtraukuma, bet parasto putnu monitoringam piesaistījos laikam otrajā gadā kopš uzskaišu sākuma. Tobrīd uzskaitēm vēlējos iespējami mežonīgāku vietu, kur nebūtu daudz jākontaktējas ar cilvēkiem. Tādēļ viens no maniem parasto putnu monitoringa maršrutiem ir Zvārdē, bijušajā padomju armijas poligonā. Izlozētais maršruts gan iznāca tāds, ka vienā vietā jāšķērso aitu aploks. Sākumā gāju aplokam apkārt, bet tad to paplašināja, tā ka man nekas cits neatlika kā iepazīties ar īpašniekiem, un katrreiz nākas lūgt trepes, lai tiktu pāri drāšu žogam. Vēl pusotrs kilometrs maršruta iet pa Zvārdes purvu, plus vēl puskilometrs, kamēr tiek no purva ārā. Tas ir pasmags maršruts, dažos posmos tik aizaudzis, ka katra gada pirmajā gājienā nākas taku burtiski izlauzt cauri ievu biezoknim, kuras sniegs noliecis tā, ka tur ir praktiski necaurejams. Otrs mans maršruts ir starp Strenčiem un Valku, tas noslēdzas ar mazliet vairāk nekā puskilometru garu posmu Pukšu purvā, un vēl puskilometrs jābrien, kamēr tiek no purva ārā, un arī mežs tur ir diezgan mežonīgs. Jaunajā sezonā no šī maršruta gan acīmredzot būs jāatsakās, jo pagājušogad mežu skāra vētra, un ceturtajā uzskaitē gandrīz netiku cauri trakajām vējgāzēm, normāli skaitīt putnus neiespējami. Nāksies turpināt ar vienu maršrutu – Zvārdē, kas arī sagādā pietiekamus izaicinājumus!

Ļoti daudz laika esat veltījis darbam meža aizsardzības labā.

Par mežu aizsardzību man interese parādījās jau studiju laikā. Lai varētu saglabāt reto sugu – ērgļu, melno stārķu – ligzdošanas vietas, ligzdas bija jāatrod. Par Stompaku klinšu ērgli jau stāstīju. Juris Lipsbergs bija sācis braukt uz mežniecībām pa visu Latviju un runāt ar mežiniekiem, un vēlāk arī es sabiedriskā kārtā uzņēmos meža darbinieku aptaujāšanu – vai apgaitās nav reto putnu ligzdu, vai nav redzēti ērgļi, melnie stārķi. Tad varēja doties uz norādītajām vietām un mēģināt atrast ligzdas.

Kad tikām pie krāsainajiem mežaudžu plāniem, tad arī vienkārši gājām uz vecākajām audzēm meklēt reto putnu teritorijas. Lietojām mežaudžu plānu kopijas, un varēja arī izmantot izdrukas no meža datubāzes, kur varēja jau uzreiz apskatīties, kur ir vecākie mežu nogabali, ko apsekot. Vairākas ligzdas esmu atradis, vienkārši ejot cauri kvadrātiem un skatoties, kur ir vecais mežs. No purva uz purvu ejot, ir gadījies, piemēram, ka vairākas dienas paiet pa tukšo, bet tad divas dienas pēc kārtas atrodas pa zivjērgļu ligzdai. "Ķemmējot" veco mežu, esmu atradis vairākas melno stārķu ligzdas.

Vēl atlanta laikos Sēlijā apsekoju vairākus purvus, kuri nebija aizsargāti. Man bija uzskaišu maršruts

Ābeļu mežniecībā, kur izrādījās ļoti interesanti meži ar urālpūci, apodziņu, baltmugurdzeni, vidējo dzeni. Jādomā, Pirmā pasaules kara laikā vācieši tur bija nocirtuši vecus egļu mežus, to vietā uzauguši apšu un bērzu meži ar egli otrajā stāvā, un tur ir ļoti liela putnu daudzveidība. Tagad tur esošais Ābeļu dabas liegums ir veidots pēc mana ierosinājuma. Vīksne pārliecināja Latvijas PSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministriju, ka nepieciešams veidot liegumus. 1987. gadā iznāca Ministru padomes lēmums ar vairākiem manis rosinātiem dabas liegumiem.

Vai padomju laikā mežus cirta mazāk nekā tagad?

Apmēram četras reizes mazāk. Visā pēckara periodā Latvijā cirta tikai trīs četrus miljonus kubikmetru gadā. Iemesls bija tas, ka meža nozare Latvijā tolaik bija ļoti nacionāla. Latvijas PSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrija bija vienīgā ministrija, kurā dokumentācija arvien bija latviešu valodā. Lai izvairītos no Maskavas diktētiem mežu ciršanas plāniem, paši mežinieki rosināja purvu liegumus un dzērveņu liegumus, jūras krasta aizsargjosla skaitījās 1. grupas meži ar lielāku cir-

No Jura Lipsberga krājuma

Melnā stārķa ligzdas informācija (aizpildīta ligzdas kontroles kartīte, anketa ar informāciju par atrašanās vietu, kā arī mežaudzu plānā atzīmēta ligzdas vieta), 1970. gadu otrā puse. Šādi apzinātas melnā stārķa un citu reto putnu ligzdu vietas vēlāk kļuva par pamata informāciju mikroliegumu pieteikšanai un izveidošanai.

šanas vecumu u. tml. Šobrīd situācija ir totāli mainījusies – Zemkopības ministrija ir galvenais cīnītājs pret dabas aizsardzību un pilda lobistu pieprasījumu, ka vajag atļaut cirst vairāk. Tolaik meža nozare centās Latvijas mežus saglabāt.

Ciršana bija nemainīgi zema līdz pat 90. gadiem, bet šīs desmitgades vidū puse mežu nonāca atpakaļ privātīpašumā. Privātīpašnieki bija sakārtojuši zemesgrāmatas, dabūjuši mežierīcības, meža apsaimniekošanas plānus, un ciršana strauji pieauga. Sākumā bija trīs reizes vairāk – kādi 9–10 miljoni kubikmetru gadā. Parādījās gateri, ārzemju firmas un ārzemju firmu meitas uzņēmumi, un sākās spiediens arī uz valsts mežiem. Tika noslēgti ilgtermiņa līgumi ar meža ciršanas firmām. Uz 100 gadiem līgumus slēdza par valsts mežu apsaimniekošanu. Latvijas Valsts meži vēl tagad nav, man šķiet, lāgā tikuši vaļā no visiem šiem saslēgtajiem līgumiem. Un, protams, uz Latvijas valsts mežiem ir spiediens no valdības, jo valstij savukārt vajag naudu no tiem. Uz politiķiem spiež visas meža ciršanas firmas, lai palaiž vaļā likumus, kas nosaka ciršanas ierobežojumus. Ja agrāk, piemēram, bija norma, ka blakus nedrīkst cirst ātrāk, kamēr esošajā izcirtumā nav atjaunojies mežs, tad tagad vairāki īpašnieki blakus esošu mežu var nocirst vienlaikus. Ja maksimālā atļautā kailcirtes platība ir 5 hektāri vai, ja priedēm atstāj sēklu kokus, 10 hektāri, tagad divi vai pat trīs īpašnieki var cirst mežu blakus cits citam, vienlaidus nocērtot vairākus desmitus hektāru.

90. gados sāku piedalīties meža ciršanas norādījumu izstrādē. 90. gadu vidū vecie mežinieki, kas vēl strādāja mežu dienestā un ministrijā, juta, ka kaut kas jādara ar normatīvajiem aktiem, lai novērstu mežu nozarē sākušos patvaļu. No Vīksnes biju uzzinājis, ka Zviedrijā cirsmās atstāj ekoloģiskos kokus, un centāmies to iestrādāt norādījumos. Mēģinājām jau pierunāt par 10 koku atstāšanu uz hektāru, tas neizdevās, bet izdevās panākt norādījumu, ka cirsmās jāatstāj vismaz pieci vecākie koki uz hektāru. Tas normatīvos pirmoreiz parādījās 1997. gadā un ir līdz šim brīdim palicis. Reāli dabā ekoloģiskie koki sāka parādīties ar 2000. gadu. Protams, bieži nav atstāti paši vecākie koki, un reizēm tos novāc vēlāk, sevišķi jau privātās zemēs. Bet valsts mežos tomēr tos cenšas atstāt, un tam ir liela nozīme. Ne velti nu jau ir bijuši gadījumi, ka ekoloģiskajos kokos ligzdo jūras ērglis, zivjērglis; man ir bijis arī gadījums, ka mazais ērglis uzbūvējis ligzdu ekoloģiskajā kokā, kam apakšā izaudzis jaunais mežs.

Jāsaka tomēr, ka apspriedēs iztērēts šausmīgi daudz laika. Arī par mežu zaļā sertifikāta ieviešanu pēc FSC sistēmas esmu nenormāli daudz stundu nosēdējis apspriedēs un būtībā bez lielas jēgas, jo Latvijas standarts pēc 20 gadiem tā arī nav apstiprināts, jo Latvijas Valsts meži nevēlas standartu, bet vēlas atstāt iespēju pašiem lemt, ko sargās un kā sargās.

Latvijas Valsts meži arī nevēlas mikroliegumus, bet vēlas iespēju pašiem lemt, ko sargās vai nesargās.

Tas, ka vēl padomju laikos ar likumu tika noteikta mikroliegumu veidošana, bija izcila veiksme. Veidojot Sarkano grāmatu, Juris Lipsbergs bija daudz kur uzzinājis par ērgļu un melno stārķu ligzdām, un ar Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministriju tika sarunāts, ka varētu veidot mikroliegumus. Tā īsti mikroliegumus sāka veidot tikai 80. gadu vidū, līdz tam bija izveidoti tikai atsevišķi mikroliegumi, piemēram, no jauna atrastām klinšu ērgļu ligzdām. Un mikroliegumiem ir milzīga nozīme. Pat ja melnais stārķis vai mazais ērglis tur vairs neligzdo, faktiski tagad tās ir tās vietas, kur ir Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamie biotopi.

Ko pašreizējā situācijā var darīt, lai saglabātu retās sugas – atrast pēc iespējas vairāk ligzdu un veidot mikroliegumus?

Domāju, ka nav citas izejas kā mikroliegumi. Bet saprātīgākais, turklāt ar mazāku administratīvo slogu, būtu valdībai pieņemt lēmumu

Foto no Māras Janaus arhīva

Sagaidot vācu ornitologu Valteru Tīdi (*Walter Thiede*, 1931–2011) Rīgas lidostā 90. gados. No kreisās: Jānis, Valters Tīde, Māra Janaus (1954) un Jānis Vīksne (1936–2015).

aizsargāt visus Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamos biotopus, kas tikuši atrasti dabas skaitīšanas programmā. Daudziem no tiem ir svarīga nozīme kā apdraudētu putnu dzīvotnēm. Tas gan neatceļ nepieciešamību turpināt dibināt mikroliegumus ērgļiem, melnajam stārķim, medņiem un citām sugām, jo putnu dzīvotņu aizsardzībai vajadzīga lielāka teritorija nekā aizņem ES nozīmes biotopi.

Cik no Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamajiem biotopiem šobrīd Latvijā ir aizsargājami?

Lielākā daļa nav. Vairāk nekā puse Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamo mežu biotopu Latvijā šobrīd nav reāli aizsargāti. Un privātie cērt nost, steidzami. Arī pat Latvijas Valsts meži bija sākuši cirst nost, atrunājoties, ka cērtot tikai tos sliktākās kvalitātes mežus. Protams, viņi saprot, ka agri vai vēlu būs aizsardzība, ciršanas aizliegums, tāpēc jāpaspēj, kamēr to var. Par Latvijas Valsts mežiem arī Viesturs Ķerus ir daudzus rakstus savā blogā publicējis, un visu laiku plašsaziņas līdzekļos mēģinām atgādināt, ka Latvijas Valsts meži nesargā. Tagad viņi ir publiski solījuši, ka vairs necirtīs, bet aizsargās vērtīgos mežus, bet tajā pašā laikā viņi nevēlas veidot mikroliegumus.

Vissaprātīgākais būtu valdībai pieņemt lēmumu, ka sargā visus Eiropas nozīmes mežu biotopus. Bet ir liela problēma, tā pati, kas ar mikroliegumiem privātajos mežos – ka kompensācija meža īpašniekiem ir neliela summa katru gadu par hektāru. Ja tas mežs ir cērtamā vecumā, tad īpašnieks, to nocērtot, uzreiz dabūtu lielu naudu. Nu jau diezgan daudzus gadus notiek mēģinājumi izstrādāt kompensāciju mehānismu, kas būtu līdzīgs tam, kāds jau pieņemts Igaunijā, ļaujot īpašniekam saņemt kompensāciju mežaudzes tirgus vērtībā. Igauņiem gan tā sistēma ir tāda, ka uz kompensācijām ir rinda un var gadīties, ka uzreiz nevar samaksāt, ka ir kādi gadi jāgaida. Tomēr šādai pieejai ilgtermiņā ir visādas problēmas. Īpašnieks, piemēram, var pārdot to mežu. Tur tad jāieraksta zemesgrāmatā liegums izmantot to mežu ciršanai. Ir bijuši gadījumi, ka īpašnieki apgalvo, ka tur vairs nekādas vērtības nav u. tml. Bet, galvenais, meža nozare nav ieinteresēta tādā kompensāciju sistēmā. Pareizi būtu, ja par mežiem būtu jāmaksā dabas resursu nodoklis, tad, ņemot vērā, cik daudz izcērt, no katra kubikmetra par pavisam simbolisku maksu varētu savākt pietiekami naudas kompensācijām.

Esmu ilgi bijis Meža konsultatīvajā padomē, bet šim darbam diemžēl bijusi ļoti maza atdeve. Vides aizsardzības intereses pārstāv trīs organizācijas – Latvijas Ornitoloģijas biedrība, Latvijas Dabas fonds un Pasaules Dabas fonds, un ar šīm trim balsīm ir maz iespēju pārliecināt meža nozares pārējās interešu grupas, tostarp kokrūpniekus, brokerus. Jā, mēs strīdamies un cenšamies pamatot meža aizsardzības nepieciešamību, bet lielāka atdeve drīzāk būtu, par būtiskiem iebildumiem likuma normās pārliecināt Vides ministriju, lai arī viņi iebilst vai kaut vismaz panāk starpministriju sanāksmi, kur varētu mēģināt vienoties par kompromisu.

Skaitot putnus un meklējot reto sugu ligzdas, pavadīti tūkstošiem dienu un noieti tūkstošiem kilometru. Kas devis visvairāk prieka?

Mans mīļākais putns ir urālpūce. 80. gados dzirdēju, kā to ar balsi atdarina igauņu leģenda Freds Jisi[13]. Trenējos, tik labi nesanāca, bet izrādījās, ka urālpūce atbild, un tas apstiprinājās daudzos lauka pētījumos. Izdevies atrast piecas urālpūču ligzdas – trīs koku stumbeņos un divas dobumos. Jaukākais atradums Kolkā – pirmais urālpūces ligzdošanas gadījums Kurzemē!

[13] Igauņu biologs, rakstnieks, fotogrāfs un dabas aizsardzības aktīvists Freds Jisi (*Fred Jüssi*, 1935–2024).

Summary

About the Breeding Bird Atlas, bird monitoring and forest conservation. A conversation with Jānis Priednieks /Elīna Gulbe, Ruslans Matrozis/

In 2023 Jānis Priednieks (b. 1956) was elected an Honorary Member of the Latvian Ornithological Society. He has devoted the past 56 years of his life to birds. In 1969, while still a schoolkid, he started to assist researchers at the ornithological stations in Engure and Pape. In 1979 he graduated from the Faculty of Biology, University of Latvia, with a thesis on nocturnal migration of birds. In 1987 he received his PhD (his dissertation theme was determining the territorial distribution and numbers of birds). In 1979–1992 (with a break during post-graduate studies) he worked at the Zoological Museum of the University of Latvia. Since 1993, he has been working at the Faculty of Biology (in 2000–2017 he was the Head of the Department of Zoology and Animal Ecology). He supervised many student theses, bachelor's and master's theses, as well as six doctoral theses. Jānis Priednieks is an author of 55 articles and theses (since 1985). He is one of the initiators and coordinators of the First Latvian Breeding Bird Atlas (1980–1984) and the lead author of the atlas' publication in a book in 1989. He was the national delegate from Latvia to the European Bird Census Council (EBCC) in 1992–2012. Jānis Priednieks served as the President of the Latvian Ornithological Society in 2012–2020 and is a long-time member of its council up to this day.

Mežu elementi: ieteikumi dabai tuvākai meža apsaimniekošanai

VIESTURS ĶERUS,
viesturs@lob.lv

Foto: Ilze Priedniece

Ja Tu lasi šo rakstu, Tu droši vien esi LOB biedrs. Ja Tu esi LOB biedrs, Tev rūp putni. Un, ja gadījumā Tev pieder mežs, Tu droši vien gribētu zināt, kā saimniekot šajā mežā tā, lai tas nodarītu putniem pēc iespējas mazāk ļaunuma. Lai palīdzētu meža apsaimniekotājiem, kas gribētu saimniekot ar dabai tuvākām metodēm, esam sagatavojuši video sēriju "Mežu elementi", kas atrodama LOB *YouTube* kontā, kur dažādi speciālisti izskaidro dažādu mežu elementu nozīmi. Aicinu noskatīties šos video, bet tiem, kam nav laika vai iespēju skatīties video internetā, piedāvāju īsus rakstiskus ieteikumus saudzīgākai meža apsaimniekošanai.

Lai saimniekotu mežā draudzīgi dabai kopumā un putniem konkrēti, svarīgi redzēt mežu nevis kā koksnes lauku, kurā raža ienākas ļoti lēni, bet gan kā ekosistēmu, kā dzīvotni. Jā, mežā koki ir svarīgi, bet tie nav vienīgie meža iemītnieki, un visi meža apdzīvotāji ir saistīti savstarpējā sistēmā un atkarīgi ne tikai cits no cita, bet arī no vides apstākļiem. Turklāt atšķirībā no ierastās kailcirtēs bāzētās mežu apsaimniekošanas, kurā prioritāte ir tas, ko no meža var paņemt, putniem draudzīga mežu apsaimniekošana nozīmē skatīties uz to, kas mežā paliek.

Etalonam, ar kuru salīdzināt, vai saimniekojam dabai draudzīgi vai vismaz ar dabai tuvākām metodēm, vajadzētu būt dabiskam mežam un tajā notiekošajiem procesiem.

Protams, no dabas viedokļa raugoties, vislabāk būtu mežu vienkārši necirst. Nenocirsts mežs ir īpaša dabas vērtība, raugoties no diviem viedokļiem. Pirmkārt, pie arvien augošās kopējās mežizstrādes intensitātes katrs nenocirstais meža nogabals kļūst aizvien neaizvietojamāks. Otrkārt, mežs, kas atstāts dabiskai attīstībai, kļūst arvien dabiskāks un līdz ar to arī vērtīgāks.

Taču turpmākajā rakstā pieņemšu, ka jūsu mērķis ir ne tikai saglabāt mežu putniem, bet arī iegūt no tā kādu labumu sev. Ja jums ir dārzs, droši vien arī jūs tā vērtību nerēķināt pēc tā, cik naudas varētu iegūt, nocērtot dārzā augošos kokus, un, ja šo lasāt, es pieņemu, ka arī sava meža vērtību nemērāt tikai iegūstamajos kubikmetros, apzinoties, ka mežs mums sniedz daudz vairāk nekā koksni pat tad, ja šī devuma vērtību ne vienmēr ir viegli aprēķināt naudas izteiksmē.

Dabiskā, cilvēka neskartā mežā koks kā jau dzīvs organisms nodzīvo savu mūžu un mirst. Ja mežu neietekmē cilvēks, mirušie koki mežā paliek, līdz pilnīgi sadalās, kļūstot par meža augsni. Līdz ar to meža pamatiedzīvotāji daudzu gadu tūkstošu laikā ir pielāgojušies tam, ka mežā ir sastopami dažādi miruši koki – gan stāvoši, gan krituši, gan svaigi, gan satrūdējuši. Ja runājam tieši par putniem, mirušie koki var būt gan barošanās vietas (piemēram, dzeņiem), gan ligzdošanas vietas (piemēram, dobumperētājiem vai mizložņai, ja koks ir stāvošs, vai paceplītim, ja koks izgāzies ar visām saknēm), gan dziedāšanas "posteņi" (kritalas mežirbei un paceplītim, nokaltuši stumbeņi dzeņiem, kas gan "dzied" bungojot), gan medību "posteņi" (plēsīgajiem putniem), gan pretēji – slēptuves uz zemes ligzdojošo putnu ligzdām un arī pašiem putniem. Tātad viens no dabas elementiem, kas mežā noteikti jāsaglabā, ja gribat saimniekot putniem draudzīgi, ir mirušie koki.

Vairāk informācijas: videofilmā
"Mežu elementi: mirušie koki | Jura mežs II"

Ja mirušu koku mežā nav, tad dzeņiem tur nebūs, ko darīt, un, ja mežā nebūs dzeņu, nebūs arī to izkalto dobumu, kuros varētu ligzdot citi putni, kas paši dobumus izkalt nespēj. Lai dobums kokā izveidotos pats no sevis (piemēram, iztrupējot nolūzuša zara vietai), kokam lielākoties jābūt patiešām vecam. Tātad tādos mežos, kādi visbiežāk redzami Latvijā, sekundārajiem dobumperētājiem (t. i., putniem, kas ligzdo dobumos, bet paši tos nekaļ) atliek vien paļauties uz dzeņiem. Un uz to, ka meža apsaimniekotājs dzeņu sadobumotos kokus atstās mežā.

Ministru kabineta "Noteikumi par koku ciršanu mežā"[1] prasa saglabāt vien pašus lielākos dobumus – tos, kuru diametrs pārsniedz 10 centimetrus. Tik lieli nav pat visi melnās dzilnas kaltie dobumi, un tie no jums, kas kādreiz gatavojuši kādu putnu būrīti, zinās, ka lielākajai daļai Latvijas dobumperētāju putnu nepieciešami dobumi (vai būrīši) ar mazāku ieejas diametru. Tātad labāk būtu nevis izvietot mežā būrīšus, bet saglabāt dabiskās ligzdošanas vietas – visus esošos kokus ar dobumiem.

Vairāk informācijas: videofilmā
"Mežu elementi: dzeņu dobumi"

Kamēr koks dzīvo, tikmēr koks aug. Tāpēc cilvēka neskartos vecos mežos, kur kokiem ļauts nodzīvot dabisko mūžu, tie var izaugt lielāki nekā saimnieciskos mežos. Lielos kokos dobumus var izkalt lieli dzeņi, piemēram, lielākais no Eiropas dzeņiem – melnā dzilna. Pēc melnās dzilnas šajos dobumos var iemitināties citi putni, kam nepieciešami lieli dobumi, piemēram, bikšainais apogs vai meža balodis. Lieliem, veciem kokiem ir arī lieli zari, un šādi zari ir nepieciešami, lai noturētu lielas ligzdas. Māris Strazds savulaik noskaidrojis, piemēram, to, ka melnā stārķa ligzdas koka vidējais vecums ir no 93 gadiem bērzam līdz 206 gadiem priedei (Strazds 2011). Droši vien lieki atzīmēt, ka visām koku sugām vidējais koka vecums, kurā ligzdo melnais stārķis, stipri pārsniedz Meža likumā[2] noteikto vecumu, pēc kura sasniegšanas šos kokus ļauts nocirst.

Un vēl veciem kokiem ir rievaina miza, kurā slēpties kukaiņiem, bet putniem (piemēram, vidējam dzenim) – tos atrast un ar tiem baroties.

Vairāk informācijas: videofilmā
"Mežu elementi: lielie koki | Imanta mežs III"

Kopš šī gadsimta sākuma Meža likums prasa izcirtumos saglabāt t. s. "ekoloģiskos kokus", tā palielinot iespēju arī nākotnes mežos redzēt vecus kokus, taču obligātais saglabājamo koku skaits – pieci koki uz hektāru – ir ļoti neliels. Daļa no šiem kokiem, pieraduši augt citu koku aizvējā, drīz ies bojā. No mirušās koksnes pieejamības viedokļa tas nav slikti, bet par nākotnes melno stārķu ligzdas kokiem tie nekļūs. Pat tad, ja visi ekoloģiskie koki sagaidītu nākamo meža paaudzi, to skaits būtu daudz mazāks nekā dabiskā mežā. Zinātnieku aplēses liecina, ka mūsu reģiona mežos uz hektāru vajadzētu būt 10–20 kokiem, kuru stumbra diametrs krūšu augstumā pārsniedz 70 centimetrus (Nilsson *et al.* 2003).

Tātad, cenšoties saimniekot ar dabai tuvākām metodēm, vajadzētu saglabāt pēc iespējas vairāk ekoloģisko koku – vēlams, vismaz 30 kokus uz hektāru. Vislabāk koksni iegūt izlases cirtēs, nevis kailcirtēs. Tomēr, arī saimniekojot ar izlases cirtēm, svarīgi raudzīties, lai daļa lielāko koku tiktu saglabāta. Citādi arī pēc vairākām izlases cirtēm var izrādīties, ka lielu koku mežā vairs nav.

Vairāk informācijas: videofilmā
"Mežu elementi: ekoloģiskie koki"

Reizēm var šķist, ka vecā, dabiskā mežā arī visiem kokiem vajadzētu būt veciem. Šāds priekšstats varētu rasties, ja domājam par mežu kā parku (kur aug tie koki, kas iestādīti, bet jaunajiem augt nav ļauts) vai par mežu pēc kailcirtes (kur lielākā daļa koku ir viena vecuma). Patiesībā dabiskā mežā koki ir dažāda vecuma. Kādā brīdī dzīvie koki iet bojā, kļūstot par meža ekosistēmai tik svarīgajiem mirušajiem kokiem, bet daba, kā zināms, nemīl tukšumu – veco koku vietā aug jauni. Ja veco koku bojāejas iemesls nav bijusi kailcirte, tad brīvas vietas jaunajiem kokiem veidojas nevis vienlaikus lielās platībās, bet pakāpeniski, un tā veidojas dažādvecuma meži, kur var redzēt gan ļoti vecus un vidēja vecuma kokus, gan pavisam jaunus kociņus. Un vēl jau ir kociņi un krūmi, kas jūtas labi lielo koku ēnā un nemaz negrasās aizsniegties līdz

[1] Ministru kabineta noteikumi Nr. 935 "Noteikumi par koku ciršanu mežā" (pieņemti 18.12.2012., spēkā no 01.01.2013.). https://likumi.lv/ta/id/253760-noteikumi-par-koku-cirsanu-meza.

[2] Meža likums (pieņemts 24.02.2000., spēkā no 17.03.2000.). https://likumi.lv/ta/id/2825-meza-likums.

meža galotnēm. Mazos kokus, kas varētu izaugt lieli, ja tiem dotu iespēju, sauc par paaugu, bet tos kociņus un krūmus, kas mazi arī paliks, – par pamežu. Arī šie mazie koki un krūmi ir putniem svarīgi. Mežirbei nav ko meklēt mežā bez pameža, un arī citiem putniem mazie kociņi un krūmi var būt svarīgi gan kā barošanās, gan kā ligzdošanas vietas.

Vairāk informācijas: videofilmā **"Mežu elementi: pamežs | Jura mežs III"**

Vēl vairāk nekā lielo koku ēnā krūmu ir tur, kur mežs beidzas – mežmalā. Mežmalās (tāpat kā citās ekosistēmu robežjoslās) novērojama īpaša sugu daudzveidība. Ja mežs satiekas ar lauksaimniecības zemi, tad mežmalā var novērot gan meža putnu sugas (piemēram, zīlītes), gan lauku putnu sugas, gan sugas, kas ligzdo kokos vai krūmos, bet barojas atklātās vietās (piemēram, ausainās pūces un brūnās čakstes). Savukārt mežu un purvu robežjosla var būt medņa un klinšu ērgļa dzīvotne. Īpašas dzīvotnes ir arī upmalu meži, ko iecienījis, piemēram, mazais dzenis.

Purvmalu un upmalu mežus vairāk vai mazāk aizsargā likums. Attiecībā uz mežmalām pie lauksaimniecības zemēm drīzāk jāteic, ka mazāk. Ministru kabineta "Noteikumi par koku ciršanu mežā" paredz, ka mežmalā "saglabā daļēju apaugumu tādā apjomā, kas netraucē meža atjaunošanu, darba aizsardzības prasību ievērošanu, kā arī tūrisma objektu un atpūtas vietu ierīkošanu". Tad nu atrunas par "daļēju" apaugumu, kas "netraucē" visu iespējamo, noved pie tā, ka prasība par mežmalas saglabāšanu dzīvē netiek ievērota. Ja gribat mazināt koksnes ieguves negatīvo ietekmi uz putniem, vajadzētu tomēr saglabāt mežmalu 10–30 metru platībā, tajā saglabājot visu no zemsedzes līdz pirmā stāva kokiem. Latvijas kailcirtstajā ainavā saglabātas mežmalas var būt arī elements, kas mazina mežu fragmentāciju, ļaujot pārvietoties un izplatīties sugām, kas izvairās no klajumu šķērsošanas.

Svarīgi gan piebilst, ka šeit runāju par mežmalām, kas robežojas ar atklātu vietu (ar to nedomājot nesen nocirstu kailcirti) un kas pakāpeniski veidojas ilgā laikā, mežkopja Kriša Meldera vārdiem runājot, pārklājot mežu kā ar ādu (Melderis 1995). Kailcirtes robeža ar nenocirsto mežu parasti ir plika – kā dzīvnieks ar atsegtām ribām – bez dabiski veidojušās mežmalas struktūras. Tāpat jāatceras, ka vairāki aizsargājamu sugu putni (piemēram, melnais stārķis un trīspirkstu dzenis) vairās no mežmalām un dzīvo dziļi mežu iekšienē. Tāpēc nevajadzētu radīt sev ilūziju, ka kailcirtes ar to radīto mežu fragmentāciju ir tieši tas, kas nepieciešams meža putnu daudzveidības uzturēšanai.

Vairāk informācijas: videofilmā **"Mežu elementi: mežmala"**

Visbeidzot, tiecoties uz dabai tuvāku meža apsaimniekošanu, nevar runāt tikai par koksnes ieguvi, bet jārunā arī par meža atjaunošanu. Jēdziens "meža atjaunošana" gan parasti attiecas uz kailcirtes sekām, un atbildīgam meža saimniekam vajadzētu, cik vien iespējams, vairīties no kailciršu izmantošanas. Tomēr vienalga, vai tomēr izmantojat kailcirtes vai saimniekojat ar izlases cirtēm, priekšroka būtu dodama mežu dabiskai atjaunošanai. Dabiska atjaunošana nodrošinās to, ka mežā augs tieši tie koki, kuri attiecīgajos apstākļos jūtas vislabāk, un nevajadzēs pēc 20–30 gadiem konstatēt, ka, izvēloties stādāmos kokus, esat kļūdījies un tagad viss ir pagalam un jāsāk no jauna. Turklāt mežam "jārēķinās" ne tikai ar esošajiem apstākļiem, bet arī ar vairāk vai mazāk neprognozējamiem riskiem nākotnē. Dabiskā atjaunošana nodrošinās koku sugu daudzveidību mežā un līdz ar to lielākas iespējas mežam kopumā izdzīvot, "lai ar' kādi vēji pūš".

Literatūra

Melderis K. 1995. Meža vakari. 3. izdevums. Rīga: SIA "Lauku Avīze".

Nilsson S. G., Niklasson M., Hedin J., Aronsson G., Gutowski J. M., Linder P., Ljungberg H., Mikusiński G., Ranius T. 2003. Erratum to "Densities of large living and dead trees in old-growth temperate and boreal forests". *Forest Ecology and Management* 178: 355–370.

Strazds M. 2011. Conservation Ecology of the Black Stork in Latvia. Dissertation. Riga: University of Latvia.

Summary

Elements of the Forest: guidelines on closer-to-nature forest management /Viesturs Ķerus/

The Latvian Ornithological Society has created an educational video series "Elements of the Forest", with the support of BirdLife International and the David and Lucile Packard Foundation. Each episode focuses on some particular element of the forest and explains its importance. Among important elements of the forest are dead trees, woodpecker holes, large trees, undergrowth and the fringe of the forest.

Izglītojošo videofilmu ciklu "Mežu elementi" sagatavoja Latvijas Ornitoloģijas biedrība, pateicoties *BirdLife International* un "*David and Lucile Packard Foundation*" atbalstam.

Reto putnu sugu novērojumi Latvijā 2024. gadā

MĀRIS JAUNZEMIS,
maris.jaunzemis@lu.lv

Šajā apskatā iekļautas tās putnu sugas, kurām Latvijā reģistrēti mazāk par 25 novērojumiem (novērojumu skaits pēc www.putni.lv uzskaitījuma). Apskatā lietota Starptautiskā Ornitoloģiskā kongresa sistemātika (Gill *et al.* 2024)[1], un tas izveidots, apkopojot informāciju no interneta vietnēm www.putni.lv (uztur Agris Celmiņš), www.dabasdati.lv (uztur Latvijas Dabas fonds un Latvijas Ornitoloģijas biedrība), www.facebook.com/birdinglatvia (uztur Edgars Smislovs) un www.trektellen.org platformas (*Gerard Troost*).

2024. gadā Latvijā konstatēta viena jauna putnu suga (cetija *Cettia cetti*) un viena jauna pasuga (Sibīrijas čakstīte *Saxicola maurus*[2] pasuga Kaspijas čakstīte *S. m. hemprichii*[3]), kā arī 12 sugas novērotas tikai 2.–10. reizi; no tām kā retākās atzīmējamas rietumu lakstīgala *Luscinia megarhynchos* un lielā čipste *Anthus richardi* (abām sugām 2. novērojums). Vēl apskatā minēti četri reto sugu novērojumi, kas veikti pirms 2024. gada, par kuriem iepriekš nebija zināms (Hjūma ķauķītis *Phylloscopus humei* 2020. gadā Jūrmalā un baltkakla mušķērājs *Ficedula albicollis* pie Engures ezera 2023. gadā); nebija noslēgušās diskusijas par novērotās sugas noteikšanu (nakts gārnis *Nycticorax nycticorax* 2019. gadā Jūrmalciemā); vai arī novērojums izdalīts kā atsevišķs novērojums no garas novērojumu virknes (ūdeņu čipste *Anthus spinoletta* 2019. gadā Ezerkrastā Liepājā).

Saīsinājumi:

T – tēviņš
M – mātīte
ad. – pieaudzis (ligzdojošs) putns izteiktā apspalvojumā, kurš atkārtojas gadu no gada
imm. – putns pēc pirmās spalvu maiņas līdz *ad.* spalvu tērpa iegūšanai
1g – jaunais putns pirmajā kalendārajā gadā
2g – putns otrajā kalendārajā gadā
Z – ziemeļi
A – austrumi
D – dienvidi
R – rietumi

Baltacis *Aythya nyroca*

27.04. 1 T Bažciema karjerā, Jūrmalā (Edgars Smislovs, Vladimirs Smislovs); fotografēts. 16. novērojums Latvijā.

Foto: Edgars Smislovs

Baltacis *Aythya nyroca* (tēviņš) Bažciema karjerā 27.04.2024.

Krāšņā pūkpīle *Somateria spectabilis*

22.03. 1 T jūrā ap 3,5 km no krasta pie Mērsraga, Talsu novadā, kopā ar tumšajām pīlēm *Melanitta fusca* (Edgars Smislovs, Vladimirs Smislovs, Aleksejs Kuročkins); fotografēta. 6. novērojums Latvijā, bet nevar izslēgt, ka atgriezies 2022. gadā novērotais putns (Jaunzemis 2023).

Stejnegera pīle *Melanitta stejnegeri*

15.10. 1 T Kolkā, Talsu novadā, plkst. 9.21 jūrā ap 600 m no krasta nelielā jauktā pīļu barā A pusē no Kolkasraga (Edgars Smislovs, Vladimirs Smislovs); fotografēta. 7. novērojums Latvijā.
15.10.–27.10. 1 T pie Kolkas, Talsu novadā, plkst. 16.28 jūrā ap 700 m no krasta D pusē no ciema (Edgars Smislovs). Cits putns nekā no rīta novērotais – ar mazāku knābja pauguru; fotografēts. 8. novērojums Latvijā.

Morinella tārtiņš *Eudromias morinellus*

25.08. 1 *ad.* Užavas laukos, Ventspils novadā (Atis Ļahs, Edgars Smislovs,

[1] Pēc autora vēlēšanās, šajā rakstā izņēmuma kārtā izmantota Starptautiskā Ornitoloģiskā kongresa putnu sistemātika (Gill *et al.* 2024), kas nedaudz atšķiras no sistemātikas, kuru izmanto *BirdLife* (HBW and BirdLife International 2024. Handbook of the Birds of the World and BirdLife International digital checklist of the birds of the world. Version 9. Available at: http://datazone.birdlife.org/userfiles/file/Species/Taxonomy/HBW-BirdLife_Checklist_v9_Oct24.zip) un LOB (Bušs A. 2022. Latvijas putnu nosaukumi. *Putni dabā* 90: 50–54.). Gandrīz visām šajā rakstā minētajām sugām taksonomija abās sistēmās sakrīt, izņemot vienu sugu un tās pasugu, kurām tas arī norādīts zemsvītras piezīmēs.

[2] Pēc *BirdLife* un LOB lietotās sistemātikas – nevis patstāvīga suga, bet tumšās čakstītes pasuga – Sibīrijas tumšā čakstīte *Saxicola torquatus maurus*.

[3] Pēc *BirdLife* un LOB lietotās sistemātikas – nevis Sibīrijas čakstītes, bet tumšās čakstītes pasuga – Kaspijas čakstīte *Saxicola torquatus hemprichii*, bet jebkurā gadījumā – jauna pasuga Latvijā.

Foto: Ivo Dinsbergs

Karaliskais ērglis *Aquila heliaca* (jaunais putns, 2g) Krievragciemā 25.05.2024.

Evita Maļiņina); fotografēts. 22. novērojums Latvijā.

Platknābja pūslītis *Phalaropus fulicarius*
10.11.–11.11. 1 jaunais putns (1g) Rīgas jūras līča piekrastē Lielupē, Jūrmalā (Iveta Belova, Edgars Smislovs u. c.); fotografēts. 20. novērojums Latvijā.

Polārā gārgale *Gavia immer*
20.04. 1 *ad*. lidojumā uz ZZA jūrā, Liepājas Z daļā ap 300 m no krasta (Valters Videnieks); 6. novērojums Latvijā.

Nakts gārnis *Nycticorax nycticorax*
27.04.2019. dzirdēta pārlidojoša putna balss Jūrmalciemā, Dienvidkurzemes (novērojuma laikā – Nīcas) novadā (Ritvars Rekmanis, Pēteris Daknis, Jānis Ukass, Zane Zvirbule). 4. novērojums Latvijā.
01.06. 1 Papē, Dienvidkurzemes novadā. Dzirdēta virs putnu stacijas pārlidojoša putna balss (*Jannis Leistikow*, *Melanie Schramma*); ierakstīta balss. 5. novērojums Latvijā.

Zīda gārnis *Egretta garzetta*
27.05. 1 migrācijā Kolkasragā, Talsu novadā (*Andy Hanby, Graham Stephenson*). 14. novērojums Latvijā.

Karaliskais ērglis *Aquila heliaca*
17.05. 1 *imm.* Kolkā, Talsu novadā (Edgars Smislovs, Vladimirs Smislovs); fotografēts. 6. novērojums Latvijā.

25.05. (ap plkst. 12.00) 1 jaunais putns (2g) Kolkā, Talsu novadā (Ivars Brediks, *Teet Sirotkin*). Vēlāk tajā pašā dienā (ap plkst. 16.00) tas pats putns redzēts Krievragciemā pie Engures ezera, Talsu novadā (ap 60 km DDA no Kolkas; Ivo Dinsbergs, Mārtiņš Briedis, Māris Jaunzemis, Viesturs Vīgants); fotografēts. 7. novērojums Latvijā.

Cetija *Cettia cetti*
01.06. 1 *ad.* noķerta gredzenošanai Papē, Dienvidkurzemes novadā (*Jannis Leistikow, Melanie Schramma, Annika Peter, Jule Koch*). Jauna suga Latvijā.

Hjūma ķauķītis *Phylloscopus humei*
27.10.2020. 1 noķerts gredzenošanai Pumpuros, Jūrmalā (Edgars Lediņš). 3. novērojums Latvijā.
07.10. 1 noķerts gredzenošanai Ainažos, Limbažu novadā (Aigars Kalvāns). 6. novērojums Latvijā.
10.11. dzirdēta un ierakstīta balss Jūrmalciemā, Dienvidkurzemes novadā (Edgars Smislovs). 7. novērojums Latvijā.

Foto: Jannis Leistikow

Cetija *Cettia cetti* Papē 01.06.2024. – jauna suga Latvijā.

Foto: Edgars Lediņš

Hjūma ķauķītis *Phylloscopus humei* Pumpuros 27.10.2020.

Foto: Jannis Leistikow

Palieņu ķauķis *Acrocephalus agricola* Papē 02.06.2024.

Foto: Andris Zariņš

Baltkakla mušķērājs *Ficedula albicollis* (tēviņš) Engures ezera austrumu krastā 21.05.2024.

Tumšais ķauķītis
Phylloscopus fuscatus
26.10. 1 novērots Jūrmalciemā, Dienvidkurzemes novadā (Ivars Brediks, Pēteris Daknis). 11. novērojums Latvijā.

Palieņu ķauķis
Acrocephalus agricola
02.06. 1 *ad.* noķerts gredzenošanai Papē, Dienvidkurzemes novadā (*Jannis Leistikow, Melanie Schramma, Annika Peter, Jule Koch*). 10. novērojums Latvijā.

Rietumu lakstīgala
Luscinia megarhynchos
19.05. dzirdēta dziedam Rucavā, Dienvidkurzemes novadā (*Ulrich Pittius*); ierakstīta balss. 2. novērojums Latvijā.

Baltkakla mušķērājs
Ficedula albicollis
2023. (datums precizējams) dziedošs T Engures ezera A krastā starp ornitologu bāzi un putnu torni, Tukuma novadā (*Niklas Holmström*). Novērojums ziņots 2024. gadā, kad 14.05.2024.–02.06.2024. novērots atgriezies T, kurš dzied turpat, kur 2023. gadā (Uģis Piterāns u. c.). 16.05. (Ilona Gaile) un 21.05. (Andris Zariņš) T novērots, kopā ar M apmeklējot dobumu, savukārt 02.06. – nesot ligzdas materiālu dobumā (Elīna Gulbe). M sugas piederība pretrunīga (iespējams, melnais mušķērājs *Ficedula hypoleuca*). 20. novērojums Latvijā.
21.05. 1 2g T noķerts gredzenošanai Lauteros, Limbažu novadā (Guntis Graubics). 21. novērojums Latvijā.
25.05. ierakstīti saucieni Kolkā (*Teet Sirotkin*; Sirotkin 2024). 22. novērojums Latvijā.

Sibīrijas čakstīte
***Saxicola maurus*[4]**
12.09.–29.09. 1 T, pasuga *hemprichii* (**Kaspijas čakstīte**[5]), Garciema laukos, Ādažu novadā (Edgars Smislovs u. c.); fotografēta. 3. sugas novērojums un **jauna pasuga** Latvijā.

Tuksneša čakstīte
Oenanthe deserti
24.09. 1 T Ēdoles pagastā, Kuldīgas novadā (*Ervin Komar*); fotografēta. 7. novērojums Latvijā.

Lielā čipste *Anthus richardi*
20.09. automātisks balss ieraksts – ierakstīti saucieni Užavas laukos, Ventspils novadā (Pēteris Daknis) (Daknis 2025). 2. novērojums Latvijā.

Ūdeņu čipste
Anthus spinoletta
21.12.2019. 1 Ezerkrasta pļavā pie laipas, Liepājā (Kārlis Bernāns, Roberts Bluķis, Jānis Bernāns); fotografēta. Otrs putns Liepājā šajā ziemā. 11. novērojums Latvijā. 11.11.2023. novērojums Vītiņu pļavās, uzskatāms par 12. (nevis 11. (Jaunzemis 2024)) novērojumu Latvijā.

[4] Sk. 2. vēri.

[5] Sk. 3. vēri

Foto: Ervin Komar

Tuksneša čakstīte *Oenanthe deserti* Ēdoles pagastā 24.09.2024.

Foto: Edgars Smislovs

Kaspijas čakstīte *Saxicola maurus hemprichii*[3] Garciema laukos 12.09.2024. – jauna pasuga Latvijā.

Foto: Atis Ļahs

Ūdeņu čipste *Anthus spinoletta* Vītiņu pļavās 25.10.2024.

Liepājas ezera A krastā pie Vītiņu pļavām, Dienvidkurzemes novadā 22.10. 1 (Edgars Smislovs), 25.10. 4 (Edgars Smislovs, Atis Ļahs), 08.11. 1 (Edgars Smislovs); fotografētas, ierakstītas balsis. 13. novērojums Latvijā.
30.11.–15.12. 1 uz Golodova dambja Liepājas ezerā (Edgars Smislovs, Atis Ļahs, Edgars Trops, Iveta Pērkone); fotografēta. 14. novērojums Latvijā.

Mazā stērste *Emberiza pusilla*
26.10. 2 jaunie putni (1g) noķerti gredzenošanai Jūrmalciemā, Dienvidkurzemes novadā (Ivars Brediks, Pēteris Daknis). 9. un 10. novērojums Latvijā.

Meža stērste *Emberiza rustica*
01.10. 1 1g M noķerta gredzenošanai Birzgalē, Ogres novadā (Dmitrijs Boiko). 20. novērojums Latvijā.

Literatūra

Daknis P. 2025. XC959596. www.xeno-canto.org/959596.

Gill F., Donsker D., Rasmussen P. (eds.) 2024. IOC World Bird List (v14.2). doi: 10.14344/IOC.ML.14.1.

Jaunzemis M. 2023. Reto putnu sugu novērojumi Latvijā 2022. gadā. *Putni dabā* 91: 10–13.

Jaunzemis M. 2024. Reto putnu sugu novērojumi Latvijā 2023. gadā. *Putni dabā* 93: 53–55.

Sirotkin T. 2024. XC909491. www.xeno-canto.org/909491.

Summary

Observations of rare bird species in Latvia in 2024 /Māris Jaunzemis/

The article deals with rare bird observations in Latvia with less than 25 records before 2024 as well as few other rare bird records not mentioned in previous reviews. In 2024 a Cetti's Warbler *Cettia cetti* as a new bird species was trapped for ringing and a Caspian Stonechat *Saxicola maurus hemprichii* as a new bird subspecies in Latvia was observed. Twelve other species were observed for the second to tenth time.

Latvijas ligzdojošo putnu uzskaites: parasto putnu skaita pārmaiņas 2005–2024

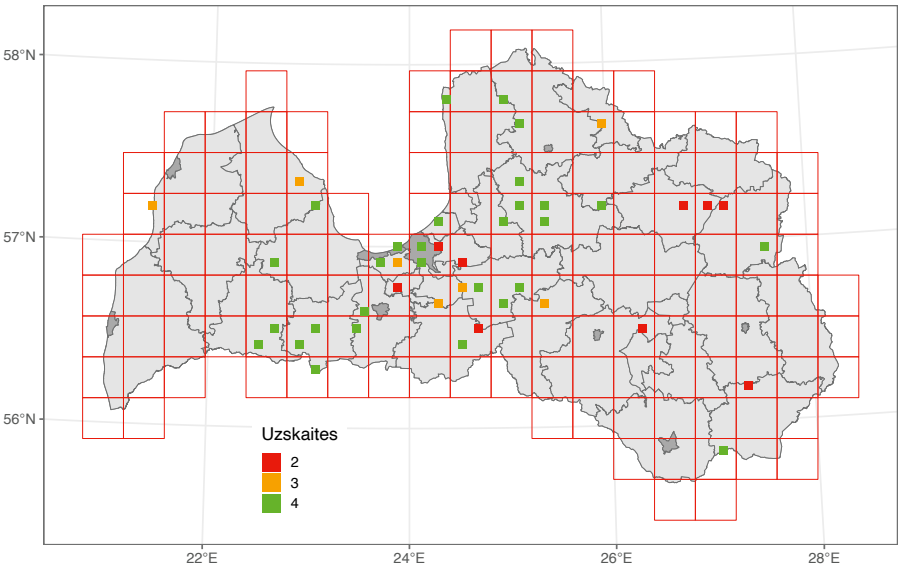

AINĀRS AUNIŅŠ,
ainars.aunins@lu.lv

PALDIES visiem ligzdojošo putnu uzskaites veicējiem! 2024. gadā tie bijuši (izcelti visu četru uzskaišu veicēji): **Aija Bensone**, Ilze Bojāre, **Agnis Bušs**, **Agnese Gaile**, **Ilona Gaile**, Zane Gradinārova, **Andris Grīnbergs**, Dana Heiberga, Imants Jakovļevs, **Māris Jaunzemis**, Elvijs Kantāns (3 maršruti), **Oskars Keišs** (3 maršruti), Mareks Kilups, **Viesturs Ķerus**, **Jānis Ķuze**, **Edgars Lediņš**, **Valdis Lukjanovs**, **Sintija Martinsone**, **Aivars Meinards** (2 maršruti), **Irisa Mukāne**, **Gunārs Pētersons**, **Mārtiņš Platacis** (2 maršruti), **Ainis Platais**, **Jānis Priednieks** (2 maršruti), Elīze Spridzāne, **Antra Stīpniece** (2 maršruti), Ģirts Strazdiņš, Matīss Stunda, Miks Stūrītis, **Marina Šiļina**, **Jana Tipovska**, Dagnis Vasiļevskis, Viesturs Vīgants, **Juris Vīgulis** (2 maršruti), **Miķelis Zalāns** un **Valdis Zariņš**. Pavisam uzskaites veiktas 45 maršrutos, no kuriem visas četras metodikā paredzētās uzskaites veiktas 29 maršrutos, bet trīs uzskaites – septiņos maršrutos. Pērn turpinājis samazināties gan kopējais, gan tādu maršrutu skaits, kuros ligzdošanas sezonas laikā veiktas visas metodikā paredzētās uzskaites. Nevienmērīgais maršrutu teritoriālais sadalījums kļuvis pat vēl izteiktāks nekā iepriekš: liels maršrutu trūkums ir ne tikai Kurzemē un Latgalē, bet arī Vidzemes augstienē un Sēlijā (1. attēls). Turpinoties aktīvo maršrutu skaita kritumam, uzskaišu programmas turpmāka eksistence ir apdraudēta.

Šogad kopš uzskaišu programmas sākuma aprit 20 gadu. Tā tika pieteikta 2005. gada pavasarī, aicinot putnu vērotājus iesaistīties standartizētās uzskaitēs (Auniņš 2005). Kopš tā laika jau 20 putnu ligzdošanas sezonas esam skaitījuši putnus pastāvīgos maršrutos. Tas ļāvis mums vairs ne subjektīvi, bet kvantitatīvi vērtēt pārmaiņas lielākās daļas Latvijā ligzdojošo putnu populācijās. Mūsu zināšanas par šīm pārmaiņām vairs nebalstās subjektīvos apgalvojumos vai mēģinājumos savu individuālo pieredzi vai lokālus fenomenus ekstrapolēt uz visu valsti. It kā būtu iemesls jubileju svinēt, bet, redzot aktīvo uzskaišu maršrutu skaita samazinājumu pēdējos gados un atgriešanos stāvoklī, kurā bijām pirms deviņiem gadiem, svarīgāk liekas darīt visu iespējamo, lai aktīvo maršrutu skaits ne tikai atgrieztos 2021. un 2022. gada līmenī, bet palielinātos. Ligzdojošu putnu uzskaišu programmas eksistence ir pilnīgi atkarīga no tās dalībniekiem, tāpēc tikai uzskaišu veicēju aktivitāte rādīs, vai programma varēs pastāvēt arī turpmāk. Tomēr, lai kāda arī nebūtu nākotne, šobrīd mums pieejami dati par 20 ligzdošanas sezonām, kuras aptver 19 gadu laika periodu. Tādēļ ir vērts palūkoties, ko tie stāsta par putnu populācijām šajā laikā.

Ikgadējā populāciju pārmaiņu analīze laika periodam kopš 2005. gada veikta 123 sugām (1. tabula). Sugu skaits, kam tendences bija statistiski droši klasificējamas, pieaudzis līdz 85 sugām. Sugu skaits, kam populācijas samazinās, nav mainījies, salīdzinot ar iepriekšējo gadu – tādu bija 22, bet par divām samazinājies sugu skaits, kam populācijas pieaug – nu tādu ir vairs 24. Stabilas populācijas bija 39 ligzdojošo putnu sugām,

1. ATTĒLS. Ligzdojošo putnu monitoringa uzskaišu maršruti 2024. gadā.
FIGURE 1. Active transects of the breeding bird survey in 2024.

bet pārējām 38 sugām tendence bija neskaidra. Līdz ar to sugas, kuru populācijas ir stabilas, kļuvušas par lielāko grupu. Tās ir labas ziņas, jo par šīm sugām mēs diezgan droši varam teikt – ar tām šobrīd viss ir kārtībā!

Lai arī dilstošo sugu kopskaits palicis nemainīgs, to sastāvs nedaudz mainījies. Sarakstam pievienojies pelēkais strazds, kura tendence pērn vēl bija stabila (Auniņš 2024), bet "izkritis" vistu vanags, kura tendence nu kļuvusi neskaidra. Par vistu vanaga statusa maiņu priecāties tomēr nav pamata – tā populācijas indekss 2024. gadā bija zemākais līdz šim reģistrētais (vien 4 % no populācijas 2005. gadā, 2. attēls) un kopējā samazinājuma tendence (par vairāk kā 9 % gadā) viena no straujākajām (1. tabula). Tendence klasificējās kā neskaidra tikai plašo kļūdas intervālu dēļ.

Sugas, kuru populācijas kopš 2005. gada samazinās,
ir mežirbe, rubenis, parastā ūbele, grieze, ķīvīte, peļu klijāns, mazais dzenis, brūnā čakste, purva zīlīte, pelēkā zīlīte, upes ķauķis, kārklu ķauķis, svirlītis, garastīte, dzilnītis, plukšķis, pelēkais strazds, lakstīgala, lukstu čakstīte, peļķājīte, baltā cielava un mazais svilpis.

Dilstošo sugu saraksta jaunpienācējs pelēkais strazds šī gadsimta sākumā sasniedza ievērojamu skaita pieaugumu, tomēr pēc 2014. gada piedzīvo lejupslīdi (2. attēls). 2024. gadā sugas populācija jau bija mazāka nekā 2005. gadā un arī mazākā šajā periodā. Pelēkā strazda skaita samazināšanās iemesli nav skaidri. Sugai prognozēta ligzdošanas areāla atkāpšanās uz ziemeļiem klimata pārmaiņu dēļ, tomēr nav prognozēta tās izzušana no Latvijas šajā gadsimtā (Huntley *et al.* 2007). Arī izplatības pārmaiņas Eiropā kopš 20. gs. 80. gadiem bijušas minimālas (Keller *et al.* 2020). Nav izslēgts, ka skaita sarukuma iemesli drīzāk saistīti ar lauksaimniecības intensifi-

1. TABULA. Populācijas lieluma pārmaiņas 123 putnu sugām: salīdzinot ar 2005. un 1995. gadu, vidējā ikgadējā pārmaiņu tendence no 2005. un 1995. gada un ligzdojošo putnu uzskaišu maršrutu skaits, kuros suga vismaz kādā no gadiem konstatēta kā ligzdotāja. Ar krāsām izceltas pārmaiņu vērtības tām sugām, kam tendence attiecīgajā periodā bija statistiski klasificējama, – sugas, kam ligzdojošo pāru skaits pieaug, ir izceltas zilā krāsā, kam samazinās – sarkanā, bet kam ir stabils – zaļā. Treknrakstā izceltas sugas, kurām izmaiņas uzskatāmas par straujām.

TABLE 1. Population change in 123 species. Colour-marked values mean the trend has been classified statistically: increasing is blue, stable is green, and declining is red. The rest are uncertain. The species marked in bold have a steep population change.

Suga Species	**Pārmaiņa salīdzinājumā ar 2005 (%)#** Change from 2005 (%)	**Pārmaiņa salīdzinājumā ar 1995 (%)#** Change from 1995 (%)	**Vidējā ikgadējā tendence (%) no 2005** Mean annual change (%) from 2005	**Vidējā ikgadējā tendence (%) no 1995** Mean annual change (%) from 1995	**LLPU maršrutu skaits** Count of routes with species
Paipala *Coturnix coturnix*	-64,5	69,4	-6,58	-1,35	20
Laukirbe *Perdix perdix*	-43,4**		1,93**		14
Mežirbe *Bonasa bonasia*	**-89,9**		**-11,01**		**55**
Rubenis *Lyrurus tetrix*	-77,2		-6,27		33
Paugurknābja gulbis *Cygnus olor*	7,0		-0,60		14
Ziemeļu gulbis *Cygnus cygnus*	186,5*		6,46*		26
Gaigala *Bucephala clangula*	191,8		6,74		31
Lielā gaura *Mergus merganser*	56,7		2,49		17
Meža pīle *Anas platyrhynchos*	25,7		-0,06		79
Krīklis *Anas crecca*	62,5		11,94		20
Mājas balodis *Columba livia* f. *domestica*	508,8		5,29		37
Meža balodis *Columba oenas*	713,2		8,01		47
Lauku balodis *Columba palumbus*	77,6	94,9	2,23	1,77	100
Parastā ūbele *Streptopelia turtur*	-92,7	-90,6	-7,69	-4,53	21
Svīre *Apus apus*	101,6		2,68		44
Dzeguze *Cuculus canorus*	-6,1	217,8	-0,53	1,66	97
Grieze *Crex crex*	-25,6	-15,6	-6,81	-4,79	66
Dzērve *Grus grus*	3,4		1,41		84
Baltais stārķis *Ciconia ciconia*	-24,9	-26,2	-0,84	-0,28	65
Lielais dumpis *Botaurus stellaris*	-30,9		-4,03		19
Zivju gārnis *Ardea cinerea*	-9,9*		-3,22*		29
Upes tārtiņš *Charadrius dubius*	1364,5***		14,66***		12
Ķīvīte *Vanellus vanellus*	-43,4	-6,8	-2,28	-0,69	70
Kuitala *Numenius arquata*	-63,9**		-1,50**		7
Sloka *Scolopax rusticola*	-16,6		-2,38		38
Mērkaziņa *Gallinago gallinago*	22,8		-0,45		63
Upes tilbīte *Actitis hypoleucos*	-63,1		-4,87		10
Meža tilbīte *Tringa ochropus*	0,0		0,01		68
Purva tilbīte *Tringa glareola*	-79,8**		-3,03**		9
Mazais ērglis *Clanga pomarina*	-33,2		3,41		25
Niedru lija *Circus aeruginosus*	-54,0		-4,82		39
Pļavu lija *Circus pygargus*	90,9*		-4,19*		12
Zvirbuļvanags *Accipiter nisus*	-60,5		-0,88		43
Vistu vanags *Accipiter gentilis*	-96,1*		-9,25*		23
Peļu klijāns *Buteo buteo*	-52,7	-73,8	-4,43	-3,90	83
Pupuķis *Upupa epops*	181,8		3,12		12
Tītiņš *Jynx torquilla*	50,0	1122,2	-1,81	5,91	66
Pelēkā dzilna *Picus canus*	90,6		4,00		54
Melnā dzilna *Dryocopus martius*	-27,7		-0,51		77
Trīspirkstu dzenis *Picoides tridactylus*	-81,2		-4,58		16
Vidējais dzenis *Leiopicus medius*	645,4		6,02		39
Mazais dzenis *Dryobates minor*	-62,5		-3,79		52
Baltmugurdzenis *Dendrocopos leucotos*	-56,5		1,43		47
Dižraibais dzenis *Dendrocopos major*	-15,8		-0,87		93
Bezdelīgu piekūns *Falco subbuteo*	49,0		1,77		19
Vālodze *Oriolus oriolus*	19,0	402,9	-0,82	2,50	87
Brūnā čakste *Lanius collurio*	-46,9	-45,6	-6,99	-5,09	70
Lielā čakste *Lanius excubitor*	-39,6		4,35		13

Suga Species	**Pārmaiņa salīdzinājumā ar 2005 (%)#** Change from 2005 (%)	**Pārmaiņa salīdzinājumā ar 1995 (%)#** Change from 1995 (%)	**Vidējā ikgadējā tendence (%) no 2005** Mean annual change (%) from 2005	**Vidējā ikgadējā tendence (%) no 1995** Mean annual change (%) from 1995	**LLPU maršrutu skaits** Count of routes with species
Sīlis *Garrulus glandarius*	2,4		-0,89		93
Žagata *Pica pica*	71,3	51	0,82	5,23	72
Riekstrozis *Nucifraga caryocatactes*	-9,4		-1,96		32
Kovārnis *Corvus monedula*	86,7		2,20		28
Krauklis *Corvus corax*	17,9		-0,45		90
Vārna *Corvus cornix*	82,4	132,5	2,71	4,44	95
Meža zīlīte *Periparus ater*	68,0		2,25		65
Cekulzīlīte *Lophophanes cristatus*	11,0		2,68		69
Purva zīlīte *Poecile palustris*	-33,4		-4,00		65
Pelēkā zīlīte *Poecile montanus*	-73,0		-4,25		81
Zilzīlīte *Cyanistes caeruleus*	245,7		5,15		88
Lielā zīlīte *Parus major*	21,5		0,42		99
Sila cīrulis *Lullula arborea*	53,3		0,60		68
Lauku cīrulis *Alauda arvensis*	4,8	0,7	-0,27	-0,74	87
Iedzeltenais ķauķis *Hippolais icterina*	136,0		2,76		80
Ceru ķauķis *Acrocephalus schoenobaenus*	-5,4	-18	1,17	0,64	49
Krūmu ķauķis *Acrocephalus dumetorum*	399,6		6,63		38
Purva ķauķis *Acrocephalus palustris*	77,5	85,9	0,49	1,65	71
Ezera ķauķis *Acrocephalus scirpaceus*	49,2		6,52		14
Niedru strazds *Acrocephalus arundinaceus*	78,7		-3,57		21
Seivi ķauķis *Locustella luscinioides*	490,7		11,74		12
Upes ķauķis *Locustella fluviatilis*	-46,7	-56,6	-5,18	-5,63	49
Kārklu ķauķis *Locustella naevia*	-39,9	115	-4,94	0,46	60
Mājas čurkste *Delichon urbicum*	397,0		2,22		42
Bezdelīga *Hirundo rustica*	-5,7	75,3	-1,09	1,60	80
Svirlītis *Phylloscopus sibilatrix*	1,1		-1,12		98
Vītītis *Phylloscopus trochilus*	-24,6		-0,13		95
Čunčiņš *Phylloscopus collybita*	38,0		1,35		99
Zaļais ķauķītis *Phylloscopus trochiloides*	403,6		10,58		25
Garastīte *Aegithalos caudatus*	-50,8		-7,18		48
Melngalvas ķauķis *Sylvia atricapilla*	212,9	542	5,22	5,44	91
Dārza ķauķis *Sylvia borin*	20,1	64,3	0,81	0,69	87
Svītrainais ķauķis *Sylvia nisoria*	-62,5*		-4,57*		16
Gaišais ķauķis *Sylvia curruca*	90,1		3,98		82
Brūnspārnu ķauķis *Sylvia communis*	83,6	217,5	1,48	2,48	94
Mizložņa *Certhia familiaris*	-32,6		-1,43		79
Dzilnītis *Sitta europaea*	-13,8		-2,28		91
Paceplītis *Troglodytes troglodytes*	141,8		3,12		97
Mājas strazds *Sturnus vulgaris*	83,6	94,2	0,95	2,15	87
Sila strazds *Turdus viscivorus*	83,0		2,08		64
Dziedātājstrazds *Turdus philomelos*	6,8		1,40		98
Plukšķis *Turdus iliacus*	-55,7		-7,11		66
Melnais mežastrazds *Turdus merula*	9,1		1,17		99
Pelēkais strazds *Turdus pilaris*	-18,0	-29,6	-2,68	0,92	77
Pelēkais mušķērājs *Muscicapa striata*	-19,1		0,80		72
Sarkanrīklīte *Erithacus rubecula*	8,7		1,07		99
Lakstīgala *Luscinia luscinia*	-21,1	41,3	-2,40	0,11	84
Mazais mušķērājs *Ficedula parva*	230,2		0,53		64
Melnais mušķērājs *Ficedula hypoleuca*	17,2		0,67		93
Melnais erickiņš *Phoenicurus ochruros*	1473,7		7,14		40
Erickiņš *Phoenicurus phoenicurus*	251,7		5,03		67
Lukstu čakstīte *Saxicola rubetra*	-47,6	-27,7	-5,06	-2,03	82
Akmeņčakstīte *Oenanthe oenanthe*	9,5		-0,70		39
Zeltgalvītis *Regulus regulus*	6,3		0,93		80
Sārtgalvītis *Regulus ignicapilla*	**1042,4*****		**50,59*****		**20**
Peļķājīte *Prunella modularis*	-34,4		-2,01		83

kāciju un zālāju platību un kvalitātes samazināšanos. Kā ligzdotājs pelēkais strazds ir mežmalu suga, kas baroties dodas apkārtējās atklātajās platībās, vislabprātāk – tieši zālājos. Tādēļ tieši barošanās apstākļu pasliktināšanās ir pirmšķietami ticamākais iemesls, jo nav pazīmju, ka varētu būt kas mainījies ligzdošanas vietu pieejamībā vai ziemošanas apstākļos Centrāleiropā. Zīmīgi, ka arī vairākām citām ar lauku ainavu saistītām putnu sugām (griezei, baltajam stārķim, bezdelīgai, kārklu ķauķim u. c.) šajā pašā periodā iezīmējās samazināšanās tendence. Tas sakrīt ar lauku attīstības programmas jauna plānošanas perioda (2014–2020) sākumu un, iespējams, liecina par kādiem dabai nedraudzīgiem programmas aspektiem, kas darbojas joprojām.

Vēl vairākām sugām 2024. gads bijis sliktākais uzskaišu vēsturē. Populācijas indeksa minimums kopš 2005. gada reģistrēts arī parastajai ūbelei, baltajam stārķim, pelēkajai zīlītei, bezdelīgai, peļķājītei un baltajai cielavai. No šīm sugām tikai baltā stārķa un bezdelīgas tendences vēl neklasificējas kā dilstošas visam periodam kopš 2005. gada, tomēr šāda tendence pārliecinoši iezīmējas pēdējo 10 gadu laika nogrieznim. Ņemot vērā abu sugu populācijas pieaugumu līdz 2014. gadam (3. attēls), liela pamata bažām pagaidām nav, tomēr to populācijas pārmaiņu trajektorijas maiņas sakritība ar lauku attīstības programmas plānošanas perioda sākumu jāuztver nopietni. Nenovēršot skaita samazinājuma cēloņus, var sagaidīt arī turpmāku šo un citu lauku putnu populāciju samazināšanos.

No dilstošajām sugām straujākā skaita sarukuma tendence visā uzskaišu periodā kā parasti bija mežirbei, kam seko parastā ūbele, garastīte, plukšķis un brūnā čakste. Tām visām ikgadējais skaita kritums ir 7 % vai vairāk (1. tabula). Griezei, kas pērn tika ziņota kā otrā visstraujāk sarūkošā suga tūlīt pēc mežirbes, reģistrēts ievērojams indeksa kāpums, tomēr kopējā tendence periodam joprojām saglabājas būtiski negatīva.

Izmaiņu maz arī populāciju pieaugumā. Starp sugām, kuru populācijas palielinās, joprojām pārliecinošs līderis ir sārtgalvītis. Tā populācija kopš 2016. gada palielinājusies par gandrīz 51 % gadā, kas tomēr ir margināli mazāks temps, nekā ziņots pērn (Auniņš 2024). Arī pārējās sugas "pirmajā piecniekā" palikušas gandrīz tās pašas – Seivi ķauķis, zaļais ķauķītis, ģirlicis, tikai ziemeļu gulbis savu vietu atdevis meža balodim. Vai sugu populāciju pieaugums ir vērtējams pozitīvi? Protams, no pašu pieaugošo sugu perspektīvas – pilnīgi noteikti jā, tomēr kopumā no putnu faunas daudzveidības un sugu sabiedrību viedokļa atbilde būs neviennozīmīga. Ja šīs sugas populācija iepriekš piedzīvojusi samazināšanos, tad pieaugums ir laba ziņa, kas liecina par populācijas atkopšanos un atgriešanos iepriekšējā stāvoklī. Savukārt, ilgstošs kādas sugas populācijas pieaugums, kas neseko iepriekšējam samazinājumam, drīzāk liecina par izjauktu līdzsvaru ekosistēmā. Mainoties apstākļiem, dažādas sugas uz to reaģē atšķirīgi. Dažas no šīm pārmaiņām būs ieguvējas, citas – zaudētājas. Tādējādi vienu sugu populāciju pieaugums bieži ir saistīts ar citu sugu populāciju sarukumu, un abi ir atbilde uz tiem pašiem ietekmējošajiem faktoriem. Visbiežāk ieguvējas ir ekoloģiski plastiskās sugas, kuru ekoloģiskās nišas ir plašas un kuras viegli pielāgojas vides pārmaiņām, bet zaudētājas ir specializētās sugas ar zemu toleranci pret pārmaiņām. Videi kļūstot mazāk piemērotai šīm specializētajām sugām, tās aizstāj ekoloģiski plastiskās sugas. Tādēļ no dabas aizsardzības viedokļa vēlamā sugu populāciju trajektorija ir stabilas populācijas, ja vien nerunājam par sugām, kas iepriekš piedzīvojušas samazinājumu un tagad atjaunojas.

Suga Species	**Pārmaiņa salīdzinājumā ar 2005 (%)#** Change from 2005 (%)	**Pārmaiņa salīdzinājumā ar 1995 (%)#** Change from 1995 (%)	**Vidējā ikgadējā tendence (%) no 2005** Mean annual change (%) from 2005	**Vidējā ikgadējā tendence (%) no 1995** Mean annual change (%) from 1995	**LLPU maršrutu skaits** Count of routes with species
Mājas zvirbulis *Passer domesticus*	103,9		1,61		37
Lauku zvirbulis *Passer montanus*	14,8	32,5	0,28	4,45	54
Koku čipste *Anthus trivialis*	-14,8		-0,92		95
Pļavu čipste *Anthus pratensis*	68,4	-29,8	-0,58	-1,22	64
Dzeltenā cielava *Motacilla flava*	-53,7*	-92,3	-4,26*	-9,59	21
Baltā cielava *Motacilla alba*	-9,3	-52,1	-1,31	-1,02	86
Žubīte *Fringilla coelebs*	13,8		-0,01		100
Dižknābis *Coccothraustes coccothraustes*	25,2		2,24		68
Mazais svilpis *Carpodacus erythrinus*	-19,5	-46,5	-1,75	-2,84	84
Svilpis *Pyrrhula pyrrhula*	-18,8		1,19		79
Zaļžubīte *Chloris chloris*	67,7	53,4	0,89	2,60	74
Kaņepītis *Linaria cannabina*	540,4	21,2	3,73	1,65	38
Egļu krustknābis *Loxia curvirostra*	167,3		3,94		33
Dadzītis *Carduelis carduelis*	100,9	-42,4	1,22	-1,39	60
Ģirlicis *Serinus serinus*	315,5****		9,81****		9
Ķivulis *Spinus spinus*	5,6		2,58		73
Dārza stērste *Emberiza hortulana*	-88,9*	-77,3	-11,14*	-2,30	7
Dzeltenā stērste *Emberiza citrinella*	19,9	17,8	1,68	2,25	92
Niedru stērste *Emberiza schoeniclus*	191,5	161,5	3,96	3,62	42

* pārmaiņa kopš / change from 2006
** pārmaiņa kopš / change from 2007
*** pārmaiņa kopš / change from 2009
**** pārmaiņa kopš / change from 2010
***** pārmaiņa kopš / change from 2016

Šis ir mehānisks pirmā un pēdējā uzskaišu gada indeksu salīdzinājums, tāpēc tas dažreiz nesakrīt ar tendenci un neraksturo pārmaiņu būtiskumu vai straujumu. Jāņem vērā, ka reizēm indeksi pa gadiem var svārstīties plašā amplitūdā.

Sugas, kuru populācijas pēdējos piecus gadus būtiski samazinās, ir vītītis, dziedātājstrazds un dzeltenā stērste.

Savlaicīgai draudu pamanīšanai papildus ilgtermiņa un vidēja termiņa tendencēm ir vērts paraudzīties arī uz īstermiņā notiekošajām pārmaiņām. Tādas sugas, kuru populācijām nosakāma skaidra īstermiņa (piecu gadu) tendence, pērn bija tikai deviņas. Sarukuma tendence šajā īsajā laika nogrieznī bija trim sugām. Četrām sugām īstermiņa tendence klasificējās kā pieaugums, bet divām tā bija stabila.

Šīs pārmaiņas nerada draudus nevienai no īstermiņā dilstošo sugu populācijām. Tām visām indeksa kritums seko tā pieaugumam. Gan vītītis, gan dziedātājstrazds savu populācijas indeksa maksimumu piedzīvoja 2019. gadā, bet dzeltenajai stērstei vēsturiski augstākais indekss bija 2020. gadā. Visām šīm sugām

Foto: Ainārs Auniņš

Sarakstam ar sugām, kuru populācijas kopš 2005. gada samazinās, pievienojies pelēkais strazds *Turdus pilaris*.

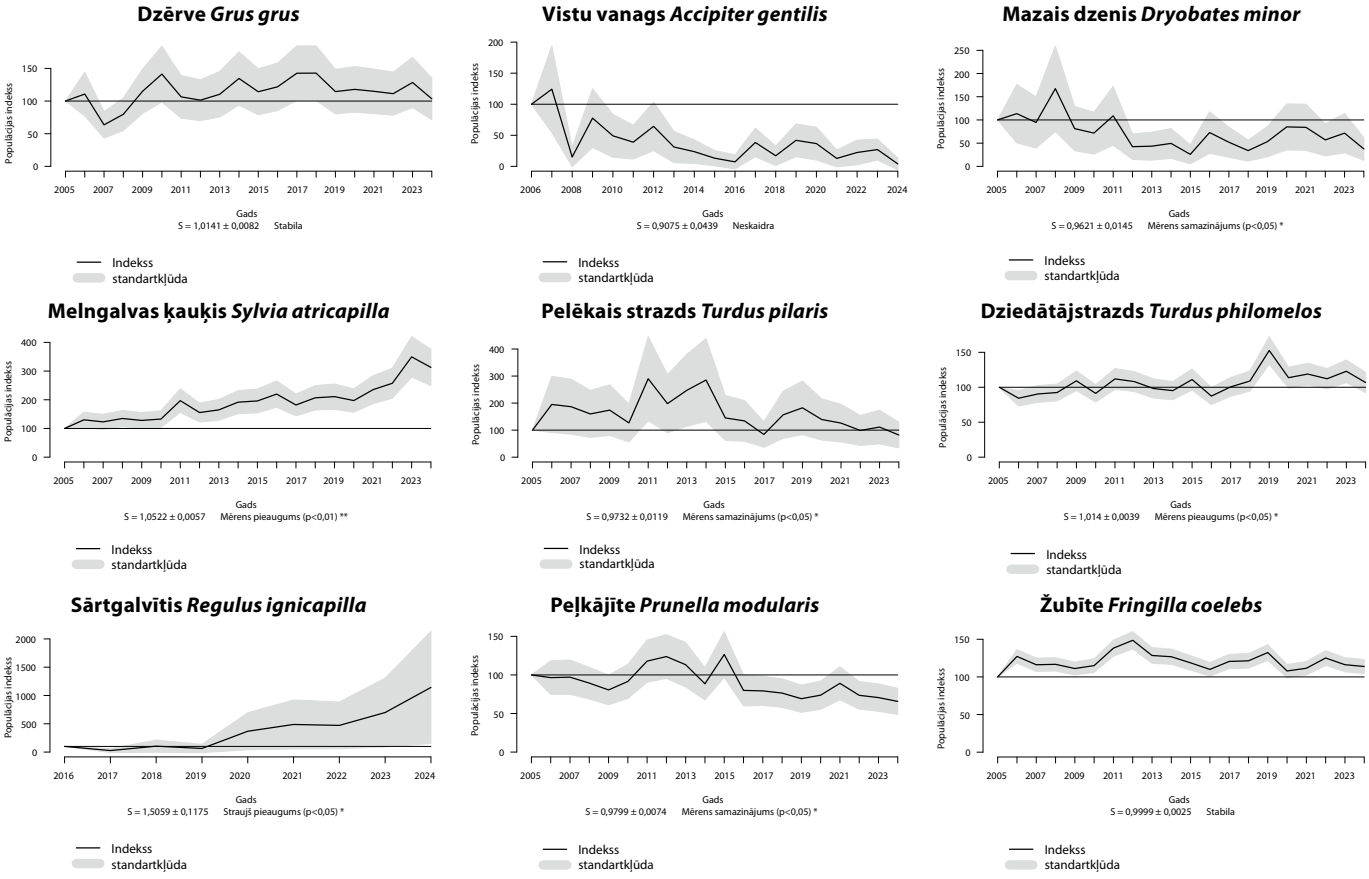
populācijas indekss 2024. gadā bija lielāks, nekā uzskaites uzsākot. Labā ziņa ir arī tā, ka īstermiņā dilstošo sugu sarakstā vairs nav lukstu čakstītes, kuras populācija pēdējos divus gadus vairs nav samazinājusies, tomēr nav pamata arī optimismam, jo tās populācija joprojām saglabājas ļoti zemā līmenī.

Visām īstermiņā pieaugošajām sugām (lauku balodim, melngalvas ķauķim, paceplītim un sārtgalvītim) populācijas pieaug arī visā laika nogrieznī kopš uzskaišu sākuma. Tām visām indekss 2024. gadā sasniedza savu vēsturisko maksimumu, izņemot melngalvas ķauķi, kurš to sasniedza gadu iepriekš.

Vienīgās izmaiņas, kas notikušas lauku putnu ilgtermiņa populāciju pārmaiņu tendencēs (kopš 1995. gada), skar jau iepriekš pieminēto bezdelīgu, kuras statuss mainījies no pieaugošas uz stabilu. Tādējādi sarūkošo sugu skaits palicis nemainīgs – astoņas sugas. Ilgtermiņa pieaugums reģistrēts 12 sugām, bet 13 sugu populācijas bijušas stabilas. Vēl četrām sugām, kuru populācijas indeksu kļūdu intervāli bija pārāk plaši, ilgtermiņa tendences nebija klasificējamas un tādēļ ziņotas kā neskaidras.

Sugas, kuru skaits kopš lauku putnu uzskaites sākuma 1995. gadā samazinās, kopš iepriekšējā gada nav mainījies: parastā ūbele, grieze, peļu klijāns, brūnā čakste, upes ķauķis, lukstu čakstīte, dzeltenā cielava un mazais svilpis.

Ir vērts aplūkot ne tikai individuālu sugu pārmaiņas, bet arī sugu daudzveidību. Daudzveidības raksturošanai izmanto dažādus rādītājus, bet plašāk izmantotais ir arī visvienkāršākais – sastopamo sugu skaits jeb sugu bagātība. Tomēr ļoti svarīgs ir arī mērogs, kādā šo daudzveidību nosakām – lokāli vai plašākā ainavā, vai pat reģionā. Protams, jo lielāka aplūkojamā teritorija, jo lielāks sagaidāmais sugu skaits. Turklāt lielākā teritorijā sugu daudzveidība var lokāli variēt. Tādēļ daudzveidības raksturošanai izmanto trīs dažādus telpiskos līmeņus. Pirmais līmenis ir t. s. α-daudzveidība, ko raksturo lokāli, vietas līmenī sastopamo sugu skaits (Whittaker 1960). Ja mūs interesējošajā teritorijā ir vairākas vietas, kurās tiek veiktas uzskaites, tad vidējais sugu skaits šajās vietās ir tas, kurš raksturo teritorijas α-daudzveidību. Pārceļot šo principu uz mūsu uzskaišu maršrutiem – vietas līmenis būtu viens uzskaišu posms, katrā posmā mēs reģistrējam tajā ligzdojošās sugas, bet visa maršruta α-daudzveidība ir vidējā vērtība no katrā maršruta posmā reģistrēto sugu skaita. Sugas, kuras ligzdo katrā no vietām, var lielā mērā pārklāties, tomēr visbiežāk šo vietu sugu saraksti nebūs identiski. Līdz ar to visā maršrutā kopā reģistrētais sugu skaits būs lielāks. Šādu ainavas vai reģionālā līmeņa sugu skaitu sauc par γ-daudzveidību (Whittaker 1960). Tomēr var būt arī situācijas, kur α-daudzveidība ir augsta, bet visas vietas ir līdzīgas un tajās sastopamas sugas tikpat kā neatšķiras. Piemēram, viss maršruts šķērso tikai viena tipa mežu. Sugu katrā posmā varbūt ir daudz, bet visur gandrīz vienas un tās pašas. Šajā gadījumā γ-daudzveidības vērtība būs tikai nedaudz lielā-

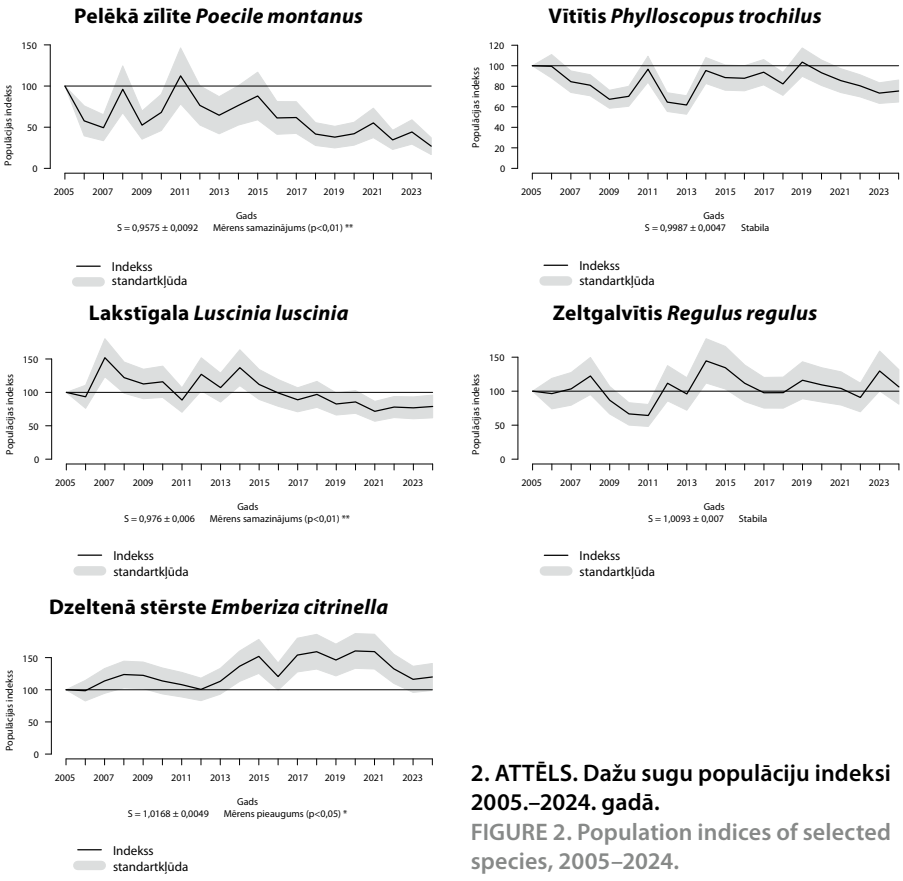
ka nekā α-daudzveidība vai pavisam ekstremālā gadījumā – vienāda ar to. Un var būt pavisam pretēja situācija, ka katrā posmā sastopamo ligzdojošo sugu skaits nav liels, bet to sugu sabiedrības starp posmiem ir ļoti atšķirīgas. Šādu atšķirību raksturošanai sugu sabiedrībās izmanto reģionālā un lokālā sugu skaita attiecību jeb β-daudzveidību (Whittaker 1972). Augstas β-daudzveidības vērtības norāda uz lielu sugu sastāva mainību starp lokālajām vietām. Pārceļot to uz mūsu uzskaišu maršrutu piemēru, augsta β-daudzveidība būs maršrutos, kuros posmi un tajos sastopamie putni ir savstarpēji ļoti atšķirīgi.

Foto: Ainārs Auniņš

Līdzīgi kā vairākām citām lauku putnu sugām, arī bezdelīgas *Hirundo rustica* populācija pēdējos 10 gadus samazinās.

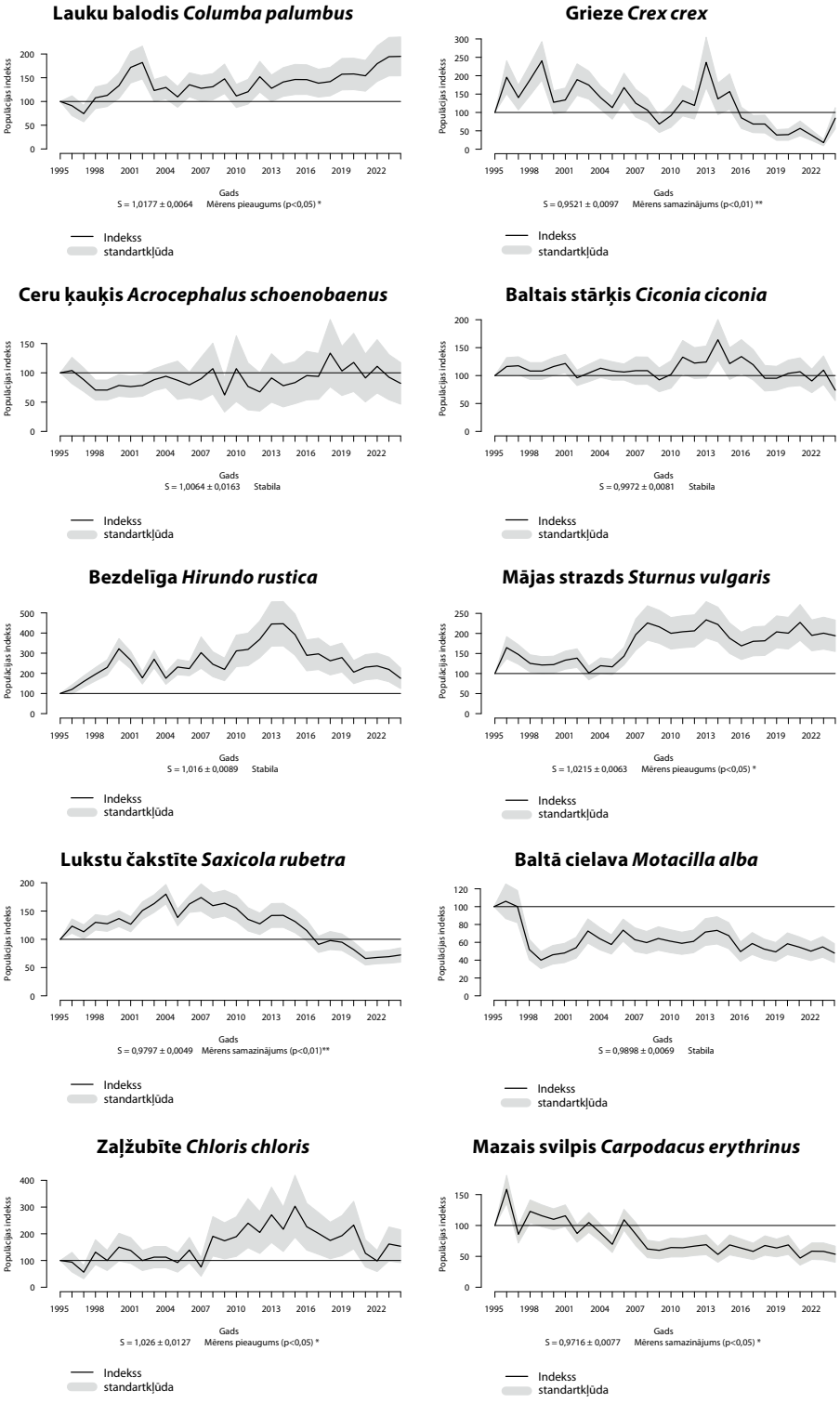
Ligzdojošo putnu uzskaišu programma aptver praktiski visas sauszemes ekosistēmas Latvijā, un, tā kā maršrutu izvēle ir iespēju robežās nejauša, pārstāvētas ir vietas ar ļoti atšķirīgām dzīvotnēm un arī atšķirīgu vides kvalitāti. Tas parādās arī sugu skaitā un sastāvā, kas tiek reģistrēts. Turklāt arī vienā un tajā pašā maršrutā vai posmā reģistrēto sugu skaits pa gadiem variē. Ja skatāmies uzskaišu posmu līmenī (t. i., uz α-daudzveidību), tad starpība starp lielāko un mazāko vienā ligzdošanas sezonā vienā posmā reģistrēto sugu skaitu var būt iespaidīga. Līdz šim mazākais vienā posmā vienas ligzdošanas sezonas uzskaitēs reģistrētais putnu sugu skaits ir viena suga, bet lielākais – 51 suga. To, protams, nosaka maršruta īpašības. Posms, kurā reģistrēta tikai viena suga – lauku cīrulis (turklāt tā bijis vairākās ligzdošanas sezonās), sākas un beidzas tīrumā, nešķērsojot nekādus citus biotopus. Posms, kurā vienas sezonas laikā reģistrēta 51 suga (šāds rekords sasniegts tikai vienreiz), savukārt, šķērso mozaīkveida ainavu, kurā ir gan meži, gan lauksaimniecības zemes, gan netālu arī viensēta. Maršrutu vidējās α-daudzveidības atšķirības gan nav tik krasas. Zemākā vienā maršrutā reģistrētā daudzveidība ir caurmērā 7,6 sugas posmā, bet augstākā – vidēji 34,9 sugas posmā. Kopējā visu uzskaišu programmas maršrutu α-daudzveidība pa gadiem svārstījusies no 18,9 līdz 23,6 sugām. Visu uzskaišu maršrutu, kuros sezonā veiktas trīs pēdējās uzskaites, caurmēra α-daudzveidība sadalījumā pa gadiem redzama 4. attēlā vidū.

2. ATTĒLS. Dažu sugu populāciju indeksi 2005.–2024. gadā.
FIGURE 2. Population indices of selected species, 2005–2024.

Atšķirības starp lielāko un mazāko sezonas laikā reģistrēto putnu sugu skaitu visā maršrutā ir vēl mazāk izteiktas – mazākais vienā sezonā vienā maršrutā reģistrētais ligzdojošo sugu skaits bijis 23, bet lielākais – 77 sugas. Vidējais visos maršrutos reģistrētais sugu skaits pa gadiem ir svārstījies robežās no 50,5 līdz 57,0 sugām maršrutā. Visu uzskaišu maršrutu, kuros sezonā veiktas trīs pēdējās uzskaites, caurmēra γ-daudzveidība sadalījumā pa gadiem redzama 4. attēlā augšā.

Zemākā vienā ligzdošanas sezonā uzskaišu maršrutā reģistrētā β-daudzveidība bija 1,77; tas

3. ATTĒLS. Dažu sugu populāciju indeksi 1995.–2024. gadā.
FIGURE 3. Population indices of selected species, 1995–2024.

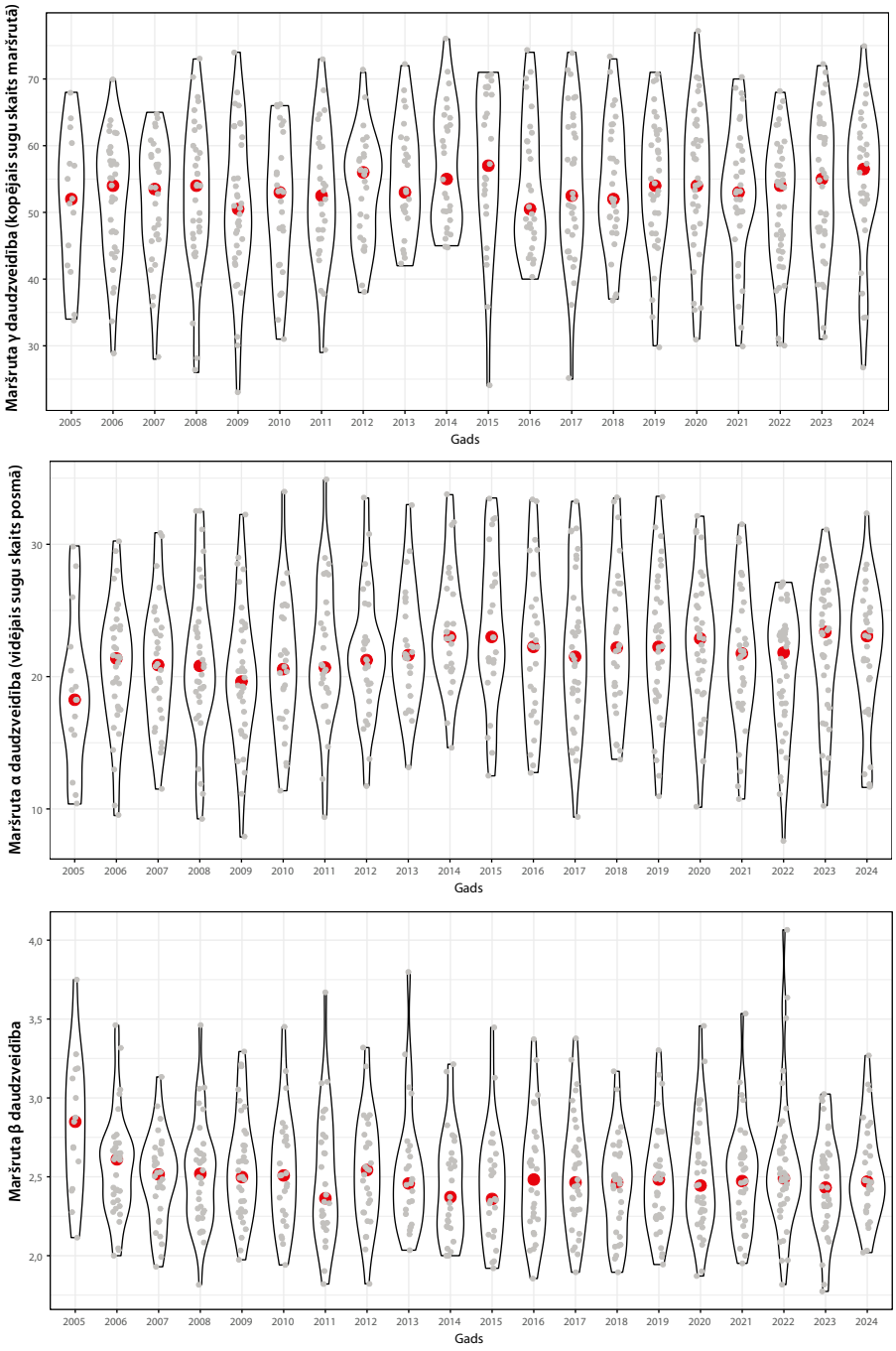
nozīmē, ka tajā ligzdošanas sezonā visā šajā maršrutā kopā nebija pat divreiz vairāk sugu kā caurmērā vienā tā posmā. Šajā konkrētajā gadījumā α-daudzveidība bija augsta – caurmērā 26,5 sugas posmā, bet γ-daudzveidība samērā zema – 47 sugas maršrutā. Šī maršruta abas līnijas šķērso samērā vienveidīgu mežu. Visaugstākā β-daudzveidība, savukārt, konstatēta maršrutā, kas atradās lauksaimniecības zemēs – 4,06. Tajā α-daudzveidība bija rekordzema – tikai vidēji 7,6 sugas posmā, un arī γ-daudzveidība bija krietni zem vidējā – 31. Tomēr putnu sugu sastāvs starp posmiem ievērojami atšķīrās. Caurmērā uzskaišu maršrutu β-daudzveidība pa gadiem svārstījusies robežās no 2,4 līdz 2,8. Visu uzskaišu maršrutu, kuros sezonā veiktas trīs pēdējās uzskaites, β-daudzveidība redzama 4. attēlā apakšā.

Kurš no šiem daudzveidības aspektiem ir nozīmīgākais? Vai augsta lokālā sugu daudzveidība ir tā, uz kuru tiekties? Iedomāsimies hipotētisku situāciju, kur tas ir sasniegts – visu maršrutu visos posmos reģistrētais ligzdojošo sugu skaits tuvojas 30 sugām vai pārsniedz tās. Kādas izskatītos šīs vietas? Visdrīzāk, tās būtu mežmalas, kurās putnu vērotājs "salasītu" visas parastās mežu un lauku putnu sugas. Visticamāk, šajās vietās mēs nekonstatētu sugas, kam vajadzīga specifiska dzīves vide. Piemēram, augstajā purvā ligzdojošo sugu skaits ir neliels, bet liela daļa no tām ir īpašas – tādas, kas neligzdo nekur citur. Tāpat arī šādās vietās ar augstu α-daudzveidību, visdrīzāk, nekonstatēsim specifiskas zālāju sugas vai nefragmentētu mežu sugas, jo tās nebūs savietojamas ar šo malas efektu, kas parasti ir iemesls augstajai lokālajai sugu daudzveidībai. Un, ja visas vietas būtu šādas, tad gan γ-, gan β-daudzveidība izrādītos zema. Acīmredzot tomēr ir ļoti svarīga ne tikai šī lokālā, bet arī plašāka mēroga daudzveidība, lai vietas un tajās sastopamās putnu sugas būtu atšķirīgas, nevis visur viena un tā pati "bagātā" parasto putnu sabiedrība.

Ligzdojošo putnu uzskaišu programma ļauj mums "turēt roku uz pulsa" un sekot līdzi ne tikai individuālu sugu stāvoklim, bet arī putnu sugu daudzveidībai dažādos tās aspektos. Tomēr, lai uzskaišu programma varētu turpināties, šobrīd ir nepieciešama aktīva LOB biedru un citu putnu pazinēju iesaistīšanās. Aktīvo maršrutu skaita samazināšanās ne tikai ietekmē ģeogrāfisko pārklājumu, bet arī datu apjomu. Mazs maršrutu skaits nespēj aptvert ainavas daudzveidību un tādējādi arī Latvijā pastāvošo dažādu sugu populāciju blīvumu variabilitāti, kā arī palielina neskaidrību. Populāciju indeksu gadījumā tā ir pelēkā zona ap indeksu vērtībām. Līdz šim sugu skaits, kuru

tendences esam varējuši klasificēt, katru gadu ir pieaudzis. Samazinoties aktīvo maršrutu skaitam, varam sagaidīt tādu sugu skaita pieaugumu, kurām tendence atkal klasificēsies kā neskaidra. Tādēļ aicinu visus putnu pazinējus iesaistīties vai atjaunot savu dalību uzskaišu programmā! Bez jūsu ieguldījuma būsim atkal turpat, kur gadus 20 atpakaļ – savus priekšstatus par putnu populācijās notiekošajām pārmaiņām lielā mērā balstīsim uz izjūtām un gadījuma rakstura pieredzi, nevis sistemātiski vāktiem datiem. Tādēļ, lūdzu, sazinieties ar programmas vadītāju Ievu Mārdegu (ieva@lob.lv) vai sūtiet pieteikumu uz LOB biroju.

Ar uzskaišu metodiku var iepazīties LOB interneta lapas ligzdojošo putnu uzskaišu sadaļā (Auniņš 2018).

4. ATTĒLS. γ- (augšā), α- (vidū) un β- (apakšā) daudzveidība ligzdojošo putnu uzskaišu maršrutos. Pelēkie punkti apzīmē vērtības katram attiecīgajā gadā veiktajam uzskaišu maršrutam, bet sarkanie – visu attiecīgā gada maršrutu vidējo vērtību. Tos aptverošās vijoļdiagrammas raksturo vērtību sadalījumu katrā gadā.

FIGURE 4. γ-diversity (above), α-diversity (in the middle) and γ-diversity (below) in the squares of the Breeding Bird Survey.

Literatūra

Auniņš A. 2005. Ligzdojošo putnu monitorings Latvijā. *Putni dabā* 15.1: 8–11.

Auniņš A. 2018. Ligzdojošo putnu monitorings. Uzskaišu metodika. Versija 2.0. Rīga: Latvijas Ornitoloģijas biedrība. https://lob.lv/wp-content/uploads/2019/12/Metodika_LLPU_2018_finalfin_compressed.pdf.

Auniņš A. 2024. Parasto putnu skaita pārmaiņas 2005–2023: arvien vairāk sugu ar skaita samazinājuma tendenci. *Putni dabā* 93: 14–21.

Huntley B., Green R. E., Collingham Y. C., Willis S. G. 2007. A Climatic Atlas of European Breeding Birds. Barcelona: Lynx Edicions.

Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanesi P., Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M. V., Bauer H.-G., Foppen R. P. B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. Barcelona: European Bird Census Council & Lynx Edicions.

Whittaker R. H. 1960. Vegetation of the Siskiyou Mountains, Oregon and California. *Ecological Monographs* 30: 279–338. https://doi.org/10.2307/1943563.

Whittaker R. H. 1972. Evolution and measurement of species diversity. *Taxon* 21 (2/3): 213–251. https://doi.org/10.2307/1218190.

Summary

The breeding bird monitoring: population changes in common birds 2005–2024 /Ainārs Auniņš/

Based on the Breeding Bird Survey data, annual population indices and trends were calculated for 123 breeding bird species (Table 1) in Latvia. Since 2005, 22 species have declined, 24 have increased, and 39 have been stable. Trends for the remaining 38 species were uncertain. A steep decline was detected for the Hazel Grouse *Bonasa bonasia*. The Fieldfare *Turdus pilaris* has joined the list of declining species, and the cause is currently not completely clear. A steep increase was detected for the Common Firecrest *Regulus ignicapilla*, representing the expansion of the species range.

Dabas aizsardzības pārvalde

Plēsīgo putnu fona monitoringa rezultāti pēc 2024. gada uzskaišu sezonas

ANDRIS AVOTIŅŠ, avotins.puces@gmail.com
JĀNIS REIHMANIS, janis.reihmanis@ldf.lv

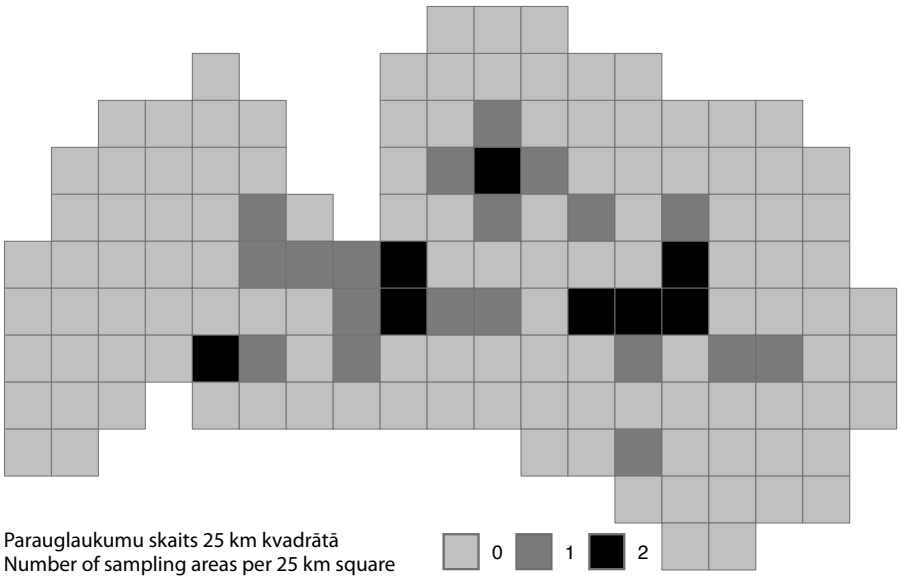
2024. gadā plēsīgo putnu monitoringa ietvaros apsekoti 35 parauglaukumi. Pēc uzskaišu sezonas, izmantojot gan TRIM, gan nepilnīgas konstatēšanas modeļus, iegūti populāciju pārmaiņu rādītāji 17 sugām. Kopš monitoringa sākuma 2014. gadā pieaugoša populācija ir konstatēta meža pūcei *Strix aluco*, mazajam ērglim *Clanga pomarina*, jūras ērglim *Haliaeetus albicilla* un bikšainajam apogam *Aegolius funereus*, stabila – apodziņam *Glaucidium passerinum*, ausainajai pūcei *Asio otus*, urālpūcei *Strix uralensis*, bet dilstoša – ķīķim *Pernis apivorus*, niedru lijai *Circus aeruginosus*, peļu klijānam *Buteo buteo*, lauku piekūnam *Falco tinnunculus* un bezdelīgu piekūnam *Falco subbuteo*. Starp datu analīzes metodēm ir pretrunas zvirbuļvanaga *Accipiter nisus* populācijas pārmaiņu rādītāja klasifikācijā.

2024. gadā plēsīgo putnu fona monitoringa uzskaites parauglaukumos veikuši un datus analīzei iesnieguši: Aija Alksne, Andris Avotiņš, Ance Priedniece, Andis Liepa, Andrejs Briedis, Andris Dekants, Andris Stīpnieks, Anete Pošiva-Bunkovska, Betija Rubene, Dagnis un Dace Vasiļevski, Edgars Lediņš, Elza Zacmane, Ģirts Baranovskis, Ieva Vavilova, Inese Zepa, Irēna Mālniece, Jānis Gruduls, Jānis Jansons, Karīna Janova, Līga Inkēna, Māris Jaunzemis, Miks Stūrītis, Jānis Reihmanis, Maija Rozenfelde, Guna Roze un Imants Jakovļevs, Tatjana Ignatoviča, Uldis Ļoļāns, Valdis Lukjanovs, Valdis Zariņš, Viesturs Vīgants un Vitālijs Ignatjevs. Visiem šiem cilvēkiem vēlamies teikt lielu paldies par viņu sniegto ieguldījumu un brīvprātīgo darbu. Ikviena uzskaišu veicēja iesniegtajiem datiem ir liela vērtība. Šie dati sniedz ieskatu ne tikai katrā konkrētā parauglaukumā notiekošajā, bet ļauj novērtēt plēsīgo putnu populāciju stāvokli valstī kopumā. Izsakām pateicību arī Dabas aizsardzības pārvaldei, ar kuras finansiālu atbalstu plēsīgo putnu monitorings ir veikts kopš 2014. gada. Paldies Dabas aizsardzības pārvaldei arī par ligzdojošo putnu monitoringa finansiālu atbalstu, kā arī tā dalībniekiem par datu ievākšanu un koordinatoriem par dalīšanos ar datiem.

Parauglaukumu apsekotība, jeb – cik daudz pagājušogad esam strādājuši?

Šī uzskaišu sezona ir bijusi ražīgākā visā monitoringa pastāvēšanas laikā – 2024. gadā apsekoti 35 parauglaukumi. Šis ir lielākais līdz šim saņemtās informācijas apjoms. To sekmējusi gan jaunu cilvēku iesaiste, kuri ir tikuši galā tiklab ar lauka darbiem, kā datu apkopošanu atskaitei, gan iepriekšējo gadu dalībnieku lielāks rūpīgums, iesniedzot analītiskai izmantošanai apkopotus datus. Diemžēl daļa no iepriekšējo gadu uzskaišu veicējiem šogad datus neiesniedza – ceram uz jūsu atgriešanos!

Pilnā monitoringa metodikā paredzētajā apjomā dienas vizuālās uzskaites ir veiktas 57 vietās 15 parauglaukumos, dienas akustiskās uzskaites ir veiktas 40 vietās 13 parauglaukumos, un nakts akustiskās uzskaites ir veiktas 80 vietās 19 parauglaukumos. Nozīmīgi, ka ievērojamā skaitā parauglaukumu ir veiktas visu metodikā paredzēto veidu uzskaites. Monitoringa programmā kopumā dienas vizuālās uzskaites ir veiktas 171 vietā, dienas akustiskās uzskaites veiktas 146 vietās, un nakts akustiskās uzskaites –

1. ATTĒLS. Plēsīgo putnu monitoringa parauglaukumu izvietojums 25×25 km kvadrātos 2024. gadā.
FIGURE 1. Location of monitoring plots in 25×25 km grid, 2024.

198 vietās. No tām 2024. gadā pārstāvētas attiecīgi 72, 70 un 112.

Uzskaišu parauglaukumu izvietojums 2024. gadā apskatāms 1. attēlā. Pieaugot parauglaukumu skaitam, ir uzlabojies to izvietojums, tomēr joprojām nepietiekami pārstāvētas ir valsts rietumu un dienvidu daļas.

Kā mainījušies plēsīgo putnu populāciju pārmaiņu rādītāji?

Plēsīgo putnu monitoringam turpinoties jau 11. gadu (kopš 2014. gada), iegūto populāciju pārmaiņu rādītāju kvalitāte kļūst arvien labāka. Tomēr, kā esam norādījuši jau iepriekš (sk. Reihmanis, Avotiņš 2021; 1. tabula), šo radītāju kvalitāte ir cieši saistīta ar sugām raksturīgo paaudžu nomaiņas laiku. Tādēļ ir svarīgi turpināt monitoringu, lai analizētais periods aptvertu vismaz vienu paaudzes nomaiņas laiku (izpildās daļai sugu), bet vēlams – vismaz trīs un turpinātos.

Foto: Andrejs Jesko

Zvirbuļvanags *Accipiter nisus*.

1. TABULA. Plēsīgo putnu populāciju pārmaiņu rādītāji kopš programmas sākuma (2014–2024) un pēdējo piecu gadu laikā (2020–2024). Ar "–" apzīmēti rādītāji, kuriem pēdējā gada novērojumi radījuši pārāk lielu ietekmi uz statistikas metožu priekšnosacījumiem.

TABLE 1. Population trends of birds of prey and owls from the beginning of the program in 2014 to 2024 and for the last five years (2020–2024). Indicators for which observations in the last year have had an excessive impact on the criteria of the statistical methods are marked with "–".

Suga Species	**Pārmaiņu tendence, 2014–2024 (TRIM): S±SE; klase** Population trends, 2014–2024 (TRIM): S±SE; class	**Pārmaiņu tendence, 2014–2024 (nepilnīgas konstatēšanas modeļi): S±SE; klase** Population trends, 2014–2024 (imperfect detection models): S±SE; class	**Pēdējie pieci gadi (nepilnīgas konstatēšanas modeļi): S±SE; klase** Last five years (imperfect detection models): S±SE; class
Zivjērglis *Pandion haliaetus*	1,0234±0,050; neskaidra	1,0040±0,047; neskaidra	0,9466±0,132; neskaidra
Ķiķis *Pernis apivorus*	0,9267±0,038; neskaidra	**0,9760±0,011; mērens samazinājums**	0,9421±0,040; neskaidra
Jūras ērglis *Haliaeetus albicilla*	1,0239±0,036; neskaidra	**1,0727±0,011; straujš pieaugums**	**0,8572±0,031; straujš samazinājums**
Niedru lija *Circus aeruginosus*	0,9924±0,023; neskaidra	**0,9666±0,013; mērens samazinājums**	0,9694±0,048; neskaidra
Pļavu lija *Circus pygargus*	1,0785±0,072; neskaidra	1,0389±0,040; neskaidra	0,9874±0,158; neskaidra
Vistu vanags *Accipiter gentilis*	1,0092±0,063; neskaidra	0,9624±0,064; neskaidra	1,3239±0,340; neskaidra
Zvirbuļvanags *Accipiter nisus*	**0,9226±0,035; mērens samazinājums**	**1,0056±0,015; stabila**	1,1129±0,069; neskaidra
Peļu klijāns *Buteo buteo*	0,9655±0,019; neskaidra	**0,9641±0,005; mērens samazinājums**	**0,9173±0,019; mērens samazinājums**
Mazais ērglis *Clanga pomarina*	0,9674±0,024; neskaidra	**1,0405±0,012; mērens pieaugums**	1,0791±0,051; neskaidra
Lauku piekūns *Falco tinnunculus*	**0,8606±0,055; mērens samazinājums**	**0,8378±0,018; straujš samazinājums**	**0,7197±0,061; straujš samazinājums**
Bezdelīgu piekūns *Falco subbuteo*	1,0302±0,046; neskaidra	**0,9407±0,025; mērens samazinājums**	**0,7892±0,084; mērens samazinājums**
Melnais stārķis *Ciconia nigra*	0,8937±0,068; neskaidra	–	–
Apodziņš *Glaucidium passerinum*	0,9900±0,029; neskaidra	**0,9862±0,014; stabila**	**0,8951±0,040; mērens samazinājums**
Meža pūce *Strix aluco*	**1,012±0,022; stabila**	**1,0231±0,007; mērens pieaugums**	0,9622±0,020; neskaidra
Urālpūce *Strix uralensis*	0,9937±0,043; neskaidra	**0,9889±0,019; stabila**	0,9284±0,057; neskaidra
Ausainā pūce *Asio otus*	0,9635±0,062; neskaidra	**1,0162±0,011; stabila**	1,0669±0,037; neskaidra
Bikšainais apogs *Aegolius funereus*	0,9059±0,076; neskaidra	**1,1005±0,015; straujš pieaugums**	**0,7410±0,038; straujš samazinājums**

neskaidra – uncertain
stabila – stable
mērens samazinājums – moderate decline
straujš samazinājums – steep decline
mērens pieaugums – moderate increase
straujš pieaugums – steep increase

Foto: Andrejs Jesko

Jūras ērglis *Haliaeetus albicilla*.

No visiem monitoringa laikā iegūtajiem datiem vislielāko ieguldījumu sniedz kvalitatīvi veiktas uzskaites standartpunktos. Tā kā katrā parauglaukumā ir vairāki uzskaišu punkti, tiek iegūts attiecīgi lielāks atkārtojumu skaits. Tas paaugstina rezultātu precizitāti un īsākā laikā ļauj iegūt uzticamākus rezultātus. Šīs uzskaites sniedz standartizētus datus, kas ir piemēroti analizēšanai ar atbilstošām statistikas metodēm – gan ar klasisko (TRIM) metodi, gan ar nepilnīgas konstatēšanas modeļiem. Par metožu pielietojumu un rezultātu interpretāciju detalizētāku informāciju esam snieguši iepriekšējo gadu apkopojumos (Avotiņš, Reihmanis 2016, 2017, 2018, 2019, 2023; Reihmanis, Avotiņš 2020, 2021, 2022). Plēsīgo putnu populāciju pārmaiņu rādītāji pēc 2024. gada uzskaišu sezonas apkopoti 1. tabulā.

Kā redzams no iegūtajiem rezultātiem, joprojām saglabājas tendence vairumam aprēķināto standartizēto uzskaišu punktu TRIM indeksiem tikt klasificētiem kā "neskaidriem". Tas lielā mērā skaidrojams ar neliela datu apjoma radītiem plašiem reprezentācijas rādītājiem. Neskatoties uz to, trim sugām – zvirbuļvanagam, lauku piekūnam un meža pūcei – ir izdevies aprēķināt statistiski nozīmīgus populāciju pārmaiņu rādītājus. Diemžēl divām sugām tie uzrāda būtiski negatīvu tendenci un tikai meža pūcei – stabilu.

Nepilnīgas konstatēšanas modeļi identificējuši statistiski nozīmīgas populāciju pārmaiņas 13 putnu sugām (1. tabula). Pēc 2024. gada uzskaišu datiem, straujš populācijas samazinājums ir konstatēts lauku piekūnam, mērens samazinājums – ķīķim, niedru lijai, peļu klijānam un bezdelīgu piekūnam, stabila populācija – zvirbuļvanagam, apodziņam, urālpūcei un ausainajai pūcei, mērens pieaugums – mazajam ērglim un meža pūcei, straujš pieaugums – jūras ērglim un bikšainajam apogam.

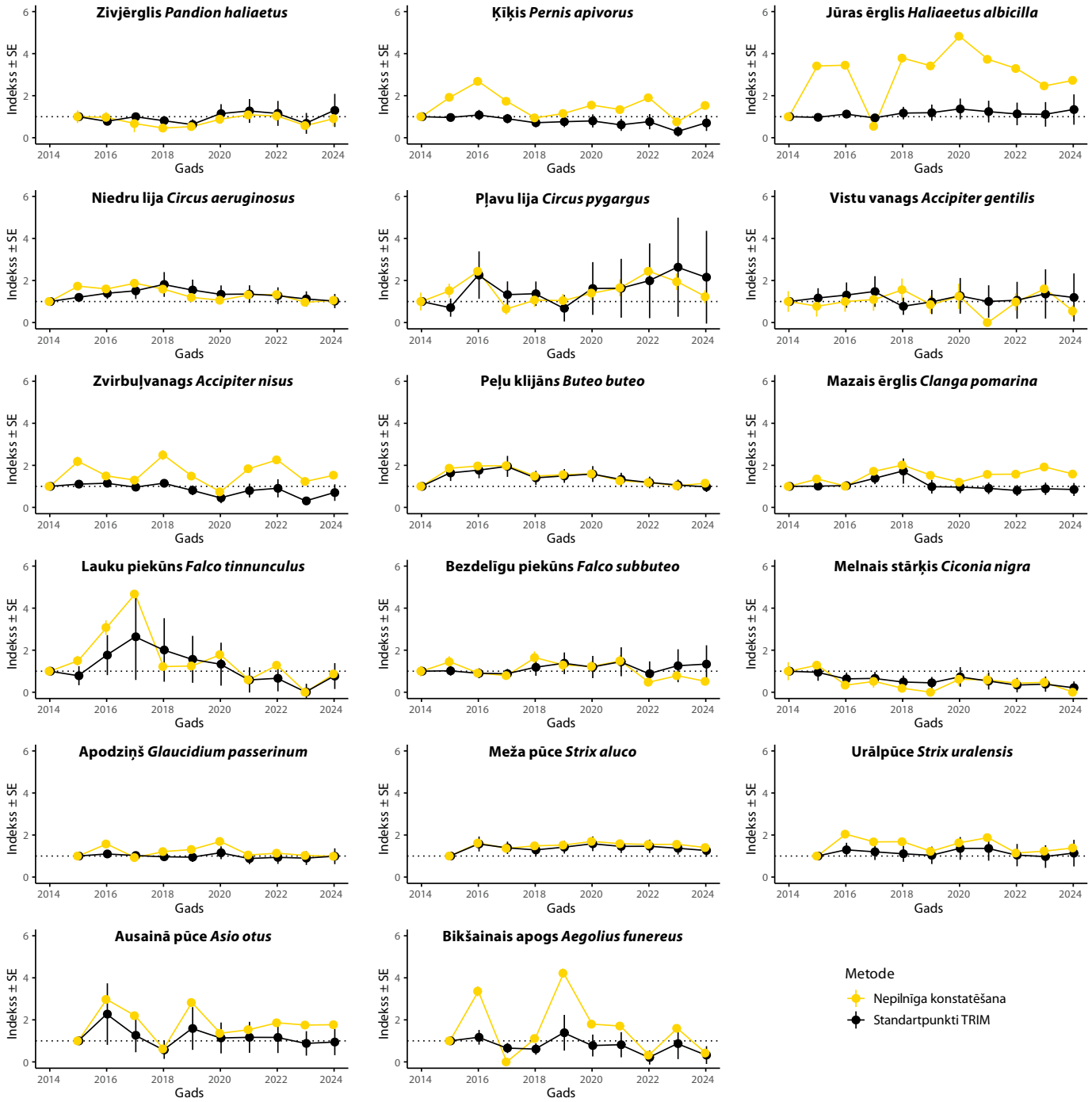
Ir pamanāmas atšķirības zvirbuļvanaga populācijas pārmaiņu klasifikācijā visa monitoringa gaitā – ar TRIM metodi tās uzskatāmas par negatīvām, savukārt nepilnīgas konstatēšanas metodes liecina par stabilu populāciju. Šī rezultāta interpretācijā ir jāņem vērā divi aspekti: (1) piesardzība un (2) ticamības intervāli. Attiecībā uz piesardzību, ja ir indikācijas populācijas lejupslīdei, tās ir nopietni jāņem vērā ne tikai potenciālās populāciju apdraudētības, bet arī statistisko īpašību dēļ – samazinājums ir "izaicinošāk" kvantificējams nekā pieaugums (Wauchope *et al.* 2018). Tādēļ salīdzināmi abu metožu ticamības intervāli (Sokal, Rohlf 1995). Šajā gadījumā abu rādītāju ticamības intervāli pārklājas, liecinot par negatīvām populācijas pārmaiņām: TRIM metodei tie ir apmēram no 0,8540 līdz 0,9912, savukārt nepilnīgas konstatēšanas metodei – no 0,9762 līdz 1,0350, tātad pārklāšanās nedaudz negatīvu pārmaiņu apgabalā no 0,9762 līdz 0,9912.

Par pretrunīgiem var uztvert arī meža pūcei iegūtos rezultātus, kuros TRIM uzrāda stabilu populāciju, bet nepilnīgas konstatēšanas metode – mērenu pieaugumu. Šajā gadījumā slīpnes koeficienti abos gadījumos liecina par pieaugumu, tomēr

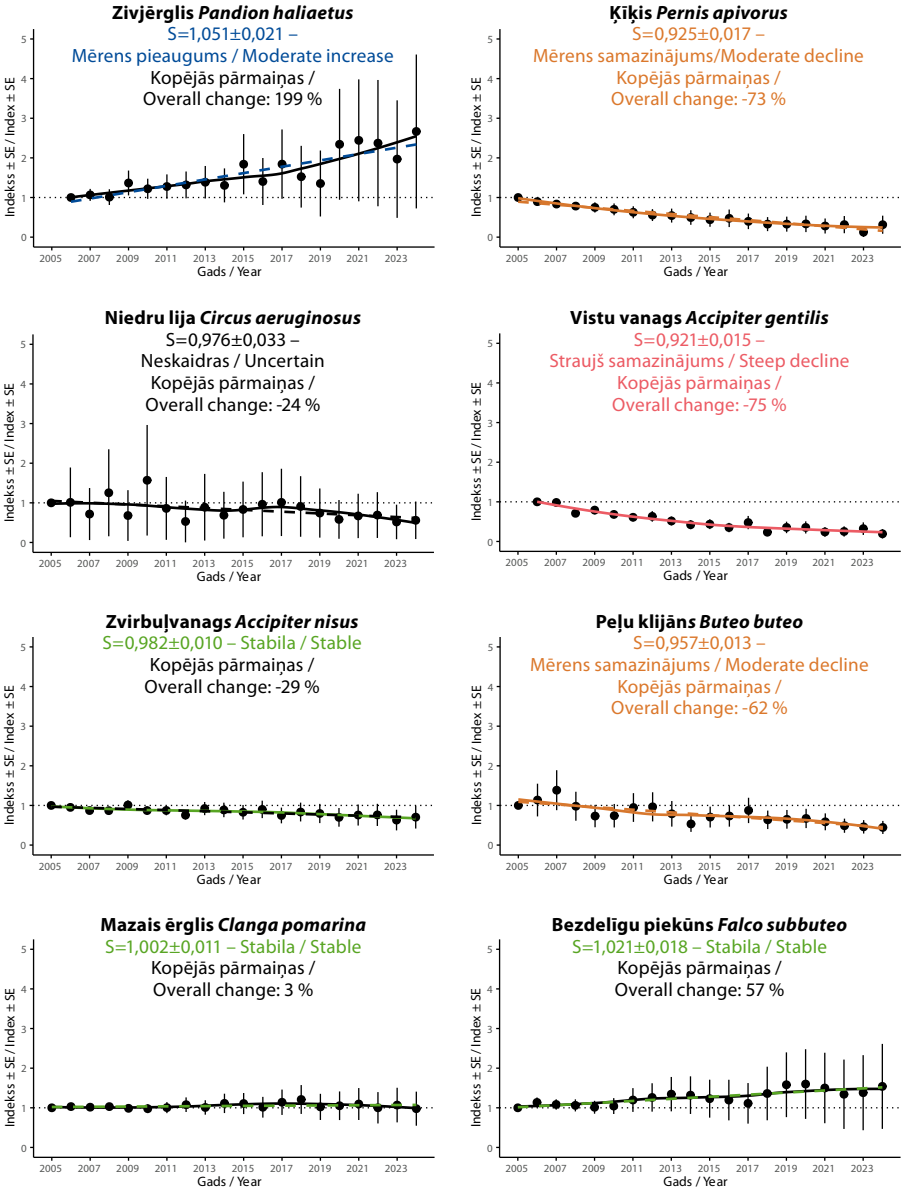
nedaudz atšķirīgs ir tā apjoms un statistiskā noteiktība, kas mainījusi klasifikāciju.

Kā sagaidāms, parauglaukumu mainības un sugu sastopamības biežuma dēļ ar TRIM metodi pēdējos piecos gados nav iegūtas statistiski nozīmīgas populāciju pārmaiņu klasifikācijas (tādēļ to skaitliskās vērtības 1. tabulā nav attēlotas), savukārt ar nepilnīgas konstatēšanas metodi tādas šajā periodā ir iegūtas sešām sugām (1. tabula). Diemžēl tām visām šie rezultāti liecina par negatīvām populācijas pārmaiņām. Lai gan vairākumam plēsīgo putnu sugu šis pēdējo piecu gadu periods ir pārāk īss, lai sniegtu uzticamu informāciju, tam ir nozīme kā agrās brīdināšanas funkcijai. Uzskatāms piemērs ir bezdelīgu piekūns, kura populācijai pērn netika konstatētas būtiskas pārmaiņas visā monitoringa laikā, bet pēdējos piecos gados gan (Avotiņš, Reihmanis 2024). Šogad šis populācijas lejupslīdes process ir bijis pietiekami ilgs, lai mainītu rādītāju arī visā monitoringa programmā kopumā (1. tabula). Diemžēl samazinājums šai sugai turpinās.

Papildu komentārs varētu būt nepieciešams par jūras ērgli un bikšaino apogu – sugām, kurām monitoringa programmā kopumā populāciju pārmaiņas ir klasificētas kā "straujš pieaugums", bet pēdējos gados kā "straujš samazinājums". Bikšainajam

2. ATTĒLS. Plēsīgo putnu monitoringā iegūtās populāciju relatīvo izmaiņu (indeksa) vērtības.
FIGURE 2. Yearly indices of the relative sizes of bird of prey populations based on monitoring data.

3. ATTĒLS. Dienas plēsīgo putnu populāciju relatīvo izmaiņu (indeksa) vērtības, apvienojot ligzdojošo putnu monitoringa un plēsīgo putnu monitoringa datus. Multiplikatīvais pārmaiņu rādītājs parādīts ar raustīto līniju (sk. S vērtību), lokāli svērtais rādītājs – ar nepārtraukto līniju (sk. kopējās pārmaiņas).

FIGURE 3. Yearly indices of the relative sizes of bird of prey populations after combination with Breeding Bird Census data. The multiplicative trend is shown as a dashed line (see also S value), while the loess is shown as a dashed line (see also overall change).

apogam tas ir saistāms ar spēcīgām fluktuācijām no 2015. gada līdz 2019. gadam, turklāt 2016. un 2019. gadā populācijas bija daudzkārt lielākas par pirmo – 2015. gadu, tomēr, sākot ar 2020. gadu, tās atkal ir zemākas, veidojot negatīvo tendenci pēdējos gados. Lai gan gadu indeksu vērtības šajos pēdējos gados ir fluktuējušas ap sākotnējo vērtību, tās **kopumā** ir augstākas par perioda sākumu, tādēļ visā monitoringa programmā kopumā veidojas pozitīva populācijas tendence (2. attēls). Tiesa, bikšainā apoga populācija Latvijā nav liela un ir negatīvu pārmaiņu ietekmēta jau ilgstoši (Avotiņš 2023), – laika periods, ko aptver šī monitoringa programma, nav gluži "ilgtermiņš" sugas populāciju ekoloģijas kontekstā (trīs paaudžu nomaiņas laiks ir apmēram 17 gadi). Turpinoties pēdējo gadu negatīvajām tendencēm, ir sagaidāma klasifikācijas nomaiņa arī monitoringa programmā kopumā, bet par to svarīgāk – populācijas lieluma turpmāka samazināšanās arvien apgrūtina tās atjaunošanās potenciālu, piemēram, aizsardzības pasākumu ietekmē. Par laimi, bikšainais apogs ir tāda suga, kuras jaunajiem putniem un mātītēm ir raksturīgas sezonālās migrācijas (Korpimäki, Hakkarainen 2012). Tas nozīmē, ka, ieviešot atbilstošus aizsardzības pasākumus pietiekamā apjomā – nodrošinot sugai piemērotu dzīvotņu pieejamību, tās aizpildīt Latvijā var palīdzēt citur šķīlušies putni.

Nedaudz atšķirīgs stāsts ir par jūras ērgli, kura populācija veiksmīgi atjaunojas jau kopš 20. gs. 80. gadiem, pieaugot gan izplatībai, gan populācijas lielumam (Ķerus u. c. 2021). Šajā monitoringā pēdējos gados konstatētais samazinājums vēl joprojām raksturo populāciju, kas ir apmēram trīs reizes lielāka par to, kāda tika reģistrēta, monitoringu uzsākot 2014. gadā. Labākai izpratnei no plēsīgo putnu fona monitoringā iegūtajiem datiem ar katru no metodēm aprēķinātie gadu indeksi parādīti 2. attēlā.

Kas noticis ilgākā periodā?

Kā jau iepriekš minēts, uzticamāku informāciju par izmaiņām populācijās sniedz garākas laika rindas. Vēl vairāk, īslaicīga stabilitāte vai populācijas pieaugums obligāti nenozīmē, ka suga nav apdraudēta vai ka tās populācija ir labā stāvoklī un pretēji. Lai labāk iedziļinātos populāciju procesos, pamatojoties uz iepriekš aprakstīto pieeju (Reihmanis, Avotiņš 2020; Avotiņš, Reihmanis 2023), esam sagatavojuši populāciju izmaiņu raksturojumus, apvienojot šī monitoringa datus ar ligzdojošo putnu monitoringa datiem (3. attēls) un individuālu pūču pētnieku uzskaišu rezultātiem (4. attēls).

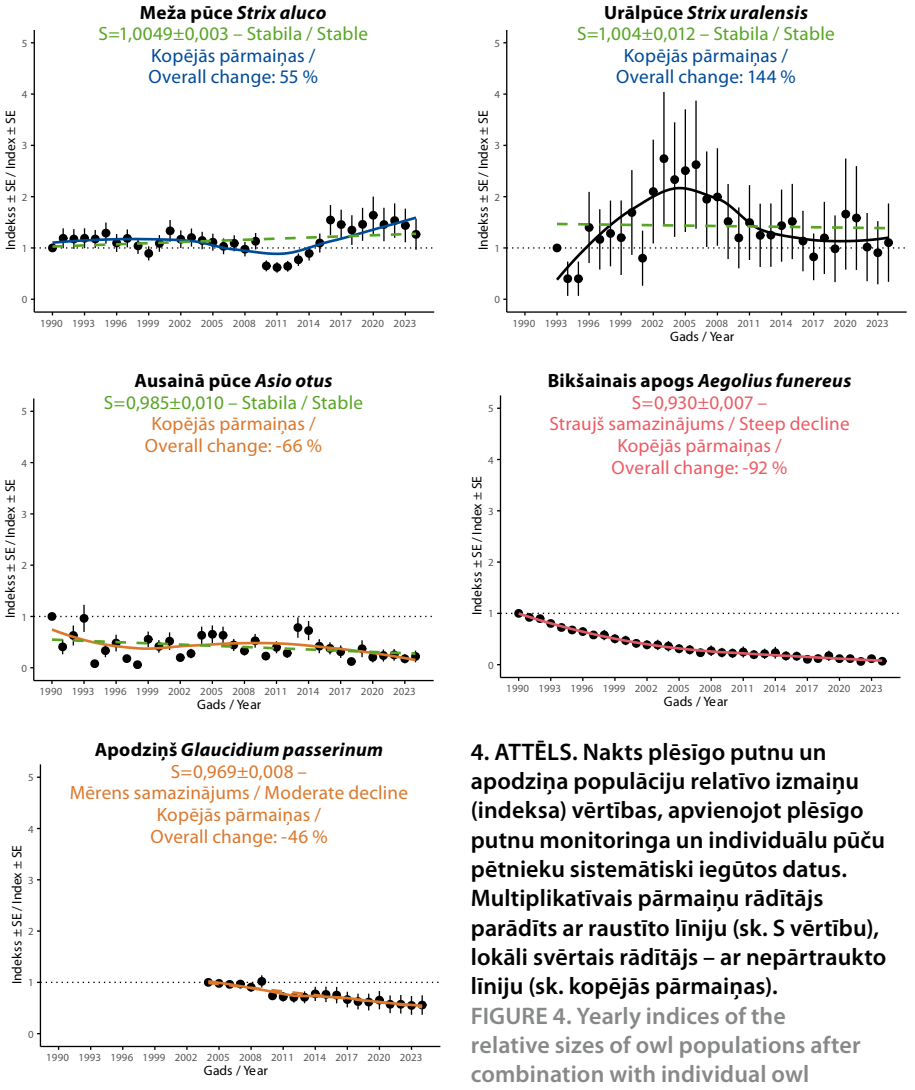
Kā varētu samazināt monitoringā iegūtās informācijas nenoteiktību?

Jebkura monitoringa sniegtās informācijas precizitāte pieaug līdz ar lielāku (metodiski korekti iegūtu un uzticamu) datu apjomu. Šajā gadījumā nozīmīgi ir uzskaišu veicēji – cilvēki, kas pietiekami labi pazīst putnus un ir gatavi veikt uzskaites, ievērojot

metodiku, daudzus gadus pēc kārtas vienās un tajās pašās vietās.

Nenoliedzami, svarīgi ir nodrošināt reprezentativitāti valstij, īstenojot uzskaites vietās, kas vienmērīgi pārklāj visu valsts teritoriju, tomēr tas ne vienmēr ir iespējams, jo ir saistīts ar potenciālo uzskaišu veicēju dzīvesvietu. Tādēļ liela nozīme ir pēc iespējas dažādākām vietām, kurās uzskaites tiek veiktas daudzu gadu garumā.

Visus potenciālos interesentus, kas būtu gatavi savas dzīvesvietas tuvumā veikt sistemātiskas plēsīgo putnu uzskaites, tā sniedzot ieguldījumu dabas aizsardzības politikas veidošanā, aicinām sazināties ar šī raksta autoriem (kontaktinformācija raksta sākumā).

4. ATTĒLS. Nakts plēsīgo putnu un apodziņa populāciju relatīvo izmaiņu (indeksa) vērtības, apvienojot plēsīgo putnu monitoringa un individuālu pūču pētnieku sistemātiski iegūtos datus. Multiplikatīvais pārmaiņu rādītājs parādīts ar raustīto līniju (sk. S vērtību), lokāli svērtais rādītājs – ar nepārtraukto līniju (sk. kopējās pārmaiņas).

FIGURE 4. Yearly indices of the relative sizes of owl populations after combination with individual owl researchers' data. The multiplicative trend is shown as a dashed line (see also S value), while the loess is shown as a dashed line (see also overall change).

Literatūra

Avotiņš A. 2023. Latvijā regulāri ligzdojošo pūču aizsardzības ekoloģija. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.

Avotiņš jun. A., Reihmanis J. 2016. Ligzdojošo plēsīgo putnu fona monitorings 2014–2015. *Putni dabā* 73: 16–18.

Avotiņš jun. A., Reihmanis J. 2017. Ligzdojošo plēsīgo putnu fona monitorings 2016. gadā. *Putni dabā* 77: 15–18.

Avotiņš jun. A., Reihmanis J. 2018. Noslēgusies ceturtā plēsīgo putnu monitoringa sezona. *Putni dabā* 81: 18–20.

Avotiņš jun. A., Reihmanis J. 2019. Plēsīgo putnu monitoringā iegūtas ziņas par 18 sugu populācijas pārmaiņu rādītājiem. *Putni dabā* 84: 14–17.

Avotiņš A., Reihmanis J. 2023. Plēsīgo putnu skaita dinamika Latvijā – rezultāti pēc 2022. gada monitoringa sezonas. *Putni dabā* 91: 42–46.

Avotiņš A., Reihmanis J. 2024. Plēsīgo putnu monitoringa rezultāti pēc 2023. gada: jo dziļāk mežā, jo sliktāk klājas, ja vien barošanās nav saistīta ar ūdeņiem. *Putni dabā* 93: 22–27.

Korpimäki E., Hakkarainen H. 2012. The boreal owl: ecology, behaviour, and conservation of a forest-dwelling predator. Cambridge University Press.

Ķerus V., Dekants A., Auniņš A., Mārdega I. 2021. Latvijas ligzdojošo putnu atlanti 1980–2017. Rīga: Latvijas Ornitoloģijas biedrība.

Reihmanis J., Avotiņš jun. A. 2020. Plēsīgo putnu monitorings 2019. gadā. *Putni dabā* 87: 12–16.

Reihmanis J., Avotiņš jun. A. 2021. Plēsīgo putnu monitorings 2020. gadā. *Putni dabā* 89: 29–33.

Reihmanis J., Avotiņš jun. A. 2022. Kā klājas tiem, kas barības ķēdes augšgalā? Atbildes, ko sniedz plēsīgo putnu monitorings. *Putni dabā* 90: 40–43.

Sokal R. R., Rohlf F. J. J. 1995. Biometry: the principles and practice of statistics in biological research. 3rd edition. New York: W. H. Freeman and Company.

Wauchope H., Amano T., Sutherland W., Johnston A., 2018. When can we trust population trends? A method for quantifying the effects of sampling interval and duration. *bioRxiv*. doi:10.1101/498170.

Summary

Results of the monitoring of birds of prey and owls after the season 2024
/Andris Avotiņš, Jānis Reihmanis/

The monitoring of birds of prey and owls was carried out in 35 sample areas in 2024. The data collected allowed to estimate population trends, using two methods – TRIM and N-mixture models – for 17 species. Significantly increasing population trends were observed for the Tawny Owl *Strix aluco*, the Lesser-spotted Eagle *Clanga pomarina*, the White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* and the Tengmalm's Owl *Aegolius funereus*; the populations of the Pygmy Owl *Glaucidium passerinum*, the Long-eared Owl *Asio otus* and the Ural Owl *Strix uralensis* were found to be stable; declining trends were detected for the Honey Buzzard *Pernis apivorus*, the Marsh Harrier *Circus aeruginosus*, the Common Buzzard *Buteo buteo*, the Common Kestrel *Falco tinnunculus* and the Hobby *Falco subbuteo*. There are discrepancies between the classifications of different data analysis methods for the Sparrowhawk *Accipiter nisus*.

Dabas aizsardzības pārvalde

Foto: Zane Gradinārova

Cekulpīles
***Aythya fuligula*.**

Putnu vērošana Kaņierī

ZANE DĀVIDSONE,
zanedavidsone@inbox.lv

Par Kaņieri kā jauku brīvdienu pastaigu vietu uzzināju, pirms biju sākusi nopietnāk apgūt putnu sugas. Kā lielākā daļa cilvēku, kuriem patīk būt dabā, arī es tobrīd putnus uztvēru kā "putnus", daudz neaizdomājoties, kāda pasaule slēpjas aiz šī viena vārda. Tomēr pat toreiz kopā ar draudzeni nospriedām, ka šī nu gan ir putnu metropole. Bija pavasaris, un daudzbalsīgais koris mūs abas, kurām mūzika ir būtiska dzīves daļa, apbūra un lika tur atgriezties vēl un vēl. Vēlāk vienkāršam priekam par skaistu dabu un putnu balsīm pievienojās zināšanas un gandarījums par dažādajām novērotajām putnu sugām, ezeru dažādos gadalaikos apmeklējot gan vienatnē, gan kopā ar putnu vērotāju komandu "Svilpastes".

Kaņieris ir lagūnas tipa ezers, tā gultni veido augšdevona dolomīta slāņi, kas klāti dūņām. Lielākā pieteka – Slocene, noteka – Starpiņupīte. Ezers tiek aizsargāts no 1964. gada un ietilpst Ķemeru nacionālajā parkā. Kaņieris kā starptautiski nozīmīga mitrāja ekosistēma iekļauts Ramsāres vietu sarakstā un, protams, ir arī iekļauts *BirdLife International* putnu aizsardzībai starptautiski nozīmīgo vietu sarakstā.

Dabas novērojumu portālā Dabasdati.lv Kaņiera ezerā un tā apkārtnē 2024. gada laikā novērotas 164 putnu sugas (kopumā šeit novērotas vairāk nekā 200 putnu sugas), no tām 35 īpaši aizsargājamas, 14 mikroliegumu sugas (to skaitā vidējais un trīspirkstu dzenis; apodziņš; baltvaigu, baltspārnu, melnais un upes zīriņš; zivjērglis; lielais dumpis u. c.).

Pavasaris

Riekstu pussalas putnu tornis un niedrāja taka

Pats iespaidīgākais Kaņierī ir pavasaris, kad, jau ejot no ceļa pa taciņu uz Kaņiera Riekstu pussalas putnu vērošanas torni un niedrāja taku, atkarībā no mēneša (maksimums –

maija beigās/jūnija sākumā) dzirdamas un redzamas dažādas meža putnu sugas: sarkanrīklīte, paceplītis, peļkājīte, melnais mežastrazds, dziedātājstrazds, čunčiņš (kuram vēlāk pievienojas arī citi ķauķi), dzilnītis un dižraibais dzenis. Kadiķos parasti zibinās zeltgalviši un gaišie ķauķi, pie putnu torņa vēlāk sāk ligzdot bezdelīgas un neiztrūkstošas ir baltās cielavas. Meža ielociņā agros rītos var dzirdēt dzērvju klaigas. Turpat parasti dzīvojas arī lukstu čakstītes un brūnās čakstes.

Aizsteidzos jau mazliet par tālu, jo putnu vērošana pavasarī jāsāk, braucot pa grants ceļu, kas ved no Antiņciema uz Lapmežciemu. Jābrauc ļoti uzmanīgi, jo uz ceļa var satikt meža zosis un dzērves. Vērts ieskatīties arī lāmās gar ceļa malu, kur gadās dažādu sugu ūdens putni, piemēram, brūnkakļi un mazās gauras.

Pavasarī no putnu torņa var novērot iespaidīgu skatu, kad visas ezera lāmas pilnas ar ūdensputniem – paugurknābja un ziemeļu gulbjiem, laučiem, cekuldūkuriem u. c., bet no augšas labi dzirdami dažādi niedru dziedātājputni – ceru un ezeru ķauķu aktīvā "saspēle", Seivi ķauķa "urbītis", niedru stērstes "sripp, sripp, srie, srisrisirr".

Pa niedrāja taku vislabāk iet agri no rīta, kad putnus nav iztraucējuši

Foto: Zane Dāvidsone

Zivju dzenītis *Alcedo atthis*.

Foto: Ieva Segliņa

Negaidīts viesis uz niedrāja laipas – jenotsuns *Nyctereutes procyonoides*.

Foto: Ieva Segliņa

Ceru rajons skatā no Kaņiera pilskalna torņa.

Foto: Miks Stūrītis

Komandas "Svilpastes" kodols: Zane Gradinārova, Ieva Segliņa, Zane Dāvidsone un Ēva Krēsla.

Foto: Zane Dāvidsone

Bārdzīlītes *Panurus biarmicus*, priekšplānā mātīte.

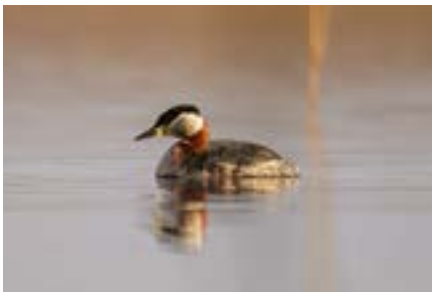

Foto: Zane Gradinārova

Pelēkvaigu dūkuris *Podiceps grisegena*.

Foto: Zane Dāvidsone

Bezdelīga *Hirundo rustica*.

Foto: Ēva Krēsla

Lielie dumpji *Botaurus stellaris*.

Foto: Zane Dāvidsone

Somzīlīšu *Remiz pendulinus* jaunais putns.

dabā gājēji ar saviem četrkājainajiem mīluļiem. Pavasaros niedrāju tricina ļoti daudzveidīgas putnu balsis – pelēkvaigu dūkuru kviecieni un dumbrcāļu bļāvieni, lauču balsis un lielā dumpja "pūtiens pudelē", niedrājos dzīvojošo ķauķu dziesmas. Tā stāvot un ieklausoties, ir liela varbūtība, ka gadīsies kāds pārsteigums – varbūt satiksiet zivju dzenīti, uz laipas parādīsies kāds dumbrcālis, var pāri pārlidot lielais dumpis (kā reiz gadījās Ēvai Krēslai). Var satikt arī kādu zīdītājdzīvnieku, piemēram, Amerikas ūdeli, kas neapšaubāmi ir skaists zvēriņš, tomēr diemžēl Latvijā invazīva suga, kas iznīcina putnu perējumus. Vienai no mūsu Svilpastēm – Ievai Segliņai – uz laipas gadījies satikties ar jenotsuni. Un, protams, pat iepriekš nesarunājot, te pavasarī ir iespēja sastapt vēl kādu Svilpasti vai citu putnotāju.

Ejot pa niedrāja taku Kaņiera laivu bāzes virzienā, joprojām ir iespēja vērot dažādus ūdensputnus, pavasaros te bieži sastopamas cekulpīles. Niedrāja takas galā laipa pāriet meža takā, kur atkal var pievērst uzmanību meža putniem, bet, izspraucoties cauri krūmājam gar ezera malu, ir iespēja jaunā perspektīvā ieraudzīt ūdensputnu dažādību. Pavasaros te brīnišķīgas "performances" rāda cekuldūkuri, kuri knābīšos viens otram nes "dāvaniņas" – ūdenszāles – un izpilda riesta deju.

Nonākuši līdz laivu bāzei, iespējams, iepazīsieties ar Kaņiera ezera slaveno balto gārni Žoriku. Pirmajā tikšanās reizē biju ļoti lepna, ka tik tuvu izdevies nobildēt lielo balto gārni,

Foto: Ieva Segliņa

Fotografējot bārdzīlītes uz niedrāja laipas.

kurš parasti ir diezgan tramīgs. Izrādījās, ka šis "modelis" ir pieradis pie cilvēkiem.

Pavasara rīta putnu loku parasti noslēdzam ar gājienu līdz laivu bāzei un tad atpakaļ pa grants ceļu, kur atkal jāspicē ausis un jāskatās, jo ceļmalas krūmos mēdz dziedāt dažādi ķauķi, piemēram, upes ķauķis un citi. Un, protams, no jebkura minētā skatu punkta iespējams novērot dažādus plēsīgos putnus – niedru liju, peļu klijānu, jūras ērgli. Tiem gan patīk sākt savas gaitas, kad gaiss nedaudz jau iesilis, ne gluži saullēktā.

Kaņiera pilskalna skatu tornis

Ziemas beigās, agrā pavasarī, vēl pirms lielās pavasara kulminācijas, kuru visiespaidīgāk vērot Riekstu pussalā un uz niedrāja takas, ir vērts izmest loku uz Kaņiera pilskalna skatu torni, kur ir mitrāks, bagātīgāks mežs. Te, nogriežoties no galvenās takas pa mazākām meža taciņām, iespējams nokļūt dzeņu paradīzē – var satikt melno un pelēko dzilnu, protams, arī dižraibo dzeni. Pavasaros te ir arī čunčiņa "brālēnu" svirlīša un vītīša "skatuve".

Foto: Zane Gradinārova

Lielgalvis *Netta rufina*.

Kaņiera pilskalna skatu torni 2024. gadā Svilpastes izlozēja Torņu cīņām, un tur pavadījām brīnišķīgu diennakti. Ikdienā, uzkāpjot šajā tornī, parasti šķiet, ka "nekā jau te nav" – pārsvarā lauči un paugurknābja gulbji, bet 24 stundās šeit saskaitījām 75 putnu sugas, no kurām ekskluzīvākais bija lielgalvis, turklāt ne viens vien (un ne velti: Kaņieris ir šīs retās sugas nozīmīgākā ligzdošanas vieta Latvijā). Šādi, atrodoties vienā vietā 24 stundas, iespējams novērot to, kam parasti paskrienam garām, iepazīt putnu uzvedību, diennakts ritmus. Piemēram, novērojām, kā upes zīriņš kareivīgi aizstāvēja savu ligzdu no visiem, kam ienāca prātā pretendēt uz viņa ģimenes niedru kušķīti. Kādā brīdī novērojām arī baltspārnu zīriņu. Ir putni, kuri no savām slēptuvēm izlien tikai uz īsu brīdi, piemēram, ūdensvistiņas.

Foto: Zane Dāvidsone

Ceru ķauķis *Acrocephalus schoenobaenus*.

Foto: Ēva Krēsla

Jūraskraukļu *Phalacrocorax carbo* kolonija Kaņiera krastos pie Starpiņupītes iztekas saulrietā.

Foto: Ēva Krēsla

Meža zosis *Anser anser* ar zoslēniem uz Antiņciema ceļa.

Starpiņupīte

Starpiņupīte savieno Kaņieri ar jūru. Parasti, braucot vērot putnus uz Kaņieri, piebraucam arī paskatīties, kas notiek pie Starpiņupītes, gar kuru vērts pastaigāties no viena gala līdz otram. Grīva ir vilinoša ar to, ka te

var sastapt dažādus ūdensputnus – pelēkās pīles, Sāmsalas dižpīles, lielās gauras, sudrabkaijas, lielo un reizēm mazo ķīri, dažkārt arī bridējputnus, un ir gadījies te satikt jūras žagatas. Pa upīti visā tās garumā mēdz šaudīties zivju dzenītis, ne vienmēr gan to satiksiet vaigā. Starpiņupītes kreisajā krastā pašā galā pie Kaņiera ir iespaidīga jūraskraukļu kolonija, kas pavasaros atgādina apokaliptiskas ainas.

Vasara, rudens un ziema

Vasaras vidus putniem ir darbīgs periods, kad nav laika "performancēm", tāpēc arī putnu vērotājiem mazliet garlaicīgāks un tukšāks. Toties vasaras beigās katrs putnu vērotājs, kuram ir laiks un iespēja, cenšas pabūt uz Kaņiera niedrāja takas, kur baroties mēdz iznākt jaunās bārdzīlītes. Tas ir apbrīnojams skats, un, ja paveicas, guļot uz laipas, var izbaudīt īstu "bārdzīlīšu terapiju", kad tās ar savām smalkiem zvaniņiem līdzīgajām balsīm virmo apkārt. Reiz, vērojot bārdzīlītes, man izdevās pamanīt arī jaunās somzīlītes, tad "laime bija pilnīga". Citā reizē uz laipas nevarēju

Foto: Ēva Krēsla

Amerikas ūdele *Neovison vison* uz niedrāja laipas.

izlemt, kuru no divām brīnišķīgām putnu sugām fotografēt – zivju dzenīti vai bārdzīlītes.

Rudenī joprojām ir iespēja satikt bārdzīlītes (apmēram līdz septembra beigām), un šajā laikā ezerā arī piestāj un barojas dažādi migrējošie ūdensputni, ko dažbrīd var novērot lielā skaitā. Šajā laikā noteikti jāapmeklē arī Starpiņupītes grīva, kur augustā–oktobrī mēdz koncentrēties gar jūras piekrasti migrējošie bridējputni.

Ziemā visbiežāk no Svilpastēm uz Kaņieri dodas Ēva Krēsla, kura dzīvo netālu. Jebkurā gadalaikā, arī ziemā, šī ezera valdzinājums nezūd. Niedres ir nopļautas, skatam paveras plašāks ūdens lauks. Ēva ziemā šeit novērojusi arī skarbu skatu, kad jūras ērgļi uz ledus barojušies ar bojā gājušiem gulbjiem.

Kaņieri ir vērts apmeklēt jebkurā gadalaikā, arī ziemā, kaut vai tādēļ, lai pavasarī novērtētu dzīvības atgriešanos un kulmināciju. Tomēr arī ziemā ezerā var novērot dažādus ziemojošos ūdensputnus – paugurknābja un ziemeļu gulbjus, laučus, gaigalas, cekulpīles, lielās un mazās gauras u. c.

Ziemā noteikti vērts aizbraukt līdz Starpiņupītei, jo, aizsalstot jūrai, tā ir vieta, kur pulcējas dažādi ziemojošie ūdensputni.

Uz tikšanos Kaņierī!

Foto: Ēva Krēsla

Baltais gārnis *Ardea alba*.

Foto: Ēva Krēsla

Kaņieris ziemā.

Foto: Ēva Krēsla

Skats uz Kaņieri no Riekstu pussalas torņa februārī: gaigalas *Bucephala clangula*, paugurknābja gulbji *Cygnus olor* un tālumā uz ledus jūras ērgļi *Haliaeetus albicilla*.

Summary

Birdwatching in Lake Kaņieris
/Zane Dāvidsone/

Lake Kaņieris is a large, shallow lagoon-type seaside lake located in Ķemeri National Park. It is designated as a Ramsar site and an Important Bird and Biodiversity Area (IBA). It is also a popular nature tourism site with two birdwatching towers and a reedbed trail. Over 200 bird species have been recorded in the lake, and the site is unique for birdwatching and photographing.

Latvijas Ornitoloģijas centrālei – 100

RUSLANS MATROZIS,
matruslv@inbox.lv

2025. gadā 100 gadu aprit Latvijas Ornitoloģijas centrālei (LOC)[1], kura mūsu valstī uzsāka regulāru putnu gredzenošanu un gājputnu atlidošanas reģistrēšanu, organizēja pirmo ligzdojošo balto stārķu uzskaiti 1934. gadā, daudzveidīgām ar putnu pētījumiem saistītām aktivitātēm piesaistīja vairāk par 400 brīvprātīgu līdzstrādnieku (vienlaikus aktīvi bija ap 50–60) un veicināja ornitoloģijas attīstību 20 gadu periodā, turklāt šīs organizācijas savāktos materiālus pētnieki izmanto līdz mūsdienām. Mūsu žurnāla lappusēs jau stāstīts par LOC darbību (Vīksne 1995), bet kopš tā laika iegūta papildu informācija par tās darbības rezultātiem, pilnīgāka publicēto darbu bibliogrāfija un precizēti biogrāfiskie dati par aktīvākajiem līdzstrādniekiem.

LOC dibināšana

Organizāciju pēc savas iniciatīvas nodibināja un ilgstoši vadīja vācbaltu izcelsmes Latvijas Universitātes mācībspēks Nikolajs fon Tranzē (*Nikolai von Transehe*, 1886–1969). Ieceri un realizāciju viņš aprakstīja šādi: "*1923. gada rudenī vienu mēnesi pavadīju uz Helgolandes salas, lai tur personīgi iepazītos ar tālu pazīstamo putnu ceļu novērošanas vietu. Helgolandes ornitoloģiskās stacijas pārzinis, mans studiju biedrs no Leipcigas laikiem, Dr. Weigold's[2] bija pirmais, kas ieteica man organizēt Latvijā plašākā mērogā putnu gredzenošanu. Tā bija skaista doma, kura man jau vairāk reizes agrāk bija radusies[3], bet kuru turēju tomēr par neizvedamu: kur tad lai rastos nepieciešamie materiālie līdzekļi, no kurienes lai nāktu līdzstrādnieki ar šim nolūkam nepieciešamām priekšzināšanām un lietišķo interesi? Bet, tā kā visās kulturālās valstīs pēc miera noslēgšanas darbi dažādās zinātnes nozarēs tika uzsākti ar lielu enerģiju, nolēmu aktīvi uzstāties un vispirms griezties pie mūsu Kultūras fonda ar lūgumu izsniegt nepieciešamos līdzekļus. Par to gatavību, ar kādu matemātikas un dabas zinātņu fakultātes tā laika dekāns prof. N. Maltas kgs un arī meža departamenta direktors K. Meldera kgs manu lūgumu pabalstīja, esmu minētiem kungiem daudz pateicības parādā*" (Transehe 1927).

LOC brīvprātīgo līdzstrādnieku auditoriju Tranzē definējis šādi: "*Par L.O.C. līdzstrādniekiem var būt katrs, kas mīl dabu un grib pabalstīt minēto iestādi. Kas putnu pasauli pazīst un novēro, var palīdzēt, ja viņš gājputnu atlaišanās laiku (kaut arī tikai dažu, kā stārķa, bezdelīgas, dzeguzes, strazda, cīruļa utt.) noteikti atzīmē un pēc visu gājputnu atlaišanās šīs atzīmes iesūta L.O.C. Putnu gredzenošanā var katrs piedalīties, ja to dara ar vajadzīgo apziņu un kārtības mīlestību, jo, lai apgredzenotu pazīstamos putnus, kā stārķus, strazdus, vārnas un citus, tiešām nav jau jābūt "ornitologam". Ļoti tomēr jāatrunā, lai gredzenošanai skolotājs nemobilizētu skolēnus: uz tādā ceļā iegūtiem datiem (kā pats to esmu piedzīvojis) nevar droši palaisties, jo tādos ziņojumos viegli gadās kļūdas un nepareizības, nemaz nerunājot par to, ka skolnieki līdz ar to tiek pamudināti uz savu roku meklēt putnu ligzdas*" (Transehe 1927). Pirmajos divos LOC darbības gados putnu gredzenošanā iesaistījušies 62 līdzstrādnieki, no tiem divas trešdaļas bija skolnieki, studenti un skolotāji.

Savukārt par LOC organizācijas juridisko stāvokli un daudzu kolēģu palīdzību Tranzē atzīmēja: "*Latvijas ornitoloģijas centrāle de facto bija nodibināta, tikai viņas stāvoklim bija jārada attiecības ar universitāti, lai L.O.C., kura gan tika nodibināta uz*

[1] Organizācijas nosaukumu dažādos dokumentos un izdevumos lietoja divās formās: Latvijas Ornitoloģiskā centrāle un Latvijas Ornitoloģijas centrāle (*Lettlandische Ornithologische Centrale*).

[2] Vācu ornitologs Hugo Veigolds (*Hugo Weigold*, 1886–1973) bija putnu gredzenošanas pionieris, kurš 1910. gadā Helgolandes salā Ziemeļjūrā organizēja un līdz 1924. gadam vadīja zinātniski pētniecisko staciju (Prūsijas Bioloģijas institūta sastāvā), kas nodarbojās ar putnu migrāciju izpēti un ar masveida gredzenošanu.

[3] Jāatzīmē, ka pats Tranzē jaunības gados gredzenoja putnus, piemēram, 1909. gadā pēc viņa skolotāja, Latvijas putnu gredzenošanas iesācēja vācbaltu barona Haralda fon Loudona (*Harald von Loudon*, 1876–1959), lūguma Valmieras pusē apgredzenoja divus balto stārķu mazuļus, no tiem vienu pēc gada atrada Dienvidāfrikā (Transehe 1923b); par šo interesanto atradumu tika publicēts atsevišķs raksts (Loudon 1912).

LATVIJAS
Ornitoloģiskā Centrale
(pie L. U. sist. zool. instituta)
Rigā.

LOC zīmoga nospiedums, 20. gs. 20. gadi. No Ruslana Matroža arhīva.

Latvijas Ornitoloģijas centrāles gredzeni ar pieciem izmēriem un numerāciju (augšā ar "F" sēriju). No Ruslana Matroža arhīva.

manu iniciatīvi un ar manu darbu bija tieši saistīta, netiktu uzskatīta par privātuzņēmumu. Kaut gan lauksaimniecības fakultāte piesolīja daudz lielāku pretimnākšanu, aiz dažādiem iemesliem turēju tomēr par vēlamu griezties pie dabaszinātņu fakultātes, ar lūgumu pievienot L.O.C. kā patstāvīgu no manis vadītu iestādi sistemātiskās zooloģijas institūtam, kas man arī tika atļauts. Fakultātei, bet sevišķi minētā institūta direktoram prof. E. Stranda kgam[4], kurš iedziļinājās manos plānos un tiem piekrita, esmu lielu pateicību parādā. L.O.C. attiecības ar universitāti, šinī gadījumā ar sistemātiskās zooloģijas institūtu, ir tīri idejiskas. Tāļākas administrativi-saimnieciskas atkarības no universitātes sistemātiskās zooloģijas institūta nav; nesaņēmu no tās arī nekādus līdzekļus, ne sevišķas telpas, ne arī sevišķu darba laiku. Visu ar L.O.C. savienoto darbību izdaru savā brīvā laikā, pie kam dažos gadījumos ir līdzējuši daži vietējie līdzstrādnieki, sevišķi pie šī ziņojuma sastādīšanas stud. med. K. Vilka kgs[5] un stud. med. R. Sināta kgs[6]. Jo sevišķi pateicos par tagadējo palīdzību skolotājai E. Beinaroviča jkdzei[7], kura palīdzēja sastādīt un turpmāk papildināt kartotēkas (katalogus par izdotiem gredzeniem, līdzstrādnieku darbību utt.). Ornitoloģiskos jautājumos man palīdzējis konservators F. E. Stolla kgs[8], bet sevišķi ievērojamais putnu pazinējs agronoms A. Grosse kgs[9] ar saviem aizrādījumiem un ierosinājumiem. K. Starca kgs[10] man ir palīdzējis apzīmēt vietējos putnu nosaukumus. Še vēl atzīmējams, ka visa mana speciālā bibliotēka ir vienmēr bijusi L.O.C. lietošanā. (..) Uz prof. E. Stranda ierosinājumu par L.O.C. adresi uzdevu manu privātadresi (Rīgā, Antonijas ielā 7)[11], kas jau universitātes brīvlaika dēļ vien ir praktiskāk" (Transehe 1927).

Pirmie praktiskie soļi LOC dibināšanai tika sperti 1924. gada otrajā pusē. Pēc Tranzē lūguma novembrī tika saņemts Kultūras fonda finansējums (1000 Ls)[12] un Vācijā pasūtīti putnu gredzeni, kuri saņemti nākamā gada pavasarī, un ar to laiku uzsākta informācijas izplatīšana un mērķtiecīga līdzstrādnieku piesaistīšana. Tieši tāpēc 1925. gadu uzskata par organizācijas darbības uzsākšanas gadu, kaut gan oficiāla dibināšanas datuma nav.[13] Darbības pamatvirzieni bija putnu gredzenošana, gājputnu atlidošanas reģistrēšana un putnu aizsardzības idejas popularizēšana.

[4] Norvēģu izcelsmes dabaspētnieks Embriks Strands (*Embrik Strand*, 1876–1947) Latvijas Universitātē strādājis par zooloģijas profesoru no 1922. gada beigām līdz savai aiziešanai mūžībā jau padomju okupācijas gados. Paralēli viņš pildīja LU Sistemātiskās zooloģijas institūta direktora un LU Hidrobioloģiskās stacijas direktora pienākumus. Vācu valodā pasniedza studentiem zooloģiju (bezmugurkaulnieku, sistemātisko un zooģeogrāfiju) un vadīja praktiskos darbus, bet Tranzē nereti palīdzēja latviešu studentiem, tulkojot no vācu valodas latviešu valodā un no latviešu valodas vācu valodā. Vēlāk Stranda lekcijas pārtulkoja, un viņš tās nolasīja latviski. Kara gados Strands palika Rīgā, kur miris divus gadus pēc kara beigām, apglabāts Meža kapos. Viņa privātā dabaszinātniskā bibliotēka kā atsevišķa uzskaites vienība glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkā.

[5] Kārlis Vilks (1900–1993) – no 1924. gada līdz 1928. gadam Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes students, aktīvākais putnu gredzenotājs LOC darbības periodā. No 1925. gada līdz 1944. gadam apgredzenojis 25 955 putnus jeb trešdaļu no visiem tajā laikā Latvijā apgredzenotajiem putniem, bet visa mūža garumā (1925–1986) – 75 557 putnus (Matrozis 2010).

[6] Dr. med. Reinis Sināts (1910–1964) ornitologu aprindās vairāk zināms kā līdzautors 1936. gadā publicētajai Nikolaja fon Tranzē grāmatai "Latvijas putni", bet studiju gados palīdzēja kārtot centrāles korespondenci un citu dokumentāciju.

[7] 1931. gada augustā Nikolajs fon Tranzē apprecēja Elizabeti Beinaroviču (*Elizabeth Beynarowicz*, 1898–1988), ģimenē piedzima divas meitas – Dagmara (1934–2015) un Ira (1938).

[8] Ferdinands Štolls (*Ferdinand Stoll*, 1874–1966) – visai pieredzējis putnu vērotājs, taksidermists, labi orientējās ornitofaunistikā, laikā no 1910. gada līdz 1913. gadam organizēja un pats piedalījās putnu gredzenošanā Rīgas Dabaspētnieku biedrības dabas izpētes stacijā Kihelkonā (ciems Sāmsalas rietumu daļā), izmantojot gredzenus ar šīs stacijas adresi (*Kielkond-Russia*), kopskaitā apgredzenojot 612 putnus. Turpmākajos gados Štollam ar LOC saistības faktiski nebija, viņš putnus negredzenoja, bet vairāk bija pievērsies mikoloģijai.

[9] Aleksandrs Grose (*Alexander Grosse*, 1883–1966) – diplomēts agronoms, aktīvs putnu vērotājs, atbalstīja LOC darbību no pirmsākumiem līdz vācbaltu iedzīvotāju piespiedu evakuācijai 1939. gadā. Kopskaitā ar LOC gredzeniem apgredzenoja 1481 putnu.

[10] Kārlis Starcs (1897–1953) – 15 gadu vecumā sācis vērot putnus un krāt ooloģisko (olu) kolekciju, 1915.–1916. gadā publicējis trīs rakstus par putniem krievu valodā, no 1919. gada mācījies Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātē, profesionāli nodarbojoties ar botāniku, palidzējis N. Tranzē ar putnu nosaukumiem latviešu valodā (Марозис 2021).

[11] Pirmajā ziņojumā par LOC darbību (1925. gada martā) kā ziņojumu iesūtīšanas adrese norādīta Kronvalda bulvāris 9 Rīgā (Transehe 1925; LU Medicīnas fakultātes Anatomikuma adrese), tajā pašā gadā korespondences nosūtīšanas adrese mainījusies uz Antonijas ielu 7 dz. 3 (1925–1937), vēlāk uz Antonijas ielu 5 dz. 4 (1937–1939), abās adresēs atradās N. fon Tranzē dienesta dzīvoklis; pēc viņa emigrācijas adrese mainīta uz Alberta ielu 10 (1940–1941; LU Sistemātiskās zooloģijas institūts; Transehe 1940), bet faktiski no 1940. gada LOC arhīvs atradās un tā darbība notika LU Hidrobioloģijas stacijas telpās Baznīcas (Loudona) ielā 5 dz. 9, kur strādāja Bruno Bērziņš.

[12] Arī turpmākajos gados no Latvijas Kultūras fonda saņemts finansējums (pabalsts) LOC darbības nodrošināšanai, piemēram (no tiem gadiem, par kuriem atradu publicētas ziņas): 1926./1927. g. (1000 Ls), 1929. g. (500 Ls), 1931. g. (500 Ls), 1933. g. (500 Ls), 1938. g. (1000 Ls, konkrēti LOC darbības pārskata izdošanai) un 1940. g. (500 Ls), bet, sākot ar 1929. gadu, darbību finansēja Zemkopības ministrijas Mežu departamenta Medību fonds, piemēram, 1933./1934. g. (500 Ls) un 1943. g. (500 reihsmarkas). Saņemtais finansējums lielākoties izmantots gredzenu iegādei, pasta izdevumu segšanai, kancelejas preču iegādei, dažādu veidlapu un pastkaršu drukāšanai, retākos gadījumos citiem mērķiem (piemēram, 1943. gadā nopirktas divas ornitoloģiskās grāmatas vācu valodā).

[13] Jāatzīmē, ka 1924. gadā paralēli tika dibināta Latvijas Dabaszinātņu mīļotāju biedrības Ornitoloģijas sekcija (Anonīms 1924), kura uzsāka darbību sabiedrības izglītošanai par dažādiem ar savvaļas putniem saistītiem jautājumiem, izstrādājot speciālu programmu putnu vērošanai (Zaikovs 1924), bet pēc diviem gadiem tās darbība faktiski apsīka (Anonīms 1926).

Gredzeni ar savu adresi

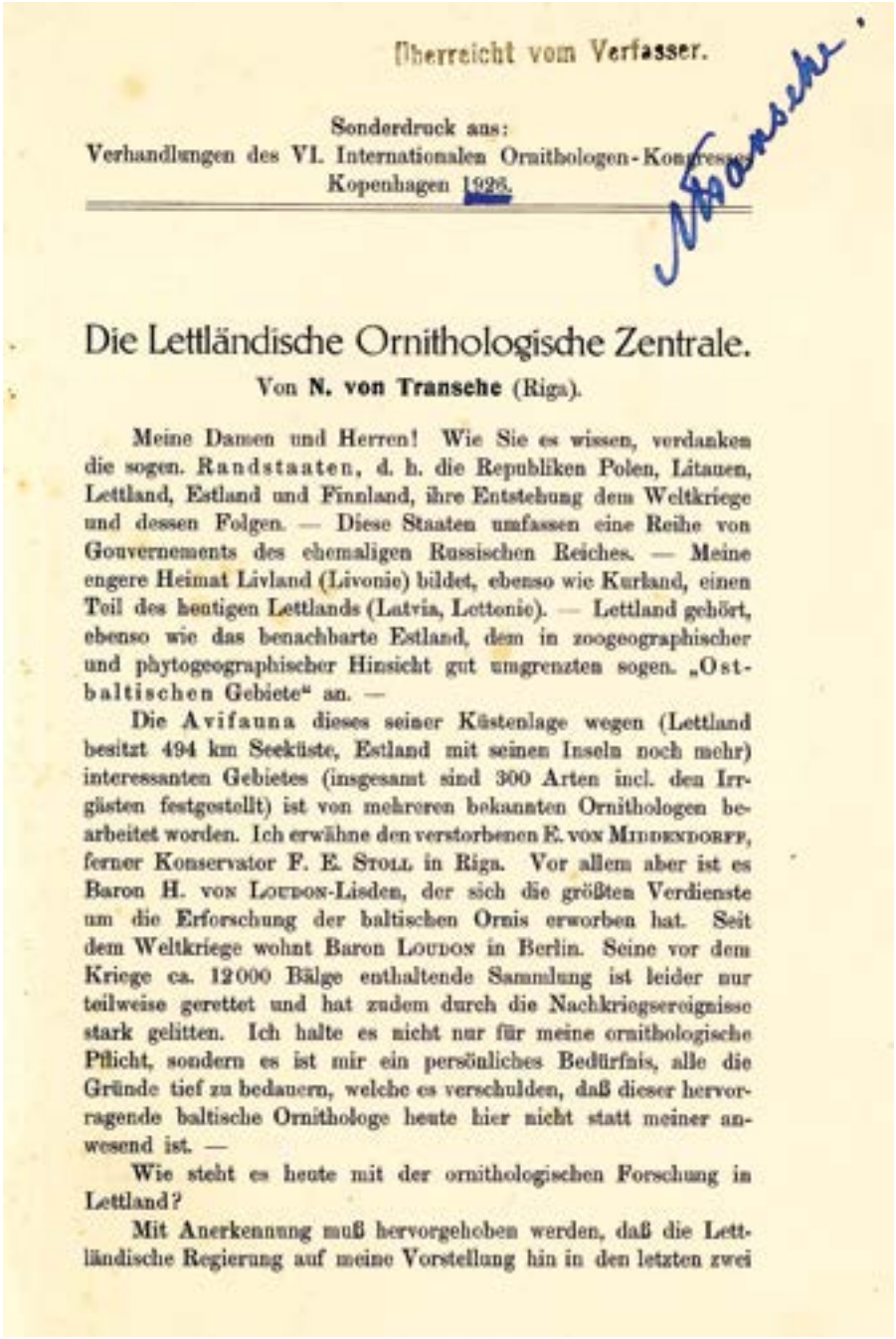
Putnu masveida gredzenošana mūsdienu Latvijas teritorijā bija sākusies jau 1907. gadā un ar dažādu intensitāti turpinājusies līdz 1916. gadam, bet gredzenošanā tika izmantoti gredzeni ar vācu Rositenes putnu stacijas (*Vogelwarte Rossitten*) vai Krievijas (*Русский орнитологический комитет*, *Москва*) adresēm. Tāpēc gredzeni ar jauno, nacionālo adresi bija svarīgs notikums, īpaši pēc jaunās, neatkarīgās valsts nodibināšanas. 1925. gadā Vācijā[14] tika pasūtīti piecu izmēru gredzeni ar unikālu numuru (bez sērijas; vēlākajos gados parādījās sērija "F" uz vismazākajiem gredzeniem). Putnu gredzenu kodifikācijas izvēli Tranzē aprakstīja šādi: "*Mūsu gredzeniem ir uzraksts: "Ornithol. Centrale Riga". Ir no liela svara, ka Rīga, kā lielākā ostas pilsēta, ārzemēs ir labi pazīstama; tāpat parocīgi ir arī tas ārējais apstāklis, ka viņas vārds sastāv tik no 4 burtiem: pat uz maziem gredzeniem tas var tikt skaidri iespiests*" (Transehe 1927).

Jau vēlāk, padomju okupācijas gados, mūsu putnu pētniekiem nācās piespiedu kārtā pāriet uz gredzeniem ar vienoto padomju (Maskavas) adresi. Tomēr, palielinoties dažādos pētījumos izmantoto gredzenu skaitam, padomju gredzenošanas centrs ilgstoši nespēja nodrošināt visus pētniekus ar gredzeniem, tāpēc ar šo atrunu jau no 20. gs. 70. gadiem Latvijā pakāpeniski pārgāja uz gredzenu pašizgatavošanu ar savu adresi (Latvia Riga). Kad pietrūka Maskavas gredzenu, sākumā izmantoja vēl palikušos pirmskara gredzenu krājumus, bet vēlāk sāka gredzenus izgatavot uz vietas. Tas garantēja iespēju lauka sezonai nodrošināt vajadzīgo gredzenu skaitu, kā arī informācijas ātrāku saņemšanu par gredzenoto putnu atradumiem, ziņām pienākot "pa taisno" uz Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas adresi, nevis caur Maskavas gredzenošanas centru, kas nespēja operatīvi apstrādāt un gredzenotājiem nosūtīt saņemto kontroļu datus (daudzos gadījumos informācija no Maskavas kavējās pat gadiem ilgi, neļaujot to laikus iekļaut pētījumu rezultātu apkopojumos un publikācijās).

[14] Ir zināms, ka 1940. gadā LOC putnu gredzenus pasūtīja no vācu firmas "Joh. Hoff & Co" Ludenšeidā (*Lüdenscheid*), par 7800 gredzeniem samaksājot 426,70 Ls, bet 1943. gadā par 3000 gredzeniem samaksāja 92,50 RM (reihsmarkas).

Izziņošana

Par jaundibinātās organizācijas darbības sākumu Nikolajs fon Tranzē izplatīja informāciju gan Latvijā, gan ārzemēs: "*Vajadzīgs bija tikai atrast līdzstrādniekus, kādēļ ievietoju attiecīgus sludinājumus un paziņojumus vietējā presē, kura man jo laipni nāca pretim. Še ar pateicību atzīmēju "Latvi", "Jaunākās Ziņas", "Brīvo Zemi". Arī skolotāju kursos Ogrē, Dubultos, Rīgā, mežkopju kursos tautas universitātē u. c., kā arī lauksaimniecības fakultātes mežkopības nodaļā turētos priekšlasījumos esmu centies vienmēr modināt interesi par putnu ceļošanu un tās pētīšanu ar gredzenošanas palīdzību. Tādēļ arī vairāk kā 40 pazīstamiem ārzemju ornitologiem tika nosūtīti*

Überreicht vom Verfasser.

Sonderdruck aus:
Verhandlungen des VI. Internationalen Ornithologen-Kongresses
Kopenhagen 1926.

Die Lettländische Ornithologische Zentrale.

Von **N. von Transehe** (Riga).

Meine Damen und Herren! Wie Sie es wissen, verdanken die sogen. Randstaaten, d. h. die Republiken Polen, Litauen, Lettland, Estland und Finnland, ihre Entstehung dem Weltkriege und dessen Folgen. — Diese Staaten umfassen eine Reihe von Gouvernements des ehemaligen Russischen Reiches. — Meine engere Heimat Livland (Livonie) bildet, ebenso wie Kurland, einen Teil des heutigen Lettlands (Latvia, Lettonie). — Lettland gehört, ebenso wie das benachbarte Estland, dem in zoogeographischer und phytogeographischer Hinsicht gut umgrenzten sogen. „Ostbaltischen Gebiete" an. —

Die Avifauna dieses seiner Küstenlage wegen (Lettland besitzt 494 km Seeküste, Estland mit seinen Inseln noch mehr) interessanten Gebietes (insgesamt sind 300 Arten incl. den Irrgästen festgestellt) ist von mehreren bekannten Ornithologen bearbeitet worden. Ich erwähne den verstorbenen E. von Middendorff, ferner Konservator F. E. Stoll in Riga. Vor allem aber ist es Baron H. von Loudon-Lisden, der sich die größten Verdienste um die Erforschung der baltischen Ornis erworben hat. Seit dem Weltkriege wohnt Baron Loudon in Berlin. Seine vor dem Kriege ca. 12000 Bälge enthaltende Sammlung ist leider nur teilweise gerettet und hat zudem durch die Nachkriegsereignisse stark gelitten. Ich halte es nicht nur für meine ornithologische Pflicht, sondern es ist mir ein persönliches Bedürfnis, alle die Gründe tief zu bedauern, welche es verschulden, daß dieser hervorragende baltische Ornithologe heute hier nicht statt meiner anwesend ist. —

Wie steht es heute mit der ornithologischen Forschung in Lettland?

Mit Anerkennung muß hervorgehoben werden, daß die Lettländische Regierung auf meine Vorstellung hin in den letzten zwei

Nikolaja fon Tranzē raksta par LOC 1. lappuse (raksts tika publicēts VI Starptautiskā ornitologu kongresa rakstu krājumā; Transehe 1929) ar autora parakstu un zīmogu, kādu autori spieduši uz saviem rakstiem, tos dāvinot citiem kolēģiem (tulkojumā "No autora"). No Ruslana Matroža arhīva.

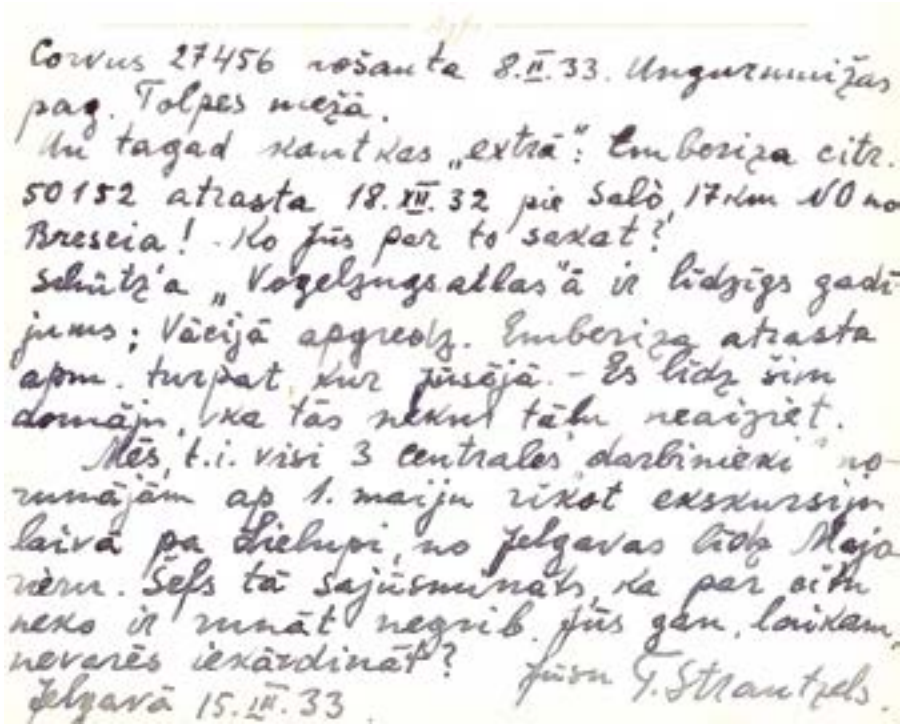
attiecīgi ziņojumi par L.O.C. dibināšanu. Šie ziņojumi tika norakstīti uz rakstāmmašīnas 3 formās ar vienādu saturu: 1) tikai franču valodā, 2) tikai vācu valodā, 3) vācu un angļu valodās. Sadalot pēc valstīm, uz Vāciju tika nosūtīti 12 ziņojumi, uz Šveici – 3 ziņojumi, uz Zviedriju, Angliju, Dāniju, Holandi, Franciju, Itāliju, Igauniju un Lietavu pa 2; uz Somiju, Norvēģiju, Beļģiju, Portugāli, Austriju, Ungāriju, Čehoslovakiju, Jugoslaviju, Poliju un Ēģipti pa 1 ziņojumam" (Transehe 1927). Par jaunizveidoto organizāciju Tranzē stāstīja arī VI Starptautiskajā ornitologu kongresā Kopenhāgenā 1926. gada maijā (Transehe 1929), kā arī daudzos pasākumos Latvijā, piemēram, Rīgas Dabaspētnieku biedrībā 27.05.1929., Vācu mednieku savienībā 20.04.1934. un Latvijas Bioloģijas biedrības sēdē 04.04.1938.

LOC līdzstrādnieku statistika

Apvienojot datubāzē visus publikācijās un organizācijas biedru kartotēkā minētos LOC līdzstrādnieku vārdus (putnu gredzenotājus un tos, kuri piedalījušies arī citās aktivitātēs), redzams, ka šīs organizācijas pastāvēšanas 20 gadu periodā tajā darbojušies vismaz 397 cilvēki (no tiem vismaz 10 sievietes), pēc etniskās piederības – lielākoties latvieši un vismaz 23 vācbaltieši. Daudzi no biedriem LOC darbojušies neilgu laiku, piemēram, 1935. gadā statistika rādīja, ka aktīvo līdzstrādnieku skaits gadā svārstās starp 50 un 60: visus 10 gadus strādājuši tikai divi, deviņus gadus – četri, astoņus gadus – astoņi, piecus gadus – 25, bet pēdējos divus gadus – 39 no visiem 100 tā gada līdzstrādniekiem. Par vismaz 177 līdzstrādniekiem ir zināms, cik veci viņi bijuši, kad iestājušies LOC: vidējais vecums iestājoties bija 23, visjaunākajam bija 10 gadi (Harijs Mihelsons (1930–1981) sācis putnu gredzenošanu 1940. gadā, kas vairāk uzskatāms par izņēmuma gadījumu[15]), bet visvecākajam (Mārtiņam Navenickim[16]) bija 79 gadi. 144 līdzstrādniekiem ir zināms iestāšanās gads LOC. Visvairāk LOC iestājušies šajos gados: 1926. un 1927. gadā (katrā pa 10), 1935. gadā (19), 1938. gadā (14) un 1939. gadā (24). Pēc apgredzenoto putnu skaita neapšaubāms līderis bija Kārlis Vilks, tad sekoja Monvīds Kupčs[17], Bruno Bērziņš, Valters Šulcs[18] un Jānis Rācenis[19].

[15] Vismaz vienā rakstā norādīts, ka putnu gredzenotājam jābūt vismaz 17 gadus vecam (Pētersons 1937).

[16] Mārtiņš Navenickis (1858–?) neregulāri gredzenojis putnus no 1912. gada, pats pasūtījis gredzenus ar Krievijas Ornitoloģiskās komitejas un Maskavas Jauno naturālistu biostacijas adresēm, bet kopš 1937. gada ar LOC adresi. Līdz vismaz 1941. gadam apgredzenojis kopskaitā vismaz 550 putnus, bet pēdējo ziņu rakstījis 09.04.1945. par 1944. gadā apgredzenotiem 10 putniem.

Corvus 27456 nošauts 8.II.33. Ungurmuižas pag. Tolpes mežā.
Uz tagad skaitas „extra": Emberiza citr. 50152 atrasta 18.XII.32 pie Salò 17 km NO no Brescia! Ko jūs par to sakat?
Schütz'a „Vogelzugsatlas"ā ir līdzīgs gadījums: Vācijā apgreizts. Emberiza atrasta apm. turpat, kur jūsējā. – Es līdz šim domāju, ka tās nekur tālu neaizlidot.
Mēs, t.i. visi 3 centrales darbinieki nomaņājam ap 1. maiju rīkot ekskursiju laivā pa Lielupi, no Jelgavas līdz Majoriem. Šefs tā sajūsminās, ka par citu neko ir runāt negrib. Jūs gan, laikam, nevarēs iekārdināt?
Jelgavā 15.III.33. Jūsm. G. Strautzels.

Tālivalža Strautzela teksts no pastkartes, kas 15.03.1933. nosūtīta Kārlim Vilkam. No Kārļa Vilka ģimenes arhīva.

Putnu atlidošanas reģistrēšana

Vēl pirms LOC dibināšanas Tranzē publicēja lūgumu visiem interesentiem iesūtīt ziņas (LU Sistemātiskās zooloģijas institūtam) par gājputnu atlidošanas datumiem (Transehe 1923a), līdzīgi aicinājumi publicēti arī nākamajos gados. 1935. gadā (no 4. aprīļa līdz 9. aprīlim) vismaz astoņas reģionālās avīzes (Talsu, Saldus, Jēkabpils, Malienas, Madonas, Smiltenes, Rūjienas un Latgales) publicēja Nikolaja fon Tranzē vienu un to pašu rakstu "Mūsu putni atgriežas" ar stāstu par gājputnu pavasara atlidošanu un putnu gredzenošanas rezultātiem pēdējos desmit gados. Ir zināms, ka vismaz no 1930. gada līdz 1936. gadam LOC saņēma ziņojumus no Latvijas piekrastē esošajām bākām (Papes, Ovišu un Kolkas) ar gadījuma novērojumiem par migrējošajiem putniem. Savākto datu apkopojumu veica Tālivaldis Strautzels, publicējot divus pārskatus (Strautzels 1938, 1939).

Gredzenošanas rezultāti

Pirmajā 1925. gadā tika apgredzenoti kopskaitā 688 putni. Turpmākajos gados informācija par putnu gredzenošanas rezultātiem – gan atsevišķo gredzenoto putnu atradumi, gan plašāki pārskati – publicēti visai

[17] Monvīds Kupčs (1903–?) – LOC iestājies 1927. gadā, periodā no 1936. gada līdz 1941. gadam apgredzenojis 3533 putnus (2. vieta pēc apgredzenoto skaita periodā no 1925. gada līdz 1941. gadam); pēc profesijas – Latvijas armijas virsleitnants, no 1943. līdz 1945. gadam Latviešu leģiona oberšturmfīrers, no 1945. gada līdz 1956. gadam atradies ieslodzījumā un specnometinājumā Krievijā.

[18] Valters Šulcs (*Walter Schultz*; 1915–?) no Vesterotes (Garkalnes) muižas, mācījies Rīgas valsts vācu ģimnāzijā (*Städtischen Deutschen Gymnasium*), vēlāk studējis mežsaimniecību. LOC iestājās 1930. gadā, tajā pašā gadā sācis gredzenot putnus un līdz 1939. gadam apgredzenojis kopskaitā 1769 putnus. Par viņa turpmāko likteni neizdevās atrast informāciju.

[19] Jānis Rācenis (1915–1980) – LOC iestājies 1931. gadā, tad arī uzsācis putnu gredzenošanu, līdz 1944. gadam apgredzenojis kopskaitā 1756 putnus. No 1933. gada līdz 1943. gadam ar pārtraukumiem mācījies Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātē, kur ieguvis maģistra grādu. No 1931. gada līdz 1950. gadam publicējis 14 rakstus par putniem. Brīvajos brīžos palīdzējis kārtot LOC dokumentāciju. 1944. gada rudenī emigrējis uz Vāciju, kur turpinājis studijas un 1948. gadā ieguvis doktora grādu par darbu ornitoloģijā. No 1948. gada līdz savai aiziešanai mūžībā 1980. gadā strādājis Venecuēlas Universitātē.

neregulāri, bet gadījuma ziņojumi par atrastiem apgredzenotiem putniem publicēti daudzu vietējo avīžu hronikās un žurnālu lappusēs.[20]

Pirmie gredzenoto putnu atradumu rezultāti publicēti 1927. un 1930. gadā (Transehe 1927, 1930). Plašāku pārskatu plānoja izdot uz organizācijas desmit gadu jubileju (līdz 1935. gada beigām), bet datu apkopošana aizkavējās, un tikai 1939. gadā publicēts pirmais LOC darbības pārskats ar informāciju par putnu gredzenošanas statistiku un rezultātiem (1925–1936), tajā īpaši pateicības vārdi izteikti aktīvākajiem palīgiem: Kārlim Vilkam, Tālivaldim Strautzelam, Bruno Bērziņam, Jānim Rācenim, Jurim Pētersonam un Valteram Šulcam (Anonīms 1939). Pēdējie divi pieminēti kā aktīvākie palīgi arī otrajā publicētajā darbības pārskatā (1937–1939), kas nodrukāts pēc gada (Anonīms 1940a). Abu pārskatu izdošanu apmaksāja Mežu departamenta Medību fonds, viss metiens (attiecīgi 1500 un 600 eksemplāri) paredzēts izdalīšanai interesentiem (bezmaksas) un nosūtīšanai kolēģiem ārzemēs.[21]

LOC gredzenoto mājas strazdu atradumi kalpoja par pamatu vairākām publikācijām par šīs sugas migrācijām (Transehe 1931; Vilks, Transehe 1933; Kratzig 1936). No interesantākajiem rakstiem par gredzenotāju gaitām varētu atzīmēt pieredzes bagātā virsmežziņa un putnu vērotāja Jūlija Kūmiņa[22] rakstu (Kūmiņš 1927) un putnu gredzenotāja

Latvijas Ornitoloģijas centrāles darbības pārskatu vāki. No Ruslana Matroža bibliotēkas.

Kārļa Zītara[23] stāstus (Zītars 1927, 1940), kā arī motivējošus rakstus jaunākajiem lasītājiem, kuru autori bija skolnieki Juris Pētersons (Pētersons 1935) un Nikolajs Punnenovs, kurš aprakstīja lielo ķīru mazuļu gredzenošanu Babītes ezerā vairākās ekskursijās 1936. un 1937. gadā (Punnenovs 1938), domājams, piedaloties šajās ekskursijās ar savu skolotāju Tālivaldi Strautzelu. Vēl var pieminēt anonīma žurnālista interviju ar Tranzē par putnu gredzenošanas rezultātiem (Anonīms 1938).

Balto stārķu uzskaite 1934. gadā

Latvija bija to 12 valstu vidū (starp Baltijas valstīm arī Lietuva), kuras piedalījās pirmajā Eiropas ligzdojošo balto stārķu uzskaitē 1934. gadā. Uzskaiti Latvijā organizēja LOC, ievērojamu palīdzību saņemot no Izglītības ministrijas Skolu departamenta (piesaistot skolniekus un mazpulku organizācijas biedrus), Zemkopības ministrijas Mežu departamenta un skautu organizācijas. Informācija par ligzdojošajiem baltajiem stārķiem prasīta LOC 160 līdzstrādniekiem, 1934. gada februārī nosūtot speciāli izstrādātu pastkarti ar konkrētiem jautājumiem, kā arī publicēti vairāki aicinājumi ziņot par ligzdām (piemēram, Transehe 1934a, 1934b, 1934c).

Jau 1934. gada novembrī Nikolajs fon Tranzē informēja plašsaziņas līdzekļus, ka šīs uzskaites datu rūpīgai apstrādei nepieciešams ilgāks laiks, ka uzskaitē piedalījušies vairāk nekā 5000 cilvēku, un izteica minējumu, ka kopējais ligzdotāju skaits varētu būt ap 25 000 pāru. Šo pašu informāciju ar līdzīgu tekstu publicēja daudzi plašsaziņas līdzekļi (vismaz deviņi laikraksti, piemēram, Anonīms 1934). Apjomīgo uzskaites materiālu apkopošanu uzņēmās Tālivaldis Strautzels, kurš 1942. gadā vācu valodā publicēja precīzākus rezultātus (6750 ligzdas) un ieviesa tos zinātniskajā apritē (Strautzels 1942).

Aicinājumi sniegt citu informāciju

LOC neregulāri aicināja ziņot arī faunistiska rakstura informāciju, piemēram, izsūtīja aptauju par sīļu skaitu 1930. gadā (nosūtīta vēstulē 30 līdzstrādniekiem, 10.03.1931.[24]), 1934. gada janvārī izsūtīja divas speciāli nodrukātas lapas ar aicinājumiem savlaicīgi nosūtīt atskaites un lūgumu ziņot par paipalu novēro-

[20] Pēc autora apkopotajiem datiem, Latvijas periodikā (1927–1940) publicētas vismaz 47 piezīmes par konkrētiem atrastiem/nošautiem apgredzenotiem putniem, kur norādīts gan gredzena teksts/numurs, gan apstākļi. Jāatzīmē, ka tikai daļa no šīm kontrolēm nonāca līdz LOC (spriežot pēc publicētajiem LOC darbības pārskatiem), daļa vēl joprojām nav ziņota attiecīgajiem gredzenošanas centriem.

[21] Daļa no metiena ir saglabājusies līdz mūsdienām un pieejama interesentiem Latvijas Gredzenošanas centrā.

[22] Jūlijs Kūmiņš (?–1930) pēc Valmieras skolas beigšanas krietnu laiku (vismaz no 1909. līdz 1914. g.) strādājis pie Haralda fon Loudona, veicot putnu preparatora pienākumus, kopā ar viņu apceļojis Somiju un Krieviju un viņa uzdevumā apgredzenojis simtiem putnu (Kūmiņš 1927). No 1908. gada strādājis par mežsargu Valmieras muižā, bet Latvijas neatkarības gados par mežsargu/virsmežsargu Strenču virsmežniecībā. Periodā no 1925. gada līdz 1929. gadam publicējis deviņas piezīmes par putniem. Diemžēl 11.07.1930. traģiski gājis bojā – zvejojot noslīcis Gaujas attekā (Lapiņš 1930).

[23] Kārlis Zītars (1899–1969) – no 1925. gada līdz 1928. gadam strādājis par mežzini Ugāles virsmežniecībā; darbs pārsvarā bija saistīts ar medniecības nozari, pārzinot prezidenta un diplomātiskā korpusa medību rajonu. LOC iestājies 1926. gadā, putnus gredzenojis no 1926. gada līdz 1933. gadam, apgredzenojis kopskaitā 1198 putnus.

[24] 1930. gada rudenī Latvijā novērota sīļu invāzija, par to publicēta neliela piezīme (Anonīms 1931).

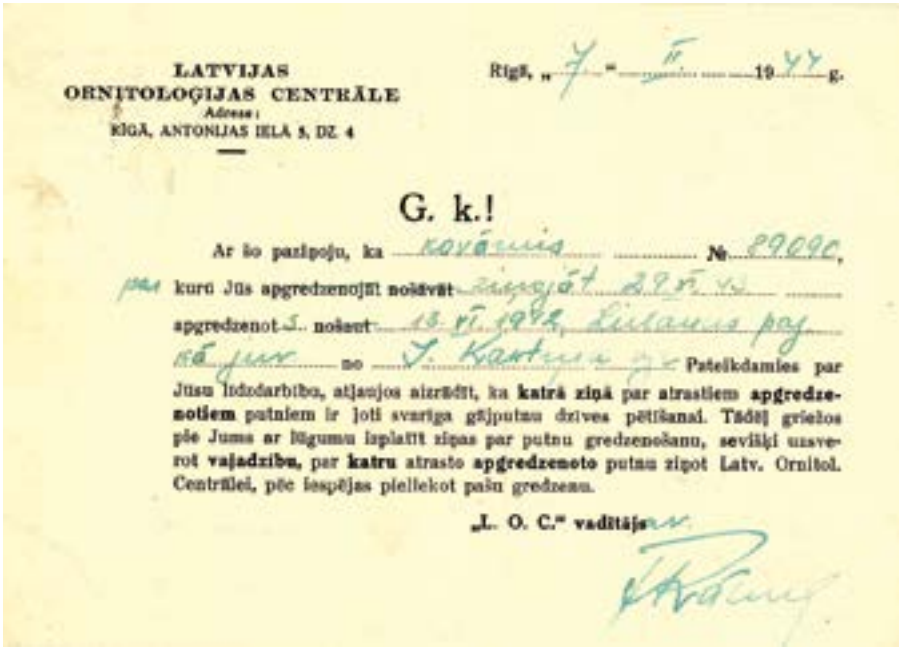
jumiem, bet 1935. gadā lūdza ziņot par krāsotām pelēkajām vārnām[25] (Transehe 1935). 1940. gadā žurnālā "Daba un zinātne" tika publicēti trīs raksti ar LOC aizrādījumiem, ierosinājumiem un ziņojumiem, ar lūgumiem ziņot par zivju dzenīša ligzdvietām, krastu čukstu kolonijām, kaiju un zīriņu perēšanas vietām; tika aicināts gredzenot zaļās vārnas un pievērst uzmanību putnu invāzijām, kā arī tika publicēts svarīgs gredzenošanas kalendārs ar labākajiem datumiem dažādu putnu sugu mazuļu gredzenošanai (Anonīms 1940b).

10 gadu jubilejas atzīmēšana (1935)

Organizācijas darbības 10 gadu jubileju atzīmēja ar vairākiem rakstiem plašsaziņas līdzekļos, kuros aprakstīja darba rezultātus un ieskicēja nākotnes plānus. LOC darbības pirmajos desmit gados apgredzenoti 125 sugu 34 307 putni. No ziņojumiem, kas saņemti no līdzstrādniekiem par apgredzenotiem putniem un no ārzemēm par Latvijā gredzenoto putnu atrašanu, kopā sakārtoti septiņi biezi reģistri ar vairāk nekā 1600 numurētiem dokumentiem. Šajos gados saņemtas vēstules 13 dažādās valodās; tas apgrūtinājis arī iespējas atbildēt, vai bija jātulko informācija, turklāt daži ziņojumi dažādu nepilnību dēļ prasīja ilgāku saraksti ar ziņotāju, lai iegūtu pilnus datus. Atzīmēts, ka N. Tranzē ar personīgajiem līdzekļiem ierīkojis plašu ornitoloģisko bibliotēku un abonē piecus ornitoloģiskos žurnālus.[26] Lielāki saņemto rezultātu publicējumi aizkavējušies laika trūkuma dēļ, jo visi līdzstrādnieki, ieskaitot arī vadītāju, savus Ornitoloģiskās centrāles pienākumus veic līdztekus katra ikdienas darbiem.

[25] Pētījums notika Rositenes putnu stacijā, rakstā (Transehe 1935) tas aprakstīts šādi: "L. Ornitol. Centrāle saņēma no Rasītes paziņojumu, ka tur (Kuršu kāpās) pēdējās nedēļās lielākā skaitā ķertas caurceļojošas pelēkās vārnas. Noķertās vārnas Rasītē apgredzenoja un bez tam vēl viņu pelēkās spalvas nokrāsoja kādā uzkrītošā krāsā."

[26] 2024. gada jūnijā šo rindiņu autors no Nikolaja fon Tranzē mazmeitas Dorotijas Švarces saņēma turpmākai izmantošanai un glabāšanai daļu no pieminētās ornitoloģiskās bibliotēkas, kuru Tranzē 1939. gada decembrī izvedis uz okupēto Polijas teritoriju. Kara gados daļa no bibliotēkas tika pazaudēta, bet apmēram divas trešdaļas saglabājušās līdz mūsdienām.

LATVIJAS
ORNITOLOĢIJAS CENTRĀLE
Adrese:
RĪGĀ, ANTONIJAS IELĀ 5, DZ. 4

Rigā, „7." V 1944. g.

G. k.!

Ar šo paziņoju, ka kovārnis Nr. 29096,
kuru Jūs apgredzenojāt nošāvāt Zīļupē 29.V.44.
apgredzenots 5. nošauts 13.VI.1942, Lielauces pag.
kā jun. no J. Kantiņa p.c. Pateikdamies par
Jūsu līdzdarbību, atļaujos aizrādīt, ka **katrā ziņā** par atrastiem **apgredzenotiem** putniem ir ļoti svarīga gājputnu dzīves pētīšanā. Tādēļ grieļos pie Jums ar lūgumu izpaust ziņas par putnu gredzenošanu, **sevišķi** uzsverot **vajadzību**, par **katru** atrasto **apgredzenoto** putnu ziņot Latv. Ornitol. Centrālei, pēc iespējas pielikot pašu gredzenu.

„L. O. C." vadītājs

Jau no 20. gs. 30. gadiem gredzenoto putnu atradumi gredzenotājiem tika sūtīti uz speciāli nodrukātām LOC pastkartēm, paredzētajās vietās ar roku aizpildot nepieciešamo informāciju. Pēdējās kartītes izsūtītas 1944. gadā. Šo kartīti parakstījis Jānis Rācenis un nosūtījis Harijam Mihelsonam 07.02.1944. No Ruslana Matroža arhīva.

6. aprīlī Rīgā notika līdzstrādnieku informatīvā sanāksme, kurā ar referātiem uzstājās aktīvākie līdzstrādnieki – Nikolajs fon Tranzē, Kārlis Vilks, Bruno Bērziņš, Jānis Rācenis un Tālivaldis Strautzels (Bērziņš 1935; īss apraksts vācu valodā: Anonym 1935).

Sanāksmi atklājot, LOC vadītājs Dr. Nikolajs fon Tranzē kavējās pie mērķiem un uzdevumiem: "*Šie uzdevumi iedalāmi 3 daļās: 1) putnu aizsardzības jēdziena un nozīmes popularizēšana, 2) faunistiska materiāla vākšana (starp citu stārku skaitīšana 1934. g., piedaloties skolu dep., mežu dep. un skautu org., 3) galvenā darbības daļa – putnu dzīves pētīšana ar gredzenošanu. Mežu departamenta ikgadus atbalsts dod iespēju sagatavot šim nolūkam nepieciešamos gredzenus. Putnus gredzeno brīvprātīgi gredzenotāji, kas nāk no dažādām aprindām – tur ir studenti, skolotāji, zemkopji, amatnieki, skolēni u. c. Uzticīgi gredzenotāji visus šos 10 gadus bijuši tikai divi – Dr. K. Vilks un agr. A. Grosse. Ikgadus gredzenošanā piedalās apm. 60 personas. Pirmajā L.O.C. darbības gadā (1925) apgredzenoti 684 putni (caurmērā uz katru gredzenotāju 34,2 putni), 1926. g. – 1584 putni (27,3), 1927. g. – 3184 putni (51,3), bet katastrofāli slapjajā un aukstajā 1928. g. vasarā tikai 1771 putni (29,03). Pēc tam gredzenoto putnu skaits pieaug, līdz 1934. g. sasniedz 6680 putnus (113,2). Kopā apgredzenoti 34 307 putni. L.O.C. tehnisko darbu veikšanā agrāk un arī tagad piepalīdz nedaudzi studenti. L.O.C. sadarbība ar līdzīgām iestādēm ārzemēs ir ļoti aktīva, it sevišķi tāpēc, ka Latvija atrodas interesantā putnu caurceļošanas apvidū.*"

Sekoja Dr. Kārļa Vilka priekšlasījums: "*No gredzenošanas prakses. Ļoti intensīvi gredzenojot (Dr. K. V. gredzenojis apm. 1/3 daļu no visiem L.O.C. gredzenotiem putniem), viņam bagātīgs piedzīvojumu krājums. Viņš gredzenojis ne tikai daudz jaunos putnus, bet arī vecos. Pirmos gados galvenā kārtā strazdus, tad sevišķi plēsīgos un pēdējos gados arī sīkos dziedātājputnus. Sakarā ar to viņš varēja sniegt norādījumus, kā gūstīt pieaugušos putnus (ar slazda būrīti melnos strazdus, ar raujamiem tīkliem, sietiem ziemā – stērstes, svilpjus, ar dažādiem slazdiem – plēsīgos, sīļus un pēdējos gados ar tīkliem arī sīkos (dziedātājputnus). Aizrādīja, kad,*

kādā veidā un kā uzejami lizdi un jaunie putni. Starp citu norādīja uz K. Zītara sekmīgi izlietotu metodi – ar labu putnu suni meklēt ligzdbēgļus: ķīvītes, slokas, arī pīles u. c." (Bērziņš 1935).

"Paša gredzenotāja uzdevums ir uzstādīt problēmas un atrast paņēmienus, kā tos atrisināt. Visu to vērā ņemot, kļūst saprotams, ka mūsu gredzenošanas darbība Latvijas Ornitoloģiskā Centrālē vēl tikai liek pamatus Latvijas putnu dzīves un ceļošanas pētīšanā. Ja aplūkojam, piem., mūsu strazda (Sturnus vulgaris) ceļošanu, kas vislabāk izpētīta, tad redzam, ka arī te vēl uzpeld vairākas problēmas, kas atrisināmas tikai gredzenojot. Piem., noskaidrojies, ka mūsu jaunie strazdi tūliņ pēc būrīša atstāšanas uzsāk ceļošanu ziemas mītņu virzienā un jūlija mēnesī jau sastopami Austrumu Prūsijā un Pomeranijā. Līdzi šiem jaunajiem putniem aizceļo arī viena daļa veco putnu, turpretī, apm. trešā daļa no vecajiem putniem paliek perēšanas vietā līdz oktobra vidum. Tādai, tik atšķirīgai putnu rīcībai vajadzētu taču būt kādam noteiktam fizioloģiskam pamatam. Te nu ir strazdu gredzenotājiem uzdevums šo problēmu atrisināt. Un man liekas, ka tās problēmas, kas uzpeld tikai tad, kad jau izpētīts, kurp un kad putns aizceļo, ir tieši tās interesantākās – bioloģijas zinātnei vērtīgākās problēmas. Tādēļ man gribētos teikt gredzenotājiem, lai viņi neapnīkst un neapsīkst savā darbībā, jo no viņiem pašiem atkarājas ne tikai jau uzstādīto problēmu atrisināšana, bet arī jaunu problēmu saskatīšana" (Vilks 1938).

Pārskatu par LOC gredzenošanas panākumiem sniedza Bruno Bērziņš. "*No gredzenotajiem putniem viss vairums – ap 28 000 – ir dziedātājputni. Maz plēsīgo – ap 1000, peldētāju ap 2000. Visvairāk apgredzenoti melnie strazdi (Sturnus vulgaris) – 12 171, tad pļavu čakstīte (Saxicola rubetra) – 1414, mūsu parastākā kaija – ķīris (Larus ridibundus) – 1388, pelēkā vārna (Corvus cornix) – 1194, baltā cielaviņa (Motacilla alba) – 1037, tauku zīlīte (Parus major) – 937. Tā kā plēsīgo pie mums mazāk, tad viņu apgredzenoto skaits arī nav tik liels: peļu klijāns (Buteo buteo) – 261, meža pūce (Strix aluco) – 149. No pīlēm – visvairāk mercpīles (Anas platyrhyncha) – 136. Tālāk lielākā skaitā no citām grupām: baltie stārki (Ciconia ciconia) – 740, ķīvītes (Vanellus vanellus) – 453, grieze (Crex crex) – 112. Kā ievērojami minami 5 gredzenotie klinšu ērgļi (Aquila chrysaetos), 30 mazie ērgļi (A. naevia), 7 ūpji (Bubo bubo), 9 dzērves (Megialornis grus) u. c.*" (Bērziņš 1935).

Par Latvijā atrastiem ārzemēs gredzenotiem putniem stāstīja Jānis Rācenis. "*Līdz šim zināmi 78 gadījumi, kur Latvijā atrasti ārzemēs gredzenoti putni. To vairums kaijas, un tas labi saprotams. Mūsu kaimiņvalstīs, sevišķi Igaunijā un Somijā, lielā skaitā tās ikgadus gredzeno. Visvairāk atrastie putni ir: ķīris (Larus ridibundus) 31 reizi, dzēse (Ardea cinerea) 11 reizes, kajaks (Larus canus) 8 reizes, pelēkā vārna (Corvus cornix) 5 reizes, tauku zīlīte (Parus major) 5 reizes. Pie mums atrastie gredzenotie putni lielāko tiesu nākuši no Vācijas (24 gadījumi). Tie galvenā kārtā ir Rasītes stacijas gredzenotie putni – visi 11 dzēses, pārējie caurceļojot Kuršu kāpas. Seko*

Nikolajs fon Tranzē, gredzenojot putnu. Foto pārpublicēts no: Vidrižnieks 1931.

Igaunija (11 gadījumi – tikai kaijas), Somija (17 gadījumi – tikai kaijas) un Zviedrija (8 kaijas). Tas, ka kaijas pie mums atrod tik lielā skaitā, ir sakarā ar to, ka mūsu kaimiņu valstīs tās galvenā kārtā arī gredzeno. Pa lielākai daļai tie ir jaunie putni – šauti rudenī, tikai viena Šveicē ziemā gredzenota, sekojošā jūlijā atrasta Viesītē – iespējams, ka lizdošanas vietas tuvumā. Pavasarī ziņas tik par dažām kaijām. Rudenī lielais nošauto kaiju skaits (ap Rīgu, Enguri, starp Kolku un Ventspili, ap Liepāju) izskaidrojams ar lēno ceļošanu šai gada laikā, toties pavasarī visi ātri dodas uz dzimteni. Pie Ventspils 1920. gadā atrasts garastzīriņš (Sterna paradisea), 1913. g. gredzenots Olandes salās. Tā ir vecākā no mūsu kaijām, kuras vecumu iespējams noteikt ar gredzena aplikšanas dienu. Tad ir divi gadījumi, kur pīles – viena gredzenota Holandē, otra Anglijā – atrastas pie mums. Caur ceļojot sloka, gredzenota Helgolandes salā, nonākusi Latvijā, šie ārzemju ornitoloģijas iestāžu dati papildina Latvijas ornitoloģiskās centrāles materiālus. Šeit sadarbībā – plašā mērogā – gūst putnu pētnieki daudz noteiktākas ziņas" (Bērziņš 1935).

Par dabas fotografēšanu stāstīja Tālivaldis Strautzels. "*Ne izpostīt un nogalināt, uzglabājot novērojumus, bet ar foto aparātu attiecīgās parādības fiksēt – ar šādu ievadu viņš parādīja putnu novērotāja pirmo objektu – nekustīgo lizdu – uzņēmumus. Tālāk jāpāriet uz mierā stāvošu un vēlāk uz lidojošu putnu uzņemšanu. Sniedzot pārskatu par derīgākiem aparātiem, plātēm, papīriem un palīgierīcēm, Strautzels izcēla spoguļkameru priekšrocības. It sevišķi, kad spoguļkamerai pievienots teleobjektīvs. Teikto referents bagātīgi ilustrēja ar uzņēmumiem*" (Bērziņš 1935).

Lai daudzi interesenti varētu palielināt savas zināšanas par putniem, īpaši par sugu noteikšanu, tajā pašā gadā Nikolajs fon Tranzē sadarbībā ar Dr. Reini Sinātu uzrakstīja monogrāfiju "Latvijas putni", kuru Zemkopības ministrijas Mežu departaments izdeva 1936. gada martā (Transehe,

Sināts 1936) šādam specializētam izdevumam diezgan lielā metienā (3800 eks.). Grāmatu atzinīgi novērtēja gan profesionāļi, gan iesācēji, bet 1937. gadā Kultūras fonds autoriem piešķīra godalgu (500 Ls). Grāmatai bija svarīga loma jaunu putnu novērotāju un gredzenotāju piesaistīšanā līdz pat 20. gs. 60. gadiem, un tā putnu pētniekiem bija viens no neatkarīgās Latvijas simboliem padomju okupācijas gados.

Kara un okupācijas gadi (1939–1945)

1939. gada beigās vācbaltu iedzīvotājiem, tai skaitā arī LOC dibinātājam un vadītājam Nikolajam fon Tranzē, bija jāatstāj Latvija un ar ģimenēm jāpārceļas uz vācu karaspēka okupēto rietumu Polijas teritoriju. Pēc viņa piespiedu emigrācijas 01.12.1939. par LOC vadītāju 1940. gada pavasarī tika ievēlēts aktīvais gredzenotājs Kārlis Vilks, kas faktiski dzīvoja Jelgavā, bet Rīgā strādājošais Bruno Bērziņš pildīja sekretāra vietnieka (1943) un vēlāk arī vadītāja vietnieka pienākumus (1944).

Baigajā gadā (1940–1941) padomju vara likvidēja gandrīz visus periodiskos izdevumus un daudzas sabiedriskās organizācijas, bet "neformālu" LOC juridiski iekļāva Latvijas Valsts universitātes Dabas zinību fakultātes pakļautībā (ar adresi Friča Gaiļa ielā 10), tāpēc uz laiku nosaukums mainīts uz "Latvijas PSR Ornitoloģijas centrāli". Vēl 1941. gada aprīlī atsevišķiem putnu gredzenotājiem (B. Bērziņam, J. Rācenim un J. Pētersonam) LOC Mežsaimniecības pārvaldes Medību inspekcijā pieprasīja apliecības, kas atļāva ķert un šaut putnus zinātniskiem nolūkiem. Šajā periodā notika neliela sarakste ar Centrālo gredzenošanas biroju Maskavā un saņemti gredzeni ar Maskavas adresi (ar adresi krieviski: БЮН[27], Москва), ar kuriem apgredzenoja nelielu putnu skaitu.

[27] 1924. gadā pie Jauno naturālistu stacijas (Бюро юных натуралистов, БЮН) Maskavā tika nodibināta Vissavienības putnu gredzenošanas organizācija, kura pasūtīja septiņu izmēru putnu gredzenus ar adresi (БЮН, Москва), sēriju un numuru.

1941. gadā sekoja vācu okupācija, kuras laikā LOC turpināja darbību. 1942. gadā Vācijas okupētajā Polijas teritorijā, Pozenes pilsētā (*Posen*) iznāca 64. (pēdējais) Rīgas Dabaspētnieku biedrības rakstu krājums, kurā Nikolajs fon Tranzē publicēja īsu pārskatu par LOC 15 gadu (1925–1939) darbības rezultātiem (Transehe 1942). Savukārt 1943. gadā LOC lūdza izsniegt putnu gredzenošanas apliecības 66 līdzstrādniekiem, tajā gadā saņēma finansējumu (500 reihsmarkas) darbības nodrošināšanai no Mežu departamenta, togad iznāca arī trešais LOC darbības pārskats (vācu valodā), apkopojot datus un rezultātus par putnu gredzenošanu 1940.–1941. gadā (Vilks, Pētersons 1943), par kuru publicēta arī atsauce (Schüz 1943).

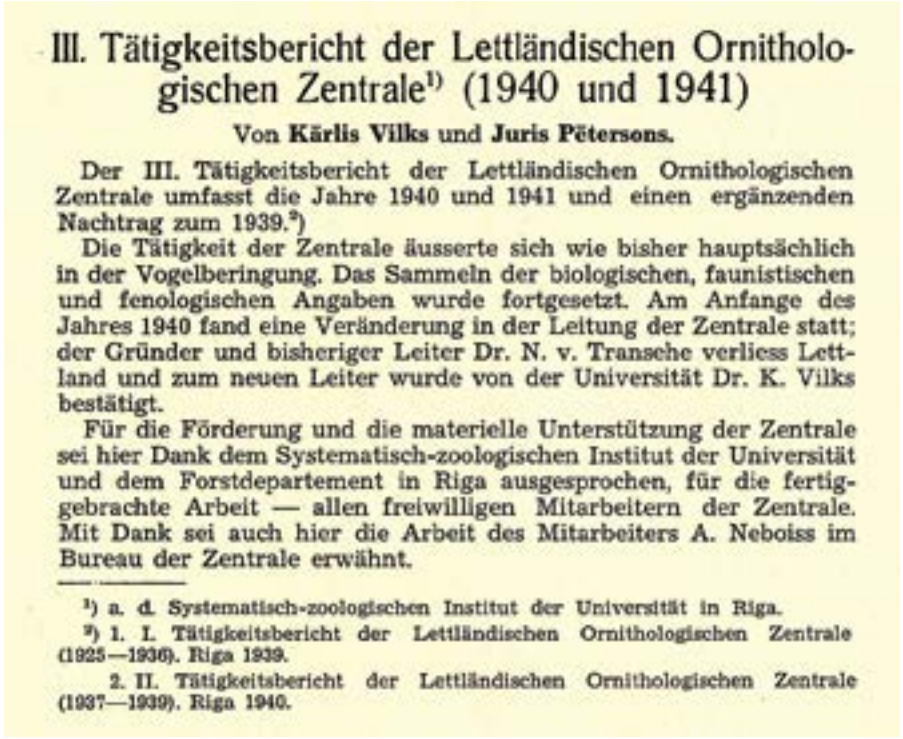
1944. gadā lielākā daļa no LOC vadošajiem līdzstrādniekiem tika ierauti kara virpulī vai emigrēja. LOC arhīvs no Rīgas, kas varēja piedzīvot daudzu Latvijas pamatīgi izpostīto pilsētu likteni, kopā ar LU Hidrobioloģijas stacijas krājumu tika pārvests uz Babītes pagasta "Dambju" mājām (Babītes ezera austrumu pusē, mūsdienās Varkaļu ciems, kur atradusies putnu gredzenotāju bieži izmantotā laivu bāze, saukta par Griķa bāzi[28]), kur paslēpts šķūnī zem siena. Ar šo mantu pārvešanu bija saistīts Hidrobioloģijas stacijas darbinieks Bruno Bērziņš, kurš pats oktobrī no Rīgas devās uz Ventspils pusi un pārcēlās ar laivu uz Zviedriju. Vācu karaspēks atstāja galvaspilsētu, un postošas kaujas nenotika. Ar iepriekš savāktiem gredzeniem vairāki līdzstrādnieki turpināja gredzenot putnus arī 1944. un 1945. gadā (vismaz četri gredzenotāji, kuri pēckara gados atsūtīja datus), līdz ar to nodrošinot procesa nepārtrauktību!

[28] Jēkabs Griķis (1881–1975) dzīvojis "Dambju" mājās pie Babītes ezera, lauksaimnieks, vairākas desmitgades (gan Latvijas brīvvalsts, gan padomju gados) netālu no mājām esošās laivu bāzes uzraugs un piļu mednieku pavadonis (stūmējs) ezerā. Tā bija laivu bāze, kuru regulāri izmantoja ornitologi un putnu vērotāji, braucot ar vilcienu no Rīgas līdz Majoriem, tad pārceļoties ar laivu uz pretējo pusi (arī Baņķa pļavām) un tad ar kājām dodoties pastaigā uz šo laivu bāzi. Tā kā Babītes ezera ziemeļu pusē darbojās vairākas laivu bāzes, ornitologi konkrēto sauca par "Griķa bāzi".

No LOC vadošajiem darbiniekiem 1940. gadā (sk. foto) Latvijā pēc kara bija palikuši vien divi (Kārlis Vilks un Juris Pētersons[29], bet Pētersonu 1948. gadā apcietināja, un pēc sešiem gadiem viņš mira ieslodzījumā Kazahstānā), divi emigrēja un līdz mūža beigām nodzīvoja trimdā (Bruno Bērziņš Zviedrijā un Jānis Rācenis Venecuēlā), bet Tālivaldis Strautzels tika iesaukts Latviešu leģionā un no gūtajiem ievainojumiem mira Bolbekas kara gūstekņu nometnē Francijā 06.12.1945. (Aistars 1946). Jāatzīmē, ka Bruno Bērziņš sev līdzi uz Zviedriju bija paņēmis pētījumu materiālus, tai skaitā arī LOC līdzstrādnieku iesūtītās ziņas par kaijveidīgo putnu kolonijām Latvijā, kuras apstrādāja un uzreiz pēc kara beigām publicēja zviedru valodā (Bērziņš 1946).

Arī Nikolajs fon Tranzē trimdas gados publicēja divus rakstus par Latvijā gredzenoto putnu atradumiem ziemas mēnešos (Transehe 1956, 1957), balstoties uz LOC darbības pārskatos iepriekš publicētām ziņām. Pirmā raksta beigās viņš rakstīja: "*Mēs brīnāmies par gājputnu instinktu, kas viņus aizvada uz "siltām zemēm" un atpakaļ dzimtenē, mēs apbrīnojam viņu lidspēju... Bet vēl viena sajūta rodas, domājot par mūsu gājputniem – naids! Ir tiesa: šī sajūta cilvēku starpā nav cēla, nav apsveicama, bet šai gadījumā mēs ar vistīrāko apziņu varam apskaust Latvijas putnus, kas var atgriezties dzimtenē, pat bez vīzām un neraugoties uz valdošo politisko stāvokli*" (Transehe 1956). Pēc pēdējā Latvijas apmeklējuma 1944. gadā līdz savai aiziešanai mūžībā 1969. gadā

[29] Juris Pētersons (1921–1954) – par putniem interesējies kopš 12 gadu vecuma (1933), periodā no 1934. gada līdz 1943. gadam publicējis 13 rakstus par putniem. Viņa tēvs Aleksandrs Pētersons (1878–1943) bija Mežu departamenta direktors (1937–1940). Kara izskaņā (1944–1945) Juris dienējis vācu SD policijā (virsleitnants), par centību apbalvots ar 1. šķiras Dzelzs krustu. Pēc kara palicis okupētajā Latvijā, 1946. gadā uzsācis mācības Aizupes meža tehnikumā, bet 11.06.1948. arestēts, notiesāts un nosūtīts uz Džezkazganas nometni Kazahstānā, kur gājis bojā ieslodzīto sacelšanās laikā 1954. gadā. Ilgus gadus Tranzē no bijušajiem kolēģiem mēģinājis noskaidrot J. Pētersona likteni un sarakstījies ar viņa māti, kura emigrēja uz Austrāliju. 1956. gada publikācijā Tranzē jauno putnu pētnieku raksturoja šādi: "*Ar sevišķu pateicību atceros J. Pētersona kungu, šo apdāvināto, garīgi attīstīto studentu, kas, būdams labs un drošs novērotājs, deva pamatu vislabākajām cerībām mūsu putnu dzīves pētīšanas darba laukā*" (Transehe 1956).

III. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale[1)] (1940 und 1941)

Von **Kārlis Vilks** und **Juris Pētersons.**

Der III. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale umfasst die Jahre 1940 und 1941 und einen ergänzenden Nachtrag zum 1939.[2)]

Die Tätigkeit der Zentrale äusserte sich wie bisher hauptsächlich in der Vogelberingung. Das Sammeln der biologischen, faunistischen und fenologischen Angaben wurde fortgesetzt. Am Anfange des Jahres 1940 fand eine Veränderung in der Leitung der Zentrale statt; der Gründer und bisheriger Leiter Dr. N. v. Transche verliess Lettland und zum neuen Leiter wurde von der Universität Dr. K. Vilks bestätigt.

Für die Förderung und die materielle Unterstützung der Zentrale sei hier Dank dem Systematisch-zoologischen Institut der Universität und dem Forstdepartement in Riga ausgesprochen, für die fertiggebrachte Arbeit — allen freiwilligen Mitarbeitern der Zentrale. Mit Dank sei auch hier die Arbeit des Mitarbeiters A. Neboiss im Bureau der Zentrale erwähnt.

[1)] a. d. Systematisch-zoologischen Institut der Universität in Riga.

[2)] 1. I. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1925—1936). Riga 1939.

2. II. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1937—1939). Riga 1940.

Pēdējais publicētais LOC darbības pārskats vācu valodā (1943) ar 1940. un 1941. gada rezultātiem, kuru autori sagatavoja 1942. gada novembrī un publicēja nākamā gada maijā. No Ruslana Matroža arhīva.

Nikolajam fon Tranzē vairs nebija iespējas apmeklēt dzimteni, bet viņš sarakstījās ar Bruno Bērziņu un Kārli Vilku.

Organizācijas transformēšana un arhīva liktenis

Dokumentāli šis process nav aprakstīts, bet ornitologu aprindās zoologu Egonu Tauriņu (1907–1989)[30] min kā cilvēku, kurš 1945. gada otrajā pusē LOC arhīvu bija sameklējis un panācis tā pārvešanu atpakaļ uz Rīgu (uz bijušās LU Hidrobioloģijas stacijas ēku, pēc mainītā ielas nosaukuma – Eduarda Veidenbauma ielā 5a), neskatoties uz to, ka nebija pilnvarots mantas savākt (Vīksne 1990). Tomēr viņam izdevās iegūt ziņas par arhīva atrašanas vietu, to sameklēt[31] un atgriezt pētnieku apritē ļoti vērtīgu arhīvu. Speciāla komisija 1946. gada 15. janvārī to ar aktu aprakstīja, LOC krājumu nododot jaunizveidotai organizācijai ar nosaukumu "Rīgas Ornitoloģiskā stacija" (turpmāk – LOS[32]). Acīmredzot mainīt organizācijas nosaukumu bija vairāk politisks lēmums.

Pārņemtajā LOC krājumā bija septiņi apgredzenoto putnu žurnāli (pēc numerācijas trūka četru žurnālu), 11 mapes ar informāciju par gredzenoto putnu atradumiem (ar numerāciju 1–3150), ārzemēs gredzenoto un Latvijā atrasto putnu dokumentu mape (Nr. 1–292), putnu fenoloģisko datu dokumentu mape (Nr. 1–388), abi LOC darbības pārskati (attiecīgi 932 un 230 eksemplāri), dažādu ornitoloģisko rakstu separāti (431 eksemplārs), putnu gredzeni (230 ar LOC adresi un 285 ar Maskavas adresi) u. c. No LOC puses aktu parakstīja pēdējais tās vadītājs Kārlis Vilks, no Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas (LLA) puses Alfons Apinis (1911–1994), bet mantas pārņēma jaunās organizācijas vadītājs Egons Tauriņš.

LOC arhīvs tika novietots LLA paspārnē strādājošā Mežsaimniecības zinātniskās pētniecības institūta jaunajās telpās Ausekļa ielā 5 (vēlāk 7. un 9. namā), Rīgā. Vēlāk 06.1947.–1948. arhīvs glabājās LLA Mežsaimniecības problēmu institūta telpās Ausekļa ielā 11 dz. 13, tad pārceļoja uz Smilšu ielu 1 (1949), bet ar 1951. gadu, nodibinoties Bioloģijas institūtam, pārgāja Ornitoloģijas laboratorijas pārziņā, ceļojot pa vairākām institūta atrašanās adresēm Rīgā (1951–1972), ilgstoši glabājās Salaspilī (1972–2020) un pēc tam pārvests uz Putnu gredzenošanas centra jaunajām telpām O. Vācieša ielā 4, Rīgā. Arhīva dokumentu saraksta nav, tie nav digitalizēti un glabājas vēsturiskajās dokumentu mapēs. Daļu no LOC dokumentiem šo rindiņu autors pārfotografējis un izmantojis šī pārskata sastādīšanai.

LOC arhīvs gandrīz pilnībā saglabājies[33], un tas ļāva nākamajām paaudzēm gan iegūt pirmskara gadu datus par gredzenotajiem putniem, atbildot uz ziņām par gredzenoto putnu atradumiem, gan tos izmantot dažādu apkopojumu un publikāciju vajadzībām, gan gredzenu trūkuma dēļ izmantot pirmskara gredzenus ar LOC iegravēto adresi.

LOC kā sākuma posma organizācija interesentu piesaistīšanai putnu izpētē

Jau ar laika distanci novērtējot Latvijas Ornitoloģijas centrāles darbību,

[30] Egons Tauriņš (1907–1989) – ievērojams zoologs, mācījies Latvijas Universitātes Matemātikas un dabas zinātņu fakultātē (1926–1936, ar pārtraukumiem), bet lielāko dzīves daļu nostrādājis Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā (LLA), kur 1939. gada rudenī viņu ievēlēja par jaunāko asistentu, līdz 1944. gadam viņš strādāja un dzīvoja Jelgavā, kur iepazinās ar diviem putnu gredzenotājiem – Kārli Vilku un Georgu Lejiņu, kuru ietekmē pievērsa uzmanību putniem. Jau 1941. gadā iestājās LOC līdzstrādniekos, ar nākamo gadu uzsāka gredzenot putnus. Kara izskaņā palicis Latvijā un 1945. gada jūnijā pieņemts par docentu LLA, kura atsākusi darbu Rīgā (Jelgava bija pamatīgi sagrauta padomju armijas uzbrukumā 1944. gada augustā). Viens no dažiem profesionālajiem zoologiem, kuri palika Latvijā pēckara gados, tāpēc faktiski bija vienīgais, kurš varēja izveidot un vadīt līdzīga darbības virziena organizāciju, ko nosauca par "Latvijas Ornitoloģijas staciju".

[31] Domājams, ka Egons Tauriņš (varbūt no kolēģa Kārļa Vilka) uzzināja, ka LOC mantas noslēptas pie Babītes ezera. Viņš zināja, kuru laivu bāzi izmantojis Bruno Bērziņš (kurš dzīvoja Majoros), lai dabūtu laivu braucieniem uz ezeru (piemēram, putnu gredzenošanai) un pārliecināja veco saimnieku atdot viņam paslēptās mantas, kuras tas sākotnēji negribēja svešiniekam atdot. Arī turpmāk, kad arhīvs tika pārvests atpakaļ uz Rīgu, mūsu putnu pētnieki politiski piesardzīgi klusēja par LOC arhīva slēpšanas vietu, arī mantu nodošanas aktā tas nav norādīts. Jānis Vīksne (1936–2015) par to uzzinājis nejauši 20. gs. 50. gados, kad laivu bāzes labierīcību būdiņā atradis sagrieztus papīrus no LOC darbības pārskata un par to painteresējies pie saimnieka, bet vēlākos gados viņam vairāk privāti pastāstījis E. Tauriņš.

[32] Nākamajos gados lietots nosaukums "Ornitoloģijas stacija" un "Latvijas Ornitoloģijas stacija".

[33] Spriežot pēc arhīva lapu numerācijas, nelielas daļas dokumentu trūkst. Teorētiski tos varēja būt izņēmušas padomju drošības iestādes jau pēckara gados, ja tie saturēja kādu jaunajai varai nepieņemamu informāciju, bez precīzi nav zināms, kas varēja būt izņemts.

Latvijas Ornitoloģijas centrāles vadošie līdzstrādnieki Rīgā, 1940. gads. No kreisās: Tālivaldis Strautzels, Jānis Rācenis, Kārlis Vilks, Juris Pētersons un Bruno Bērziņš. Foto no Nikolaja fon Tranzē arhīva.

LOC arhīvs nodrošināja pēctecību putnu gredzenošanā, neskatoties uz to, ka lielākā daļa no aktīvajiem gredzenotājiem kara gados bija spiesta emigrēt no dzimtenes un pie šīs nodarbes vairs neatgriezās.

Faktiski pēc vācbaltiešu izceļošanas, ievērojamajiem demogrāfiskajiem zaudējumiem kara gados un latviešu emigrācijas viļņa kara noslēguma posmā pie jaundibinātās organizācijas – LOS – aktivitātēm atgriezās vien neliels LOC līdzstrādnieku skaits, – man izdevās saskaitīt tikai 11 (jeb apmēram 10 %) no vismaz 104 līdzstrādniekiem, kuri bija bijuši aktīvi periodā no 1939. gada līdz 1944. gadam, bet no vecākās gredzenotāju paaudzes Latvijā palikuši (atgriezušies no filtrācijas nometnēm) bija tikai Kārlis Vilks (1900), Pēteris Kaziks (1901), Egons Tauriņš (1907) un Georgs Lejiņš (1914). Tāpēc LOS darbība koncentrējās uz jauniem līdzstrādniekiem no 20. gs. 30. gadu paaudzes, kuriem bija iespēja sākt savu pieaugušo dzīvi jaunajā politiskajā realitātē bez "sliktās pagātnes", pie kuras pieskaitīja dalību daudzajās neatkarīgās Latvijas jauniešu organizācijās (piemēram, aizsargu, skautu vai mazpulku).

Pēdējos simts gados Latvijā, sākot no LOC dibināšanas līdz mūsdienām, līdz dažiem simtiem interesentu bez pārtraukuma darbojušies vairākās formālās/neformālās organizācijās un interešu grupās, kuru aktivitātes bija saistītas ar savvaļas putnu izpēti. Pēc LOC darbības piespiedu izbeigšanas, no 1946. gada līdz 60. gadiem darbojās Latvijas Ornitoloģiskā stacija (arī jauno ornitologu pulciņi), kuras aktivitātes pakāpeniski tika iekļautas Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas darbībā. No 1960. gada līdz 1965. gadam (pasīvi arī turpmāk) Latvijas Dabas un piemineklu aizsardzības biedrības (dib. 1958. gadā) paspārnē darbojās Ornitoloģiskā sekcija. Vēlākajos gados (īpaši 70. un 80. gados) interesenti ar lielu sparu tika iesaistīti putnu gredzenošanā, gredzenojot pašiem vai palīdzot profesionāliem pētniekiem Engures ezerā, Papes putnu stacijā un Nagļu dīķos; piemēram, 1986. gadā tikai gredzenotāju skaits sasniedzis 111 cilvēkus. No 1965. gada līdz 1967. gadam Rīgā neformāli darbojās ornitologu grupa, kura sevi sauca par "Latvijas putnu biedrību", pulcējoties kopīgos pasākumos, kuros apspriesti ar putnu izpēti saistīti jautājumi.[34] No 1977. gada līdz 1983. gadam PSRS darbojās neformāla Jauno ornitologu savienība (Союз молодых орнитологов), putnu pētīšanā iesaistot arī mūsu jauniešus ar zinātnisku interesi (piemēram, 1978.–1979. gadā Latvijā notika trīs jauno ornitologu-amatieru konferences), tika izdoti pārskati par šīs savienības darbību. No 1980. gada līdz 1989. gadam interesenti tika iesaistīti datu vākšanā Latvijas ligzdojošo un ziemojošo putnu atlantiem, kurus organizēja uz Latvijas Valsts universitātes Zooloģijas muzeja bāzes, piedaloties ikgadējās sanāksmēs. Savukārt 1983. gadā nodibinātajā Vissavienības Ornitoloģijas biedrības darbā iesaistījušies daudzi vietējie putnu draugi un profesionālie ornitologi, bet 1985. gadā dibināta šīs biedrības Latvijas nodaļa, kura 1990. gadā atdalījās, izveidojot neatkarīgu Latvijas Ornitoloģijas biedrību, kas aktīvi darbojas līdz mūsdienām, šogad svinot savu 40. darbības jubileju. Jāatzīmē, ka putnu gredzenošana, kam sākotnēji bija liela loma jaunu interesentu piesaistīšanā un intereses noturēšanā, pēc simts gadiem ir faktiski zaudējusi šo funkciju, vairāk pārvirzoties uz speciālistu veiktu zinātnisku izpēti.

21. gadsimtā Latvijā stipri pieauga ar putnu pētījumiem, uzskaitēm, aizsardzību, piebarošanu un izziņas popularizēšanu saistītas dažādas aktivitātes, kurās savu interešu un iespēju robežās piedalās, domājams, līdz dažiem tūkstošiem brīvprātīgo interesentu. Ievērojami progresējušas arī tehniskās iespējas uzkrāt, uzglabāt un apstrādāt apjomīgas zināšanas par putniem, kā arī operatīvi dalīties ar šo informāciju ar visiem interesentiem. Ja vēl 20. gs. 90. gados, redzot cilvēkus ar binokļiem dabā un dzirdot atbildi, ka esam ornitologi, daudzi nezināja šī vārda nozīmi, pēdējā desmitgadē reti kurš izglītots cilvēks to nezina… Tāpēc šīs daudzveidīgās aktivitātes veido arī daudzu līdzcilvēku (un sabiedrības kopumā) lielāku izpratni par nepieciešamību izzināt putnu dzīvi, sekot līdzi sugu populāciju stāvoklim, lai vajadzības gadījumā veiktu nepieciešamos sugu vai biotopu aizsardzības pasākumus vai otrādi – regulētu skaitu; par putnu populācijām uzkrātie dati dod iespēju pielāgot likuma prasības gan putnu populāciju saglabāšanai, gan veicināt cilvēku līdzāspastāvēšanas un arī labklājības līmeņa paaugstināšanu!

[34] Klade ar šādu nosaukumu un sapulču vakaru programmām atrodas autora krājumā.

Pateicības

Pateicos Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas darbiniekiem par iespēju daudzu gadu garumā ielūkoties LOC arhīvā, meklējot dažādiem vēsturiskiem pārskatiem nepieciešamo informāciju. Paldies Vijai Klušai par biogrāfisko informāciju par viņas vectēva Jēkaba Griķa dzīves gaitu, kā arī pateicos Dorotijai Švarcei (*Dorothee Schwarze)* par viņa vectēva Nikolaja fon Tranzē arhīva materiāliem, no kuriem iegūta daļa no šajā rakstā izmantotajiem faktiem un attēliem.

Literatūra

Aistars E. 1946. Tālivaldis Strautzelis. *Latvju Domas*, Nr. 26 (26.06.1946.): 3.

Anonīms 1924. Latv. Dabaszinātņu mīļotāju biedrības dzīve. *Daba* 5: 41–42.

Anonīms 1926. Latvijas Dabaszinātņu biedrības darbības pārskats 1925./26. g. *Daba* 5/6: 201–208.

Anonīms 1931. Par sīļu masveidīgu klejošanu 1930. gada rudenī. *Meža dzīve* 67: 2518–2519.

Anonīms 1934. Latvijā uzturas 25.000 stārķu ģimenes. *Talsu balss*, Nr. 45 (16.11.1934.): 3.

Anonīms 1938. Latvijā apgredzenotas cielaviņas atrastas Ēģiptē un Sudānā. *Brīvā zeme*, Nr. 219 (27.09.1938.): 3.

Anonīms 1939. Latvijas ornitoloģijas centrāles darbības pārskats (1925.–1936.). Rīga: LOC, 160 lpp.

Anonīms 1940a. Latvijas ornitoloģijas centrāles 2. darbības pārskats (1937.–1939.). Rīga: LOC, 65 lpp.

Anonīms 1940b. L. U. Ornitoloģijas Centrāles aizrādījumi, ierosinājumi un ziņojumi. *Daba un zinātne* 2, 3, 4: 66–72, 103–107, 144–148.

Anonym 1935. 10 Jahre "Ornithologische Zentrale". *Rigasche Rundschau*, Nr. 82 (08.04.1935.): 5.

Bērziņš B. 1935. Latvijas ornitoloģiskās centrāles 10 gadi. *Daba un zinātne* 4: 108–113.

Bērziņš B. 1946. Något om Lettlands måsfåglar. *Vår Fågelvärld* 5 (3): 119–125.

Kratzig H. 1936. Beitrage zum Zug der ostbaltischen Stare. *Der Vogelzug* 7 (3): 112–122.

Kūmiņš J. 1927. Kāds vārds par putnu gredzenošanu. *Meža dzīve* 18: 575–577.

Lapiņš A. 1930. Jūlijs Kūmiņš 11.07.1930. *Meža dzīve* 59/60: 2140–2142.

Loudon H. 1912. Ein livländischer Storch in Südafrika erlegt. *Neue Baltische Waidmannsblätter* 8 (14): 323.

Matrozis R. 2010. Ornitologam Kārlim Vilkam – 110. *Putni dabā* 2010/3–4: 54–61.

Pētersons J. 1935. Gredzenotāja gaitās. *Dzimtene un pasaule* 3: 89–90.

Pētersons J. 1937. Jaunajiem putnu draugiem. *Mazpulks* 7: 319.

Punnenovs N. 1938. Tūkstots kaiju valstībā. *Daba un zinātne* 1: 20–24.

Schüz E. 1943. III. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1940 und 1941). *Vogelzug* 14 (4): 163.

Strautzels T. 1938. Dažu Latvijas gājputnu atgriešanās gaita. Grām.: Fenoloģiskie novērojumi Latvijā, Rīga: 19–32.

Strautzels T. 1939. Gājputnu ierašanās Latvijā (Novērojumu rezultāti par 1929.–1936. g.). *Lauksaimniecības izmēģinājumu un pētījumu žurnāls* 2/3: 286–317.

Strautzels T., (Schüz E.) 1942. Zusammenfassung der Ergebnisse der Storchbestandszhlung in Lettland 1934. *Ornithologische Monatsberichte* 50 (3): 69–79.

Transehe N. 1923a. Mednieku un dabas draugu ievērībai. *Mednieks un makšķernieks* 2: 44.

Transehe N. 1923b. Vēl par putnu gredzenošanu. *Mednieks un makšķernieks* 4: 113–114.

Transehe N. 1925. Žurnāla "M. un M." lasītājiem. *Mednieks un makšķernieks* 3: 69–70.

Transehe N. 1927. Latvijas Ornitoloģijas Centrales ziņojums (1925./26. g.). *Daba* 3: 108–117.

Transehe N. 1929. Die Lettländische Ornithologische Zentrale. Verhandlungen des VI Internationalen Ornithologen-Kongresses in Kopenhagen 1926, Berlin: 386–389.

Transehe N. 1930. Wiederfunde lettlandischer beringter Vogel. *Korrespondenzblatt des Naturforschender Vereins zu Riga* 60: 105–116.

Transehe N. 1931. Nachweis eines lettlandischen Stars in Italien. *Vogelzug* 2: 135.

Transehe N. 1934a. Stārķu skaitīšana. *Daba un zinātne* 4: 127–128.

Transehe N. 1934b. Stārķu skaitīšana. *Mednieks un makšķernieks* 6: 177–178.

Transehe N. 1934c. Stārķu skaitīšana. *Meža dzīve* 106: 3799–3800.

Transehe N. 1935. L. ornitol. centrāle. *Daba un zinātne* 3: 96.

Transehe N. 1940. Lettländische Ornithologische Zentrale. *Der Vogelzug* 11: 56.

Transehe N. 1942. 15 Jahre Lettländische Ornithologische Zentrale (1925–1939). *Korrespondenzblatt des Naturforschender Vereins zu Riga* 64: 141–143.

Transehe N. 1956. Latvijas gājputnu ziemas mitekļi. *Meža vēstis* 7: 7–10.

Transehe N. 1957. Die Winterquartiere der baltischen Zugvogel. *Baltische Hefte* 4 (1): 37–44.

Transehe N., Sināts R. 1936. Latvijas putni. Rīga: Mežu departaments, 361 lpp.

Vidrižnieks F. 1931. Medības Vidzemē senāk un tagad. Rīga: Valters un Rapa, 131 lpp.

Vilks K. 1938. Putnu gredzenošana. *Daba un zinātne* 5: 149–151.

Vilks K., Pētersons J. 1943. III Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1940 und 1941). *Folia Zoologica et Hydrobiologica* 12 (1): 78–87.

Vilks K., Transehe N. 1933. Ergebnisse der Beringung von Staren (*Sturnus vulgaris*) in Lettland. *Der Vogelzug* 4 (3): 113–118.

Vīksne J. 1990. Egons Tauriņš 17.12.1907.–27.12.1989. *Putni dabā* 3: 206–210.

Vīksne J. 1995. Latvijas ornitoloģijas centrāle dibināta pirms 70 gadiem... *Putni dabā* 5.2: 108–111.

Zaikovs J. 1924. Putnu novērošana. *Daba* 5: 26–35.

Zītars K. 1927. Daži novērojumi pie putnu gredzenošanas. *Mednieks un makšķernieks* 9: 265–267.

Zītars K. 1940. Ar gredzeniem. Grām.: Medības un nedarbi, Rīga, Mednieku biedrība "Atpūta": 68–70.

Матрозис Р. 2021. К биографии Карлиса Старца (1897–1953), автора трех статей в журнале "Птицеведение и птицеводство". *Русский орнитологический журнал*, Nr. 2029: 427–431.

Summary

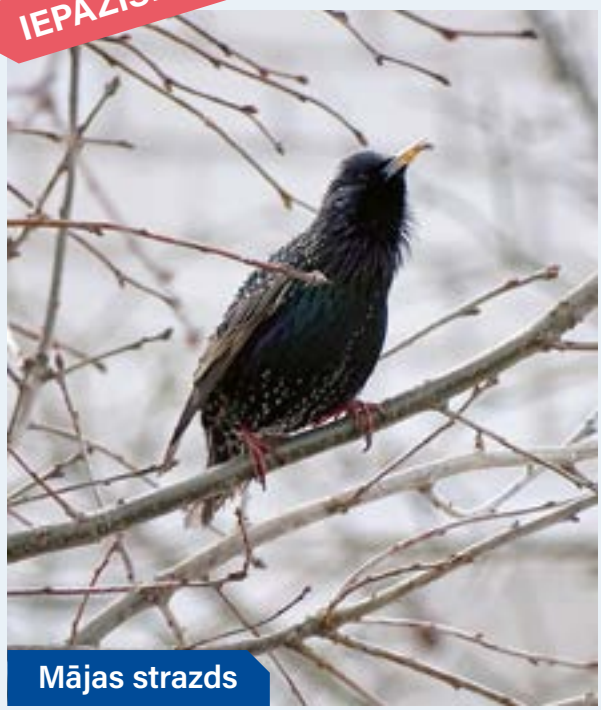
Centennial of the Latvian Ornithological Centre /Ruslans Matrozis/

In 2025 we celebrate the 100th anniversary of the Latvian Ornithological Centre (LOC). The LOC was established in 1925 in Riga by Nikolai von Transehe (1886–1969), an ornithologist and assistant at the University of Latvia. The LOC started regular bird ringing in our country using the rings with national address, as well as a long-term recording of migration phenology (spring arrival dates of migratory birds); the LOC also organised and successfully conducted the first (European) census of nesting White Storks in 1934 in Latvia. The various bird research activities involved more than 400 voluntary collaborators (around 50–60 of them were active at the same time) and contributed to the development of ornithology in Latvia over a period of twenty years (1925–1945). The data collected by the LOC are used by researchers to this day.

MĀJAS STRAZDS UN MELNAIS MEŽASTRAZDS

Izlasi apgalvojumus!
Atzīmē, kurš apgalvojums atbilst 2025. gada putnam mājas strazdam, bet kurš atbilst melnajam mežastrazdam!

IEPAZĪSIMIES!

Mājas strazds

☐	1	☐
☐	2	☐
☐	3	☐
☐	4	☐
☐	5	☐
☐	6	☐
☐	7	☐
☐	8	☐
☐	9	☐
☐	10	☐
☐	11	☐
☐	12	☐
☐	13	☐
☐	14	☐
☐	15	☐

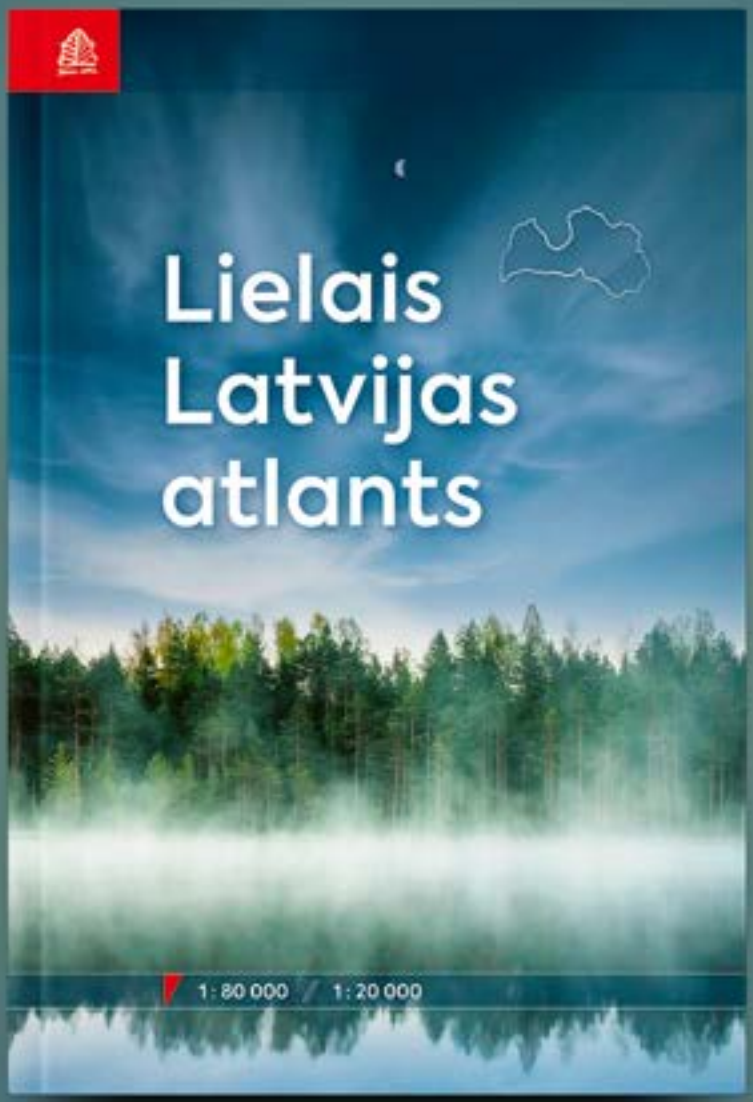

Melnais mežastrazds

1. Man ir spilgti dzeltens knābis.
2. Mans apspalvojums ir ar izteiktu metālisku, zaļganvioletu spīdumu.
3. Es pa zemi pārvietojos straujiem lēcieniem ar abām kājām.
4. Es protu atdarināt ne tikai citu putnu balsis, bet arī imitēt trokšņus, piemēram, motorzāģi.
5. Man ir garāka aste nekā otram strazdam.
6. Es pa zemi pārvietojos soļojot.
7. Man nepatīk pulcēties putnu baros.
8. Man ir spilgti melns apspalvojums.
9. Mans knābis vasarā ir bāli dzeltens, bet ziemā – tumši pelēks.
10. Manā apspalvojumā ir sīki, gaiši raibumiņi.
11. Man ir šaurs, dzeltens acs gredzens.
12. Mana ligzda ir koka dobumā vai putnu būrī.
13. Esmu lielāks par otru strazdu.
14. Man patīk pulcēties putnu baros.
15. Mana ligzda ir krūmā vai malkas kaudzē.

Pareizās atbildes: mājas strazds 2, 4, 6, 9, 10, 12, 14; melnais mežastrazds 1, 3, 5, 7, 8, 11, 13, 15.

Precīzākais un apjomīgākais karšu krājums par Latvijas teritoriju!

Kartēs:

- augsta detalizācija
- apskates un servisa objekti
- pārgājienu maršruti un laivojamie upju posmi

Pilsētu plāni

Apdzīvoto vietu meklētājs

Svarīgāko tūrisma objektu ceļvedis

www.kartes.lv

ZIEDO
Latvijas putniem!

www.lob.lv/ziedo-latvijas-putniem
LV34HABA000140J035491

Swedbank SEB Citadele Luminor N26 Revolut
wise VISA MasterCard ApplePay GPay